

GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA

CENTRAL
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO 24/33

CALL No. Sa.2Vs2/Win

D.G.A. 79

Anecdota Oxoniensia

THE MANTRAPĀṬHA

OR

THE PRAYER BOOK OF THE ĀPASTAMBINS

EDITED

TOGETHER WITH THE COMMENTARY OF HARADATTA

AND TRANSLATED BY

M. WINTERNITZ, PH.D.

FIRST PART

INTRODUCTION

SANSKRIT TEXT, VARIETAS LECTIONIS, AND APPENDICES



Oxford

AT THE CLARENDON PRESS

1897

24133

Sa2Vs2

Win

HENRY FROWDE, M.A.
PUBLISHER TO THE UNIVERSITY OF OXFORD



LONDON, EDINBURGH, AND NEW YORK

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
LIBRARY NEW DELHI

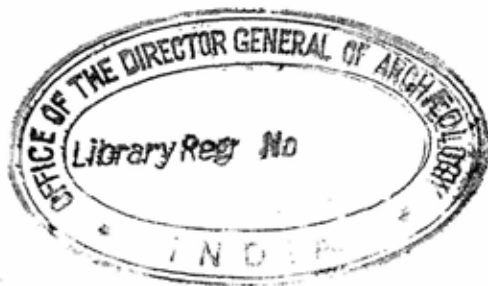
Acc. No. 24133.....

Date. 11.7.56.....

Call No. Sa.2v.5.2/Win.v

TO
THE RIGHT HONOURABLE
PROFESSOR F. MAX MÜLLER

THIS WORK IS INSCRIBED
BY THE GRATEFUL EDITOR.



CONTENTS

	PAGE
PREFACE	vii
INTRODUCTION :—	
Title	ix
The Materials for the Edition of the Text	xi
Grammatical Irregularities	xv
Relation of the Mantrapāṭha to the Āpastambīya Gr̥hyasūtra	xxxi
Relation of the Mantrapāṭha to the Taittirīya, R̥gveda, and Atharvaveda Samhitās	xl
Date of the Mantrapāṭha	xlv
Orthographical Notes	xlvii
Supplementary Note to page xiii	xlix
LIST OF ABBREVIATIONS	l
TEXT OF THE MANTRAPĀṬHA, WITH CRITICAL NOTES	1-84
APPENDICES :—	
A. Synopsis of the Mantrapāṭha and the Āpastambīya Gr̥hyasūtra	85
B. Synopsis of Parallel Passages showing the Relation of the Mantrapāṭha to the Vedic Samhitās	89
INDEX OF MANTRAS	95
INDEX OF IMPORTANT WORDS	103

PREFACE

WHEN, ten years ago, I published my edition of the *Āpastambīya Gr̥hyasūtra*, and at the same time made a first copy of the *Mantra-pāṭha*, I thought I should be able to publish an edition of the latter within one or two years. It is due to unfortunate circumstances that the work has been delayed so long.

I hope I shall soon be able to publish the Second Part, which will contain an English translation and the Commentary of Haradatta.

My thanks are due to the Delegates of the Clarendon Press for allowing this work to appear in the 'Anecdota' Series, and to Professor Max Müller for recommending it to them. I have also to thank the Librarians of the Bodleian Library, of the Vienna University Library, of the India Office Library, of the Royal Asiatic Society, and of the Elphinstone College, Bombay, for kindly placing their MSS. at my disposal. I have again, as on former occasions, to express my sincerest thanks to Hofrath Dr. G. Bühler for the kind interest he has taken in my work, by procuring MSS. for me, and by assisting me most disinterestedly with his advice, whenever it was wanted. To Dr. Eugen Hultsch I am indebted for the loan of the MS. from Tiruviṭṭaimarudūr, and for making enquiries regarding MSS. of Sāyaṇa and Sudarśanārya.

Finally I have to acknowledge my obligations to Mr. J. C. Pembrey, the excellent Oriental Reader of the Clarendon Press, for all the care he has bestowed on the printing of this text.

M. WINTERITZ.

OXFORD,
May 1, 1897.

INTRODUCTION

THE Mantrapāṭha, of which this is the first critical edition, contains the Mantras or Prayers to be recited in connection with the domestic rites and ceremonies as taught in the Āpastambīya Ḡṛhyasūtra¹. It is included in the great corpus of Sūtras, known as the Āpastambīya Kalpasūtra of the Black Yajurveda (in 30 Praśnas), and forms Praśnas XXV and XXVI of this corpus, while the Ḡṛhyasūtra itself forms the twenty-seventh Praśna. This is stated by Caṇḍappa, who wrote a commentary on the Āpastambīya Sūtras in the fourteenth century A.D., in the following lines :

पञ्चविंशेऽथ षड्विंशे गृह्यमन्त्राः प्रपञ्चिताः ।

प्रश्नेऽथ सप्तविंशे स्वाध्यायतन्त्रविधिक्रमः ॥²

TITLE.

Tradition does not seem to have fixed upon any definite title for these Mantras. They are referred to simply as 'the Mantras' (*mantrāḥ*), or as 'List of Mantras' (*mantrasamāmnāya*, commentaries on Āp. Ḡṛhy. 4, 2), or as 'the chapter, or the two chapters of Mantras' (*mantrapraśnaḥ*, or *mantrapraśnau*, or *mantrapraśnadvayam*, or as 'the text of the Mantras for recitation' (*mantrapāṭha*). I have chosen 'MANTRAPĀṬHA,' which is warranted by some of the MSS., as being

¹ The Āpastambīya Ḡṛhyasūtra, with Extracts from the Commentaries . . . , edited by M. Winternitz, Vienna, 1887.

² See A. C. Burnell, Sanskrit MSS. at Tanjore (1880), p. 16 b, also in the Indian Antiquary, vol. i, p. 5 seq.. The Paribhāṣhās form part of Praśna XXIV, not Praśna XXV (as stated by Dr. Bühler in S. B. E., vol. ii, p. xii, and repeated by Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxx, p. xxix). See Prof. Max Müller in S. B. E., vol. xxx, p. 312 seq.

the most convenient title, though the majority of the MSS. are in favour of *Mantraprasna*¹. The Telugu edition has the title *Ekāgnikāṇḍamantraprasnadvayam*, and Haradatta's commentary on the Mantras goes by the title *Ekāgnikāṇḍavyākhyā*, or *Ekāgnikāṇḍamantrāṇaṃ vyākhyā*, sometimes also *Mantraprasnabhāṣya*. In his commentary on Āp. Dharmas. II, 2, 3, 16 Haradatta² uses the word 'Mantrapāṭha' for the Mantras occurring in the Taitt. Ār. X, 67 (see also Mahānārāyaṇa-Upanishad 19, 2, ed. Colonel G. A. Jacob) to be recited at the Vaiśvadeva rite, and referred to by Āp. Dharmas. II, 2, 3, 13-II, 2, 4, 8. In this case 'Mantrapāṭha' seems to be used in a general sense for 'text of the Mantras.' In the same way Mantrapāṭha, as well as Mantrasaṃhitā and Mantrabrāhmaṇa, is found as the title of similar Collections of Prayers belonging to the different Vedic schools³.

¹ Aufrecht's Catalogus Catalogorum (1891), p. 430, gives both मन्त्रपाठ and मन्त्रप्रश्न. The title मन्त्रपाठ is given by Rice, MSS. in Mysore and Coorg (Bangalore, 1884), p. 46; Benares Catalogue in the 'Paṇḍit,' vol. iii, p. vii; G. Oppert, Lists of Sanskrit MSS. in Southern India, II, 2505. Bühler, Catalogue of Sanskrit MSS. in Gujārāt etc., I, p. 4, has आपस्तम्बमन्त्रपाठः (but is not this MS. identical with our MS. E.?) and आपस्तम्बमन्त्रसंहिता. Our MS. E. has मन्त्रपाठा; so also Kielhorn, Lists of Sanskrit MSS. purchased for Government during the years 1877-81 (Poona, 1881), p. 21. Oppert, I, 2943, gives मन्त्रपाद् (sic). Our MSS. B. Bu. W. give the title मन्त्रप्रश्नः; so also Benares Catalogue in the 'Paṇḍit,' vol. iii, p. vii; P. Peterson, Second Report in Search of Sanskrit MSS. (1884), p. 178. मन्त्रप्रश्नी is given by Burnell, Tanjore MSS., p. 16 b; also in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the Sanskrit College Library, Benares (Allahabad: Government Press, n. d.), p. 99. Our MS. Wh. has मन्त्रप्रश्नद्वयम्. As to the title Ekāgnikāṇḍa, see below, p. xxxviii.

² षड्विंशतैः अथैव स्वाहा सोमाय स्वाहा विश्वेभ्यो देवेभ्यः ध्रुवाय भूमाय ध्रुवश्चितये अच्युतश्चितय इत्येतैः एते हि मन्त्रपाठे पठिताः। etc. See Bühler, Āpastamba, 2nd ed., II, p. 64.

³ A Mantrapāṭha of the White Yajurveda is quoted by P. Peterson, Second Report in Search of Sanskrit MSS. (1884), p. 173. Several MSS. of a Mantrasaṃhitā of the White Yajurveda are given in the Catalogue of Sanskrit MSS. in the Sanskrit College Library, Benares, p. 40. A Mādhyandiniya-Mantrasaṃhitā, lithographed, appeared at Bombay, 1890. It is a modern compilation, beginning with संध्यामन्त्राः, and containing such prayers as तर्पणमन्त्राः, पञ्चगव्यमन्त्राः, अर्घमन्त्रः, स्नानमन्त्रः etc. A Sāmavedāmantrasaṃhitā, lithographed, was published by Prāṇasaṃkara and Dayāsaṃkara (Jīrṇadurge, 1888). This is quite different from the well-known Mantra-brāhmaṇa belonging to the Gobhila-Gṛhyasūtra, though it is also intended as a prayer

THE MATERIALS FOR THE EDITION OF THE TEXT.

This edition of the Mantrapāṭha is based on the following MSS. :—

(a) *MSS. of the Text, in Devanāgarī characters, with accents.*

1. W. MS. Wilson 468 of the Bodleian Library, Oxford, containing the first Praśna only. Paper, 15 leaves (ff. 37-51 of the volume), 7 lines on a page. It begins: श्रीगणेशाय नमः ॥ प्र सु गमन्ता etc. Colophon: इति श्रीमन्त्रप्रश्ने कांडे प्रथमः प्रश्नः ॥१॥ Probably eighteenth century. Correct.

2. B. A modern copy, procured by Dr. G. Bühler and presented by him to the Vienna University Library, where it is entered under 'Manuscripta I, 299 (I, 83695).' Paper, 22 leaves, 13 lines on a page. It begins: श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ मन्त्रप्रश्नो लिख्यते ॥ हरिः ओँ ॥ प्र सु गमन्ता etc. The title is given on the first page as follows: आपस्तंबगृह्ये मन्त्रप्रश्नप्रारंभोऽयम् ॥ The colophon: इति मन्त्रप्रश्नः समाप्तः ॥ Very good copy.

3. E. MS. No. 17 belonging to the Elphinstone College, Bombay. Paper, 33 leaves, 11 lines on a page. The title-page has the following: (नंबर १७) (सने १८७०७१) ॥ (आपस्तंबमन्त्रपाठा पञ्चाणि १७-९-१८२६). The MS. begins: श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओँ प्र सु गमन्ता etc. The colophon runs as follows: श्रीरक्षु ॥ इदं पुस्तकं आपस्तम्बीयमन्त्रपाठानाम्भोः लिखितं ॥ संवत् १८२६ विरोधीसंवत्सरि मार्गशिर्षवद्य ६ सोमवारि लिखितं ॥ स्वार्थं परार्थं च ॥ ६ ॥ ६ ॥ ६ ॥ पुस्तकमिदं गीरिधरदशपुत्रोपनामकस्य ॥ ६ ॥ Not very correct.

(b) *MSS. of the Text, in Grantha characters, unaccentuated.*

4. Bu. Palm leaf MS., No. 50 of Burnell's Collection in the India Office Library. See A. C. Burnell, Catalogue of a Collection of Sanskrit MSS. Part I. Vedic MSS. (London, 1870), p. 16 (lxiv). Why Burnell should have described the 'Mantrapraśnadvaya' as being 'Taittirīya Āraṇyaka V and VI,' I cannot understand. The MS. is fairly correct.

book to be used for domestic rites. The above-quoted Benares Catalogue, p. 26, mentions a Mantrapāṭhā of the Sāmaveda. There are several MSS. and lithographed editions of a Mantrasaṃhitā of the Rīgveda (which does not, however, belong to the Āśvalāyana-Gr̥hyasūtra, but is of a more modern character). Sāyaṇa (R̥gveda-Bhāṣya I, 1, 1, Max Müller's 2nd ed., vol. i, p. 24, l. 12) quotes a Mantrabrāhmaṇa of the Rīgveda, by which he certainly does not mean the Aitareya-Brāhmaṇa.

5. Wh. Palm leaf MS., No. 25 of the Whish Collection in the library of the Royal Asiatic Society, 37 leaves, 6 lines on a page. The first leaf contains the following entry: 'The Mantra-praśnam, or Mantras for different Brahmanical ceremonies, in two Chapters of 17 and 22 Lectures—CM Whish 1822.' The MS. was probably written towards the end of the eighteenth century. Very correct.

(c) *MSS. of Haradatta's Commentary on the Mantrapāṭha.*

6. Hw. Palm leaf MS., No. 26 of the Whish Collection in the library of the Royal Asiatic Society, 135 leaves, 5 lines on a page, Grantha characters. Entry on the first leaf: 'This volume contains the Mantra-prasna-bhāshyam: compleat. by Haridattāchāryyah—C M Whish Calicut 1824.' The MS. looks a little older than No. 25 of the same collection (Wh.). Correct.

7. Hbg. A modern copy, procured by Dr. G. Bühler and presented by him to the Vienna University Library, where it is entered as MS. 312 = I, 134855. It is written on paper in Grantha characters. Good copy.

8. Hbd. A Devanāgarī transcript (on paper), made for Dr. G. Bühler from a Grantha MS. of the library of the Mahārāja of Mysore, and presented by Dr. Bühler to the Vienna University Library, where it is entered as MS. 296 = I, 134819. Very incorrect.

9. HHg. Palm leaf MS., from Tiruviḍaimarudūr, procured for me by Dr. Eugen Hultzsch. Very small Grantha characters, and difficult to read. 42 leaves, about 13 lines on a page. Size 17 × 2 in. The MS. is correct, but the writing is perfect poison to the eyes, and the MS. has therefore only been consulted for the most important passages.

(d) *Other Materials.*

10. P. A MS. of the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga, in the Bodleian Library, Oxford (MS. Sansk. d. 1). This Prayoga gives the Mantras *in extenso*, but not in the order in which they occur in the Mantrapāṭha, as the ceremonies are arranged differently from the Āpastambīya Gṛhyasūtra. The MS. is imperfect, ff. 2 and 9 being missing. Consequently not *all* the Mantras are found in this MS. I thought it of some importance to collate the Mantras in this MS. for the sake of those grammatical peculiarities and irregularities which

will have to be discussed below. It is interesting to see that even in this Prayoga MS.—which is quite independent from all the MSS. described above—it did not occur to the author or scribe to alter such strange readings as खेनसः खेरथः, etc. It is a paper MS., in Devanāgarī character, probably written about 100 years ago, and was bought in 1886 by Dr. G. Thibaut, then at Benares, for the Bodleian Library.

11. T. An edition, in Telugu characters, of Haradatta's commentary on the Mantrapāṭha, together with the texts of the Āpastambīya Gṛhya-sūtra, and of the Mantrapāṭha, printed at the Ādisarasvatī Press, Chennipur, 1890. The complete title is as follows:—

Śrī

Āpastambamaharshaye namaḥ.

Sasūtraikāgnikāṇḍamamtrabhāshyam

vivāhopanayanādisakalasmārtakarmopayukta-mamtrārthajijñāsūnām
atyamtopakārāya

Āpastambīyagr̥hyasūtram, ekāgnikāṇḍamamtraprasnadvayam śrī-Hara-dattācārya-viracita-mamtrabhāshyam ca sukhabodham saṃpuṭīkṛtya, anekaprācīnatālapatralikhitagramthāvalokanapūrvakam lekhakapramādādi-doshān yathāmati pariśodhya Vāviḷla, Rāmasvāmīśāstriṇā ādisarasva-tinilayākhyasvīyamudrāksharaśālāyām mudrāpya prakāṭīkṛtam vijayate-tarām cennipuri. 1890 saṃvatsaram.

The first Praśna ends: प्र सु गमंताष्टादश । हिरण्यवर्णाः पंचदश । सोम-
प्योडश । सोमायाष्टादश । आतिष्ठेमं त्रयोविंशतिः । सत्वेन ता मंदसाना एकान्नविंश-
तिरेकान्नविंशतिः । शर्मेकविंशतिः । इह गाव एकान्नविंशतिः । उदीर्घ्वातो दश । अपञ्च
त्वा द्वादश । आरोहोबं नव । विष्णुर्योनिं करोमि ते प्राजापत्यमष्टादशाष्टादश ।
प्रातरपि चतुर्दश । इमां खनाम्युदसौ द्वादश द्वादश । अचीभ्यां विंशतिरष्टादश ॥
अचीभ्यां ते नासिकाभ्यां । उदसौ सूर्यो अगात् । etc. . . . हिरण्यवर्णाः त्र्युचयः पावकाः ।
प्र सु गमंता धियसानस्य सचणि ॥ १८ ॥ प्र सु गमंता तानि ब्रह्मोत शंसति ॥ हरिः ओ
श्रोत्रोष्णार्पणमस्तु ॥ प्रथमप्रश्नस्तमाप्तः ॥

At the end of II, 14, T. has: इत्येकापिकाण्डे द्वितीयप्रश्ने चतुर्दशः खंडः
द्वितीयप्रश्ने पूर्वभागः समाप्तः ॥ It ends: द्वितीयः प्रश्नस्तमाप्तः समाप्तश्चायं प्रश्न-
यात्मक एकापिकाण्डमंत्रः ॥ ओ तत्सत् ॥

These materials proved quite sufficient for the critical restoration of

the text of the Mantrapāṭha, and it is not likely that more MSS., which might have been procured from India, would have been of much avail. Commentaries on the Mantrapāṭha by Sāyaṇa (Vidyāraṇya), and by Sudarśanācārya, are mentioned by Dr. G. Oppert (Lists of Sanskrit Manuscripts in Southern India, vol. ii, 2083, 6790, 10089; 7263). But Dr. Hultsch, who was kind enough to make enquiries about these MSS., could find no trace of them. 'No Paṇḍit,' he writes, 'knows anything about the existence of these commentaries.' One very obliging Paṇḍit, Triambaka Sastriar of Kumbakonam, indeed offered to 'make' a commentary of Sāyaṇa. He writes to one of Dr. Hultsch's correspondents: 'But if you want "Sāyaṇachārya's bhāṣhya," as almost all these mantras occur in the Ṛigveda and Yajurveda, I think we can write it out of these veda bhāṣhyas.' Let us hope that we shall never find a Bhāṣhya of Sāyaṇa made up in this fashion, though an authentic commentary of Sāyaṇa, and also of Sudarśanārya, if they really exist, would be most valuable. As it is, we must be satisfied with Haradatta's commentary.

There can be no doubt that Haradatta, the author of the commentary on the Mantrapāṭha, is identical with the Haradatta who wrote the Anākulā Vṛtti on the Āpastambīya Grhyasūtra, and the Ujjvalā Vṛtti on the Āpastambīya Dharmasūtra. Now it has been proved by Dr. Bühler that this Haradatta cannot have written later than between A.D. 1450-1500, and (if he was also the author of the Padamañjarī, a commentary on the Kāśikā, which is not at all impossible)¹ may be much older.

As none of our MSS. can claim so early a date as the fifteenth century, it follows that Haradatta's commentary must be considered as the highest authority for the reconstruction of the text of the Mantrapāṭha. Whenever, therefore, a reading was supported by Haradatta (H.)², it has invariably been adopted.

¹ See Dr. Bühler's second edition of the Āpastambīya Dharmasūtra (Bombay Sanskrit Series, No. XLIV), part i, p. viii seq. The Mitāksharā-Vṛtti on the Dharmasūtra of Gautama is probably the work of the same Haradatta. See Dr. Bühler in S. B. E., vol. ii (2nd ed.), p. xlvii n. For other works ascribed to Haradatta, and possibly a biography of this learned author (Haradattīya? Haradattacaritra?), see Th. Aufrecht, Catalogus Catalogorum (Leipzig, 1891), p. 755.

² We have, of course, always to distinguish between a reading supported by a *special remark* of Haradatta—only these have been pointed out in the notes by 'H.'—and

As to the MSS. of the text, the Grantha MSS. had to be considered as of higher authority than the Devanāgarī MSS., for the orthographical peculiarities of the latter leave no doubt that they go back to Grantha MSS. Besides, there is every reason to assume that the Southern MSS. represent more accurately a text belonging to the school of the Āpastambins. For, as Dr. Bühler has shown¹, both Brahmanical tradition, and the information to be derived from inscriptions, as well as the actual state of things in modern India, prove that the Āpastambins belong to Southern India. The Taittirīya literature, generally, must have flourished in the Dekhan at a very early period², and for the best Taittirīya MSS. we have always to turn to the South, where, indeed, most of these MSS. are found.

The Grantha MS. Wh. is, as a rule, more correct than Bu., the other Grantha MS., which stands nearer to B. W. E. than Wh. The MSS. E. and W. stand much nearer to each other than they stand to B.

The Telugu edition (T.) has only been collated after the text was already in type. Its value is that of a good MS., and it agrees on the whole with the text commented on by Haradatta. I have quoted it in the critical notes in all important cases. Its importance, like that of P., lies in the fact that it also confirms the authenticity of all those strange and ungrammatical readings which an editor, at first sight, feels inclined to remove by conjectural emendations, and which, nevertheless, have to be retained, as they are confirmed by Haradatta's commentary, and by the best MSS.

GRAMMATICAL IRREGULARITIES.

There are numerous cases in these Mantras where every editor would be tempted to have recourse to conjectural emendations. But on closer examination he will remember that he has to edit, and not to correct his text, and that even a grammatically impossible reading has to be retained, if it is warranted by the best authority.

readings found in any one or some of our MSS. of Haradatta. A reading found in Hw., Hbg., Hbd., or HHg. has no more, or even less, weight than that of a single text MS., as the copyists of the commentary are not so careful as those of the text.

¹ See S. B. E., vol. ii (2nd ed.), pp. xxxiii-xxxvii.

² See some excellent remarks by Dr. H. Lüders, *Die Vyāsa-Çikshā* (Kiel, 1895), p. 51.

Take for instance I, 1, 9. Nothing would be easier than to correct this verse and restore the readings found in Rv. VIII, 91, 7. There cannot, of course, be the least doubt that खे रथः for खे रथस् is absolute nonsense, that the vocative इन्द्र with the third person अकरत् is grammatically impossible, that पूर्वी is the correct reading, and not पूर्वी. Yet the evidence of the MSS. and the explanations of Haradatta leave no doubt that the *faulty* readings are those known among the Āpastambins. खेनसः खे रथः is the reading of all the MSS., and is explained by Haradatta. The reading of W. इन्द्रः (sic) is clearly a weak attempt of some copyist to justify the third person अकरत् by changing the vocative into a nominative. पूर्वी, again, is supported by the readings of all but one of the MSS., and by Haradatta. As I had to edit, not to correct the prayer book of the Āpastambins, I could only give the text as it is warranted by the best MSS. and by the Commentator, and as we must assume that the Āpastambins repeated it on the occasion of the bride's bath, without exactly knowing themselves what they were repeating.

I, 1, 10. Here again there is not the least doubt that शम् सन्त्वापः is the correct reading, but the explicit statement of Haradatta, that सम् शन्त्वापः is the reading known among the Āpastambins (प्रसिद्धेषु पाठः सम् शन्त्विति), forbids our adopting the correct reading given by the MSS. W. Bu., and found Av. XIV, 1, 40. We find शम् for सम् again I, 11, 11, and in I, 11, 6 Haradatta supports the reading of the best MSS. विस्रयाति for विस्रयाति by saying शकारस् सकारः. It might be said that we could not have both शम् and सम् in the same verse. But the same promiscuous use of the two sibilants occurs also in some of the Aśoka inscriptions, and, as Dr. Bühler has pointed out, is due to a laxness of pronunciation to be observed in most parts of India¹.

I, 3, 14. Following the authority of the best MSS. and of Haradatta,

¹ 'The vacillation is just the same as when the inhabitants of Gujarât say in one sentence *ê sum kahê chhê* ("what does he say?"), and in the next *lamê sum kahyum* ("what did you say?").' Dr. Bühler in *Epigraphia Indica*, vol. iii, p. 136. See also M. Bloomfield, the *Kāuṣika-sūtra*, p. lx; J. Amer. Or. Soc., vol. xiii, p. cix seq.; and S. B. E., vol. xlii, pp. 255, 331; J. Wackernagel, *Altindische Grammatik*, p. 226.

I had to adopt the reading सप्तपदा बभूव, though सप्तपदावभूव, the reading found in Dr. Bühler's MS. of Bhāradvāja-Gr̥hy. I, 16, and in Hir. I, 21, 2 (ed. Kirste), is far more plausible. But of two Hiraṇyakeśin MSS. which I have seen myself, one reads सप्तपदा बभूव, the other णपदा बभूम.

I, 8, 2. The reading इरां वहतो घृतमुचमाणास् is certainly ungrammatical, and it would be easy enough to propose emendations. We might correct उचमाणास् to उचमाणाँस्, and all would be well. Or, we might read इरां वहन्तो घृतमुचमाणास्, taking these words as a parenthetical sentence. Compare Hir. I, 29, 2; Āśv. II, 9, 5; Śāṅkh. III, 5, 3¹. But the *varietas lectionis* and Haradatta's commentary leave no doubt that the ungrammatical reading is the traditional reading of the Āpastambins. Baudh. I, 8 has the same reading.

I, 8, 7. Here, again, the reading अनुपक्षितौ of Av. VI, 78, 2 might easily be substituted for अनपक्षितौ, which gives hardly any sense. The latter, however, is the reading of all the MSS., and is explained by Haradatta as meaning: यथा तयोरन्यत्रापिचा न भवति तथा, or परमान्त-रात्मानौ.

I, 9, 1. One might think that the accents which are only found in the Devanāgarī MSS. have little authority, and as a matter of fact, the MSS. are not always reliable in this respect. In E., especially, the accents are often placed quite arbitrarily. Yet, although I have frequently allowed myself to deviate from the MSS. with regard to the accentuation, I have never done so without giving the readings of the MSS. in the critical notes². For we find in Haradatta's commentary references to the accents which prove that they also were fixed by tradition. Such a case occurs I, 9, 1, where Haradatta confirms the

¹ Here also the Mantra is evidently corrupt.

² It is hardly necessary to state that if I quote in the notes a reading as occurring, e.g. in 'B. W. Wh.,' or in 'E. Bu.,' etc., it always means that it occurs in B. W. E. with the accents, and in Wh. Bu. without the accents. The MSS. give frequently the verb with the Anudatta in a dependent clause; as will be seen from the critical notes, I have corrected the accentuation in these cases. In the accentuation of vocatives, also, the MSS. are frequently wrong, and I thought it better to follow the general rules of Vedic accentuation. Especially frequent are such cases of wrong accentuation towards the end of the book. See I, 13, 3 a; II, 2, 3; 6, 14 a; 12, 10 a; 13, 5; 10; 14, 2 d; 15, 12; 17, 1; 11; 12; 18, 35; 36; 39; 44; 20, 1; 21-23; 33; 35; 21, 19; 32 b; 33 c; 22, 5 a; 10 a.

reading of our accentuated MSS.: इह गावः प्र जायध्वमिहाद्या इह पूरुषाः।
by saying सर्वचामन्त्रितनिघातश्चान्दसत्वान्न भवति. This verse occurs in
Av. XX, 127, 12 in the following form:

इह गावः प्र जायध्वमिहाद्या इह पूरुषाः।
इहो सहस्रदक्षिणोऽपि पूषा नि धीदति ॥

Now we find in Pār. I, 8, 10, Bhār. I, 17, and Hir. I, 22, 9 the following
version of the first line:

इह गावो नि धीदन्विहाद्या इह पूरुषाः।

That is to say, in order to make the first line harmonize better with the
second line, the vocatives were changed into nominatives, and the second
person प्र जायध्वम् was changed into a third person नि धीदन्तु. In our
Mantrapāṭha, however, the vocatives were changed into nominatives,
while the second person प्र जायध्वम् was retained. The Mantra occurs
also Baudh. I, 8 (agreeing with Mantrapāṭha), and MBr. I, 3, 13 (agree-
ing with Av.), but unfortunately we do not know how the corresponding
line in these texts was accentuated. As regards MBr. I, 3, 13, Sāyaṇa's
commentary—he says that the second person stands for the third
person¹—may possibly refer to गावः, अश्वः, and पूरुषाः being accen-
tuated as nominatives.

I, 9, 3. As we have seen that Haradatta was acquainted with
a traditional accentuation of the Mantras, we may even be justified in
altering the accents, against our accentuated MSS., according to Hara-
datta's commentary. I have ventured to do so in this difficult Yajus,
where our MSS. read प्रस्वस्वः, while the commentator explains प्रस्वः स्वः

¹ Sāyaṇa on Mantra-Brāhmaṇa (Royal Asiatic Society MS. Whish 85, foll. 15 b, 16 a)
I, 3, 13: इह गाव इति अनुष्टुबस्य च्छन्दः। गृहप्रवेशने विनियोगः। अश्वस्यमाना
देवताः। इह अस्मिन् गृहे गावः प्रजायन्तु पुत्रपौत्रादिसन्ततिद्वारेण प्रभूता भवतेति
यावत् प्रार्थनायां लोट्। अथ बालेयः(?) प्रथमपुरुषवक्त्रवचनस्य व्यत्ययेन मध्यमपुरुषव-
क्त्रवचनं। अयञ्चात्त्यः। इह गृहे वधूवरसंबन्धिगावः प्रजायन्तां त उत्पायन्तां तथाश्वाः
तथा पुरुषाः पुत्रादयः दुर्निपातेऽपि चात्त्यः। अपि च अस्मिन् गृहे पूषापि देवता
निधीदतु किभूतः सहस्रदक्षिणः एतदुक्तं भवति येभ्यः प्रसादे गोसहस्रदक्षिणा अपि
क्रतवस्संपत्स्यन्ते ॥

by saying प्रसवः प्रसवनशीलाः. As to स्यः for स्य, and the puzzling form शोचिष्ट, all I can say is that Haradatta only confirms the readings of the MSS. when he says: स्यः। कान्दसो विसर्जनीयः। स्यः स्य भवत। and प्रशोचिष्ट प्रसविष्ट।

I, 10, 2. Here, again, it would have been easy enough for the commentator, as well as for the editor, to restore the readings of Rv. X, 85, 21. Haradatta knew as well as we do that पतिवती is the reading in the Rigveda-Saṃhitā, yet he states that the short *i* of पतिवति is 'Vedic.' ईडे is the reading of all the MSS. and of Haradatta, for ईडे, the much better reading of the Rigveda. More doubtful is the reading वित्ताम् for व्यक्ताम्. The MSS. both of the text and of the commentary are divided between वित्ताम् and व्यक्ताम्, but Haradatta's explanation अर्धदत्तामसमाप्त-विवाहां is more appropriate for वित्ताम्. The Devanāgarī MSS. often give the reading of the Rigveda, where the Grantha MSS. have peculiar readings, and it is altogether more probable that a copyist should have substituted a reading of the Rigveda for a reading differing from it, than the other way about. For the same reasons I have adopted the reading प्रभर्थ्य I, 10, 1, instead of प्रफर्थ्य of Rv. X, 85, 22.

I, 11, 2. If there could be any doubt as to Haradatta's thorough acquaintance with the readings of the Rigveda-Saṃhitā, it would be removed by his note on the reading तन्नू for तनु. All the MSS. support the reading तन्नू, and Haradatta has the following interesting remark on it: 'The *ṛ* has the Anunāsika; the Bahvṛcas, however, read it as a pure vowel. In our case also, some people read an Anusvāra after the *ṛ*, but pronounce the *ṛ* itself as a pure vowel¹. Such expressions as अधीयते, 'they read, they recite,' are very significant, and go far to prove that Haradatta did not rely merely on what he *saw* in MSS., but based his remarks on what he *heard* from the mouth of Āpastambins when they were reciting their prayers.

I, 11, 4. Here, again, I ventured to alter the accents on the authority

¹ ऊकारस्यानुनासिकः। बहुवचसु शुद्धमेवाधीयते। इहापि केचिदूकारात्परमनु-
स्वारमधीयते। ऊकारं तु शुद्धम् ॥ The Anunāsika is a nasal sound affecting or
accompanying the vowel, the Anusvāra is a nasal *following after* the vowel. See
Wackernagel, Altind. Grammatik, p. 256; Whitney, Taittiriya-Prāśisākhya, p. 8.

of Haradatta. While the accentuated MSS. have सह साम, which yields no sense at all, H. explains सहसामः as being 'chāndasa' for सहसानः. I do not believe that his explanation is right, but it shows, at any rate, that the Āpastambins, heard by Haradatta, did not recite सह साम, but सहसाम. This, too, is corrupt, but it is not a corruption of MSS., but one that had become stereotyped in the recitation of the Āpastambins. It would not be difficult to propose emendations, but if we once begin to conjecture, there are so many possibilities that they all lose in probability. I subjoin the readings of the MSS. of H., and some possible emendations:

°भिस्सहसामइन्द्र Unaccentuated MSS.

°भिस्सह साम इन्द्र Accentuated MSS.

°भिस्सहसाम इन्द्र H.

°भिस्सहसावन्निन्द्र

°भिस्सहसा म इन्द्र

°भिस्सह सोम (hiatus) इन्द्र

} Possible conjectures.

I, 11, 11. There is much that is ungrammatical in this Mantra. We have दशस्रन्त्वा for दशस्रन्ता, शम् for सम्, and ह्यः for हतः. But all these readings are confirmed by Haradatta's commentary, and are given by nearly all our MSS. Hence I should not have been justified in correcting this verse according to Rv. VIII, 31, 9, where we find the correct readings. As to शम् for सम्, see above, note to I, 1, 10. H. says that ś for s is 'Vedic,' and adds that the Bahvr̥cas read s. As to दशस्रन्त्वा he says: वकार उपजनः. He explains संह्यः by संहतम्, and कृणुतः by कृणुतम् (लोडये लट् पुरुषव्यत्ययश्च). The verse was originally connected with some rite of the Soma sacrifice¹, and when it was in the Mantrapāṭha included among the prayers to be recited at marital cohabitation after the wedding, its original meaning was no longer

¹ The two verses Rv. VIII, 31, 8-9 would be very appropriate for an occasion where cohabitation forms part of the Soma sacrifice, as at the Mahāvratā ceremony. See A. Hillebrandt, *Sonnwendfeste in Alt-Indien*, pp. 42-44. I agree with Pischel (*Vedische Studien*, I, 178 seq.) as to ūdhar having the meaning of yoni, but I see no reason why romaśa should not mean śepa. I translate sām ūdho romaśām hato devēshu kṛṇuto dēvāḥ, 'they join together yoni and śepa, and (thereby) worship the gods.'

understood, or only half understood. And if people repeat what they do not understand, corruptions like those occurring in our Mantra are almost inevitable.

I, 16, 2. उवाचरेत् for उपाचरेत् (Rv. X, 159, 2) is not only the reading of all the MSS. and T., but is also confirmed by Haradatta, who says that *v* for *p* is 'Vedic,' adding that the Bahvṛcas read *p*. It is noteworthy that the Grantha MSS. in our case write quite distinctly उवा°, though in many cases it is impossible to distinguish between Grantha *v* and *p*, the two letters being so much alike. We find also *p* for *v*, as in परिचप I, 13, 5 for परिचव of Av. XIX, 8, 4. In II, 22, 4 it is almost impossible to say whether प्रपणन् or प्रवणन् ought to be read. Following Haradatta's note प्रपणन् व्यवहरन्¹, I adopted the reading प्रपणन्, though the MSS. of the text are in favour of प्रवणन्. B. supports the reading of T. प्रवणान्, which is not impossible for प्रपणान् corresponding to प्रपणं of Av. III, 15, 6. If Haradatta had read प्रवणन्, he would have made a remark on the वकार². But the most startling interchange of *v* and *p* occurs II, 22, 9, where the MSS. (all but one) read अनु पोऽहत् for अनु वोऽहत्, on which Haradatta remarks: युष्मदादेशस्य वसो वकारस्य चान्दसः पकारः॥ Of course, when seeing पो for वो in a Grantha MS., and the regular form वः immediately after, one would naturally think that this is a clerical mistake due to the similarity of the two letters *v* and *p* in Grantha. But if we remember that Haradatta did not rely on MSS. alone, but *heard* the Āpastambins recite their Mantras before he wrote his commentary, we shall have to admit that this interchange between *v* and *p* is due to a dialectic pronunciation of the Āpastambins, and not to a slip made by a copyist. It is highly improbable that Haradatta would have made his remarks on the authority of a single faulty MS. In fact, if he relied on MSS. at all, he must have had more than one MS., as we have seen that he mentions a various reading

¹ The Haradatta MSS. vacillate, however, in the same way as the text MSS., between प्रपणन्, प्रवणन्, and प्रपणान्, but there is more authority for प्रपणन्. The readings are: प्रपणन् व्यवहरन् Hw. Hbg. प्रवणन् व्यवहरन् Hbd. प्रपणन् व्यवहारान् HHg. प्रवणान् व्यवहारान् T. comm. (प्रवणाँश्चरामि text of T.).

² One might even derive प्रवणन् from वन् + प्र, but this is not probable.

तनुं for तनु above, p. xix. And a commentator like Haradatta knew as well as we do, that copyists are by no means infallible. If he had found पो for वो in a MS., he would have simply corrected it. His remark that *p* is 'Vedic' for *v* proves that he had the best authority for the reading पो. Moreover, we can imagine that an editor of both the text and the commentary (e.g. the editor of the Telugu edition)¹ would adopt the reading पो on the strength of the commentary, but it is highly improbable that the writers of the MSS. E., B., and Wh. should all have faithfully and carefully followed the commentary of Haradatta in writing पो, which must have been as startling to any scribe as it is to us.

I, 16, 4. The best MS. of the text (Wh.) and the best MS. of the commentary (Hw.) read अक्रिर् instead of अक्रि. It is just possible that we have in this one irregularity more, but as Haradatta himself does not make any special remark about it, I thought it safer to follow the majority of MSS. which read अक्रि with Rv. X, 159, 4.

I, 16, 6. It looks strange, no doubt, that we should read अभिभूवरी in ver. 5 and अभिभूवरीः in ver. 6. But the evidence of the MSS. and Haradatta's remark (हान्दसस्सुलोपाभावः सुमङ्गलीरिति यथा) leave no doubt that the Āpastambins—probably on account of the preceding सपत्नीः—read अभिभूवरीः in ver. 6, while the readings of the best MSS. and Haradatta prove that we have to read अभिभूवरी in ver. 5. Compare C. R. Lanman, Noun-Inflection in the Veda, p. 376 seq.

II, 2, 3. I am doubtful about the reading व्यच्छान्. Both the text and the Haradatta MSS. vacillate between व्यच्छान्, व्यच्छान्, and व्यच्छिन्. Haradatta explains: विविधमस्त्रंसयन् (viz. कार्पासावस्थायां बीजनिर्हरणार्थम्). The evidence of the MSS. is decidedly in favour of व्यच्छान्². It ought to be mentioned that the reading व्यच्छिन् is doubtful, as in the Grantha what I read *i* may be meant for the Virāma. And as the Virāma is frequently omitted in Grantha MSS. even the reading व्यच्छान् might be meant for व्यच्छान्. In the same verse we ought, of course, to expect

¹ T. reads not only अनु पो but also निवर्तो पो in II, 22, 9, and सिक्त्वा पो (for सिक्त्वा वो) in II, 22, 10! But the commentary in T. agrees with our MSS.

² Could it be corrupted from व्यघ्नन्? Or is it formed after the analogy of such forms as अग्नन्, अघ्नन्, etc.?

अकृन्तन् (as in Mantra 5), but the evidence of the MSS. leaves no doubt that the Āpastambins read अकृतन् in this verse. The text MSS. have all अकृतन्, so also the best Haradatta MS. (Hw.), and HHg. reads अकृतन् अकृन्तन्, which I believe to be Haradatta's own reading explaining the irregular by the regular form. The accents had to be corrected, as *akṛtan* is impossible.

II, 2, 8. The reading of Av. II, 13, 3; XIX, 24, 6 परीदं वासी अधिधा: is, no doubt, the correct reading of the verse, but it is not the reading of the Āpastambins. It is true that in Grantha it is frequently impossible to distinguish the letters *dh* and *th*. But it cannot be a mere accident that *all* the MSS., both Devanāgarī and Grantha, read distinctly धाः, not थाः. The Telugu edition¹, too, and the Prayoga MS. read धाः, and, above all, Haradatta renders पर्यधिधा: by परिहितवानसि, and remarks: यकारस्य धकारश्चान्दसः. Hiranyakeśin also reads अधिधा: (though one of Prof. Kirste's MSS. has अधिथा:). Perhaps, we ought to read परीदं वासी अधिधा: against the authority of the accentuated MSS.

II, 2, 11. The form समिद्धं (which is also found in Bhār., Hir., and Baudh.) is, as Prof. Kirste (note to Hir. I, 4, 6) suggests, probably a Prakritic form for समृद्धं, which occurs Śāṅkh. II, 1, 30. But it should be added that in Śāṅkh. also a various reading समिद्धं is quoted in Prof. Oldenberg's edition (Ind. Stud. XV, p. 48). See also Prof. Oldenberg's note on Śāṅkh. II, 10, 4 (S. B. E., vol. xxix, p. 75 note).

II, 3, 2. Here we have again a clear instance of Haradatta's carefulness and trustworthiness in recording readings of the Āpastambins which differ from those of the Rīgveda. While Rv. IV, 58, 1 and Vs. XVII, 89 read उदारदुपांशुना, the Mantrapāṭha (agreeing with TĀ. X, 10, 2) reads उदारदुपांशुना. This difference of accentuation between the Āpastambins and the Bahvṛcas is pointed out by Haradatta, who separates उप and अंशुना, and says: अनुदात्तपाठस्तु व्यत्ययेन। बहुचास्त्वाबुदात्तमेवाधीयते। I should prefer to explain उपांशुना in our Mantra with Sāyaṇa as meaning 'by the muttered prayer.'

In II, 3, 24 Haradatta again refers to the accentuation, pointing out that 'some' (केचित्) read asaṁ instead of asau.

¹ However, T. has very frequently ध for थ.

II, 6, 8. It is almost too tempting to correct विद्युन्ने to विद्युन्मे, the reading of Rv. I, 23, 24, especially if we remember that in Grantha म्ने¹ might easily be misread for ने. But all our MSS. (also T.) have विद्युन्ने, and Haradatta says that the *z* for Visarga in विद्युत् is 'chāndasa,' adding that the Bahvr̥cas read विद्युः. It is certainly a mistake, but as it is not merely a clerical mistake of some copyist, it has to be retained in the text as a faulty reading of the Āpastambins.

II, 7, 25. The reading इयमोषधे is not only supported by all but one of our MSS., and by Haradatta's commentary, but it is also the reading of Hir. I, 10, 6, and I, 11, 3, and (according to Prof. Kirste) also of Bhār. II, 21. The correct reading would, no doubt, be इयमोषधी, which we find Pār. I, 13, 1. But the correct reading was not the reading of the Āpastambins, and the mistake is in all probability older than the Sūtrakāras Bhāradvāja and Hiranyakeśin.

II, 8, 4. Whether ब्रह्मणे is a Prakritic form for ब्राह्मणे or a mistake for ब्रह्मणि (the reading of Hir. I, 10, 6) may be doubted, but there can be no doubt that we have to read ब्रह्मणे in the Mantrapāṭha, as this is the reading of all MSS., and Haradatta tells us that ब्रह्मणे for ब्राह्मणे is 'Vedic.'

II, 8, 10. कामायान्ये is the reading of all MSS., though we should expect कामायन्ये, as Kāmāyanī is the patronymic of Śraddhā.

II, 9, 1. In पर्वतपूरुष we have पूरुष used as a neuter in the sense of पौरुष. A similar neglect of Vṛddhi occurs in राजबन्धवी: II, 17, 26, where all MSS. have the short *a*, and Haradatta says छान्दसं ब्रह्मत्वम्। In II, 17, 8 we find an irregular Vṛddhi in आन्तरिक्ष्या for अन्तरिक्ष्या or आन्तरिक्षा. Haradatta says छान्दसत्वादादिवृद्धिः।

II, 11, 19. If Haradatta is right, we have here उदल for उदर², which makes good sense. Tiladā, a personification of the after-birth, is addressed: 'Thou art neither flesh, nor (part of the) abdomen.' Compare II, 16, 7 and 8, where according to the evidence of the MSS. रोहित has to be read in ver. 7, and लोहित in ver. 8. Two different beings seem to be meant.

¹ Grantha MSS. always double the consonant after *r*. For this and other peculiarities of Grantha MSS., see my edition of the Āpastambīya Gṛhyasūtra, p. x note.

² Compare उपल and उपरि, मातुल and मातुर, Wackernagel, Altindische Grammatik, p. 220.

II, 13, 7. Haradatta is hardly right in explaining अयं as a nominative standing for the accusative इमं¹, and in deriving पर्याध्वम् from परि + अस् 'to throw'². Perhaps we ought to read अयं कलिं 'Kali, the dice.' पर्यास seems to be used (as पर्युपास is sometimes) in the sense of 'to sit round (with hostile intentions), *circumsedere*.'

II, 14, 2. कृष्णवर्त्मने is certainly a mistake for कृष्णवर्तने. But Haradatta says हे कृष्णवर्त्मने कृष्णवर्तन, and all the MSS. read कृष्णवर्तने. Compare Āpast. Grhy. 5, 23, where वर्तन is used as a feminine, as if it were वर्तनि.

II, 15, 3. In this verse (which occurs also in a very corrupt form in Āśv. II, 8, 16 and Śāṅkh. III, 3, 1) we find again an impossible mixture of second and third persons. Nothing would be easier than to correct स्यादिरावती to स्या इ, and तिष्ठामा to तिष्ठा मा, but it is wiser to follow Haradatta, and simply state the *purushavyatyaya*, without tampering with the traditional text.

II, 16, 2 and 5. If I had been sure that Haradatta really read अव चाकशत् for इव चाकशत् in these verses, I should have adopted it in the text, as T. does, for Haradatta's authority must count for more than that of the MSS. On the other hand, this would be the only case in which a reading given by Haradatta is not supported by any of the text MSS. And as he has no special gloss on अव, it is doubtful whether Haradatta really read it. The MSS. of the commentary have—

- | | | |
|-----------|---|--|
| II, 16, 2 | { | अव चाकशत् अपश्यत् Hw. Hbg. Hbd. |
| | | चाकशत् पश्यन् HHg. |
| | | अव चाकशत् अपश्यन् Comm. in T. |
| II, 16, 5 | { | वामिव चाकशत् आकाशमपश्यत् Hw. |
| | | वामव चाकशत् आकाशं पश्यन् आगच्छत् Hbg. |
| | | वामवचाकशत् आकाशं पश्यन् HHg. Deest in Hbd. |
| | | वामवचाकशत् आकाशं पश्यत् Comm. in T. |

Hiranyakeśin II, 7, 2 has समुद्रमिव चाकशत्.

All the Mantras in this chapter are beset with difficulties, and it may be doubted whether it will ever be possible to restore the text so as to bring out a satisfactory meaning. In fact, I do not believe that those

¹ द्वितीयार्थे प्रथमा । इमं कलिम् ।

² अस्त्यतेरेतद्रूपं न पुनरासेः । पर्यस्यत ।

who used these charms to cure children's diseases or to exorcise the demons harassing little children, knew the actual meaning of the words which they recited.

Whether we ought to read सुबीरण or सुबीरिण in II, 16, 3 and 6 is quite doubtful. If दुबीरिण in Śatap. Br. XI, 4, 1, 6; 14 means 'shaggy,' बीरिण might mean 'hair,' and सुबीरिण 'fine-haired.' But the best MSS. (Hw. Wh.) support सुबीरण.

In II, 16, 7 the reading अवधावति, though syntactically impossible, seems to be warranted by the best MSS. and by Haradatta's commentary. But the MSS. are corrupt. I subjoin the readings of the Haradatta MSS.:

अवधावति लकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । Hbd.

अवधावत लकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । HHg.

अवधावत । धकारव्यत्ययः । अधोमुखा आगच्छत । Hbg.

अवधावथ । यकारव्यत्ययः । अधोमुखा गच्छत । Hw.

अवधावति । धावत । लकारस्य व्यत्ययः अधोमुखा गच्छत । Comm. in T.

For the metre's sake it ought to be left out altogether, but the sense seems to require अव धावत, the corrected reading of Bu. Hir. II, 7, 2 also reads अवधावति.

A most puzzling form is सीसरीदत in II, 16, 9 seq. Haradatta, indeed, has no difficulty, he quietly explains सीसरीदत by अपसर्पत, without telling us how he arrives at this meaning. There can be no doubt that the verses must have had some sense at some time or other. But, as we find them in the Mantrapāṭha (and both Haradatta and the MSS. enable us to ascertain at least the traditional readings of the Āpastambins), they defy all attempts at interpretation. The words नमसे असु सीसर seem to suggest that सीसर is the name of a male demon, and सीसरी his female counterpart, and it is not impossible (as Dr. Bühler has kindly suggested to me) that we have to look for something like सीसरीदतः in सीसरीदत, while सीसरम might stand for सीसर मत. But in conjecturing anything like that, we really go beyond the time when these Mantras were fixed in the school of the Āpastambins. And if we could get at the original form of the Mantras, it would only mean that they were composed in this form, but became corrupt and intelligible, *before* they were received into the prayer book of the Āpastambins.

II, 17, 13. Here we have again a case where an entirely impossible and ungrammatical reading is warranted both by Haradatta and by the MSS. *हिनसात्* is explained by *हिंसुः*, and as to *येत्* Haradatta says: *छान्दसो यकारः*¹.

II, 22, 5 seq. Here again the reading *परिषीतः* is perfectly certain, though we may hesitate to adopt Haradatta's explanation, who says: *छान्दसं दीर्घत्वं परिषितः परितो बद्धः*. For the readings of *Hiranyakeśin* and *Pāraskara* seem to point to some other corruption.

In II, 22, 10 *पाशेन सित्वा वो* is certainly the *correct* reading. But the false reading *पाशेन सित्वा वो* was, no doubt, the traditional reading of the *Āpastambins*, whether they explained to themselves the *k* as 'Vedic,' as Haradatta does (*ककार उपजनञ्छान्दसः*), or never thought of any explanation.

The grammatical irregularities which have just been pointed out will, I am afraid, prove of very little value to grammarians. A few of the cases quoted may be due to dialectic pronunciation, and thus throw some light on the phonology of the Sanskrit spoken in Southern India. And I will here add a few cases of irregular contraction and euphonic combination, which may be interesting for grammarians.

In I, 3, 14 we read *अमूहममूहमसि*, and the same contraction *āmūhām* (= *āmus + ahām*? or *āmū + ahām*?) occurs also in Baudh. I, 12, Bhār. I, 19, and Hir. I, 20, 2², which proves that the Mantra in this form was common property of the Black Yajurvedins.

Another Mantra which belongs to the *Taittirīyas* generally is I, 4, 16 (repeated many times, see also Hir. I, 3, 6 etc.), which occurs already in TBr. II, 4, 1, 9. Both *Sāyaṇa* on this passage, and Haradatta on our Mantra agree in explaining *अयासि* = *ayās asi*, and *अयासन* = *ayās sán*. Similar contractions as *ayāsi* = *ayāsasi* have been pointed out by the late Prof. Roth (Z. D. M. G., vol. 48, p. 678).

A case of elision occurs I, 13, 9 (also Hir. I, 16, 3) in *नसि*, which Haradatta rightly explains as *ná asi*, i.e. *ná 'si*. See Wackernagel, *Altindische Grammatik*, p. 318.

¹ The Telugu edition omits this remark (which is found in all our MSS.) in the commentary, and reads *नेद्विनसान्नियूयम्* in the text.

² See my paper, 'Das altindische Hochzeitsrituell,' etc. (*Denkschriften der k. Akademie der Wissenschaften in Wien, Phil.-Histor. Cl. Bd. XL, Wien, 1892*), p. 6.

Haradatta is no doubt right in explaining पितेति II, 14, 1 as an irregular Sandhi for पितेति = *pitā eti*, and क्रेष्यसि II, 22, 5 for क्रेष्यसि = *krvā eshyasi*. Compare Wackernagel, l. c., p. 321 seq.

Grammatical forms which deserve to be mentioned are perhaps the difficult form अदास्य I, 4, 4¹, for which Av. XIV, 2, 52 has the much easier reading अरुचत, and अनभिज्ञसीच I, 5, 18 (also Baudh. II, 10 with the long *i*), and तन्नू I, 11, 2, which may possibly be a contraction for तन्वा².

The occurrence of लक्ष्मि with the short *i* in अलक्ष्मि: I, 1, 5 (also Baudh. I, 1), and in लक्ष्मिघ्नो I, 10, 3-6 deserves also to be mentioned.

But most of the grammatical irregularities discussed above admit of no explanation from the grammarian's point of view—as little as the gibberish of magicians. They can only be explained by assuming that these prayers were handed down by oral tradition—probably for centuries—among people who were no longer familiar with Vedic speech. What the Jaina monk Harikeśa-Bala tells the Brahmins—‘You are only the bearers of words, as it were, you do not understand their meaning, though you have learned the Vedas³’—was probably literally true at a very early period. The authors of the Brāhmaṇas could not have used the Vedic Mantras for their fantastic speculations, if these Mantras had been clearly understood. But the charms and prayers collected in the Mantrapāṭha were not even in the keeping of learned priests, like the Saṃhitās of the Rigveda or Yajurveda. They were used by people of all classes for their daily devotions and for all important occasions in their daily life. And folk-lore knows how folk-songs and children's rhymes become corrupted in the mouths of uneducated people, who care more for the beauty of the tunes or the fun of the rhymes, than for the actual meaning of the verses which they repeat. Just so will charms and prayers become corrupted in the mouths of worshippers who repeat them, not on account of the meaning which they carry, but on account of their intrinsic sacredness. Indeed, the less they were understood, the more sacred would these time-honoured charms and prayers become, and the stronger the belief in

¹ Baudh. I, 6 has दीबामुदास्य.

² But see C. R. Lanman, Noun-Inflection in the Veda, p. 412.

³ Uttarādhyayana-sūtra XII, 15 (Sacred Books of the East, vol. xlv, p. 52).

their efficacy, for—as an old adage says—‘the gods love what is mysterious, and hate what is evident’¹.

That the Mantras were not understood, or only half understood, may be seen from several passages where the Mantras have absolutely nothing to do with the ceremony for which they are used².

The very first verse of the Mantrapāṭha, which is to be recited when the wooers are sent out, has really nothing to do with this act. The words *varebhir varān* (*vara* meaning also ‘wooer’) were the only motive for using the Mantra in this connection.

Mantra I, 2, 6, beginning with the words ‘*Around thee, O Indra, may our songs be,*’ has certainly no connection with the ceremony of dressing the bride. But the words परि त्वा ‘around thee’ were enough to use the Mantra when putting the new dress *around* the bride.

Mantra I, 6, 1, ‘The earth is *supported* by truth,’ etc., was only prescribed for the supporting of the carriage on account of the word उत्तमिता ‘supported.’

More passages of that kind will be pointed out in my translation of the Mantrapāṭha. But how little the Mantras were understood, may be seen best from such passages as I, 8, 8, where two lines, one taken from Rv. X, 85, 42, the other from Rv. VI, 57, 6, are joined together so as to form one Mantra, though they have nothing to do

¹ परोक्षप्रिया इव हि देवाः प्रत्यक्षद्विषः Bṛhadāraṇyaka-Upanishad IV, 2, 2, परोक्ष-
कामा हि देवाः Śatap. Br. VI, 1, 1, 2; 11; 2, 3; 7, 1, 23; VII, 4, 1, 10; 13; 16; 2, 12; 5,
1, 22. A German novelist tells of an old farm-servant who knows some verses from his
hymn-book by heart, but recites them quite wrongly, making sheer nonsense of them.
But when he is told how he ought to recite them, he gets angry, and refuses to adopt
such daring innovations. ‘Mein alter Jochem weiss noch einige Verse aus dem
Gesangbuch auswendig. Er sagt sie immer vor sich hin, aber ganz verkehrt, und es ist
purer Unsinn, was er daraus gemacht hat. Ich wollte ihm nun die Verse richtig stellen.
Darüber ward er sehr böse und sagte, das wäre Neues, das gelte nicht. Sein Unsinn
ist ihm lieber, er hat etwas Geheimnisvolles daran, und das imponirt ihm, weil er’s
nicht versteht.’ (B. Auerbach, Auf der Höhe, vol. iii.)

² ‘It very frequently occurs in the Grhya ritual that Mantras are used at sacrifices
standing in no connection with those for which they have originally been composed.’
Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxx, p. 114 note. See also A. Hillebrandt, Ritual-
Litteratur (Bühler’s Grundriss, III, 2), p. 19, and the interesting remarks by Prof.
R. G. Bhandarkar, Report on the Search for Sanskrit MSS. in the Bombay Presidency
during the year 1883-84 (Bombay, 1887), p. 37 seq., and by Prof. Bloomfield, S. B. E.,
vol. xlii, p. 480.

with one another. The literal translation of the Mantra would be: 'Stay ye here, may ye not be separated, may ye reach old age! For great welfare, O Indra.' A grammatical construction is impossible.

A similar case occurs II, 3, 2, where the first line is derived from Rv. IV, 58, 1, and the second line from Rv. I, 109, 7. A literal translation will show how absurd the combination of the two lines is: 'From the ocean went forth the wave full of honey; may I obtain immortality by the muttered prayer. These, indeed, are the rays of the sun by which our Fathers went up to their common home (lit. common drinking-place?).'

It is, I believe, sufficiently clear, that the Āpastambins recited these Mantras much in the same way as many a Roman Catholic will listen to Latin prayers, and many a Jew will say, and listen to, Hebrew prayers without any knowledge of the language in which they are composed. But not only that: the evidence adduced compels us also to assume that the Mantras of the Āpastambins were compiled, arranged, and some of them composed by men who knew the Vedic Saṃhitās, but to whom the language of these Saṃhitās was a dead and half-forgotten language. The priests or Paṇḍits, who finally arranged these Mantras so as to form part of the liturgical books of the Āpastambins, knew, no doubt, Sanskrit as well as our commentator Haradatta, and were thus able to see the gist of many of the Mantras, and to assign to them a place in the ritual. In the case of other Mantras, which they did not understand, they were satisfied if one or two words—as a rule the first word or words—of the Mantra suggested something similar to the rite for which it was used. The important thing for them was always the *words*, and not the *meaning* of the Mantras. The words were sacred, because they were either taken from their sacred literature, from the Saṃhitās of the Rīgveda or Yajurveda, or because they were magic spells and charms hallowed by time and ancient usage. If they thought of any meaning at all, they must have felt at liberty to explain to themselves any ungrammatical forms and constructions in the same way as Sāyana and Haradatta used to explain them in more recent times, as being 'chāndasa' or 'Vedic.'

But all this seems to suggest that the Mantrapāṭha must have had an independent existence from the Gṛhyasūtra of Āpastamba, and that Āpastamba himself was neither the author nor the compiler of the Mantrapāṭha. In order to arrive at a more definite conclusion about

this, we shall have to examine more closely into the relation of the two works.

RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE ĀPASTAMBĪYA
GṚHYASŪTRA.

The relation between the Āpastambīya Gṛhyasūtra and the Mantrapāṭha is very similar to that between the Gobhila-Gṛhyasūtra and the Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda. While most of the other Gṛhyasūtras give the prayers in full, when describing the different domestic rites, Āpastamba and Gobhila merely describe the rites, and refer to the prayers as known from their respective prayer books.

Professor Knauer has shown that the Gobhila-Gṛhyasūtra not only presupposes, but is entirely based on the Mantra-Brāhmaṇa, that the Gṛhyasūtra is, in fact, nothing but a careful and systematic working up of the Mantras into a treatise on domestic rites. That certain Mantras are not given in the Mantra-Brāhmaṇa, but are quoted by Gobhila in the Gṛhyasūtra either by their Pratikas, or *in extenso*, is explained by Prof. Knauer as due to the fact that the Mantra-Brāhmaṇa is strictly limited to the Gṛhya ritual, carefully excluding everything that pertains to the Śrauta rites¹. A different theory has been proposed by Prof. Oldenberg, who believes that the two works—the Gobhila-Gṛhyasūtra and the Mantra-Brāhmaṇa—were ‘composed together and on one common plan.’ His chief argument is the occurrence of certain Mantras in the Gṛhyasūtra, which are omitted in the Mantra-Brāhmaṇa. ‘Gobhila gave the full wording of the shorter Mantras with which the description of the ceremony could be interwoven without becoming obscure or disproportionate; the longer Mantras would have interrupted, rather tediously and inconveniently, the coherency of his ritual statements; so he separated them from the rest of his work and made a separate Saṃhitā of them.’ He admits that there are exceptions, that short Mantras occur in the Mantra-Brāhmaṇa, and long Mantras in the Gṛhyasūtra, but thinks that ‘allowance must be made for a certain inconsistency or carelessness in the distribution of the material between the two texts’—which is rather awkward, as the number of Mantras in question is not very large, so that the exceptions really make the rule

¹ Das Gobhilaḡṛhyasūtra herausg. und übersetzt von Dr. Friedrich Knauer, II (Dorpat, 1886), pp. 22-34.

illusory¹. In fact, Prof. Knauer has shown that of 33 short Mantras occurring in the *Mantra-Brāhmaṇa* no less than 28 are given *in extenso* in the *Gr̥hyasūtra*, and only 5 in an abridged form, while, if Prof. Oldenberg's theory were right, these 28 Mantras ought not to be included in the *Mantra-Brāhmaṇa*. Prof. Knauer also draws attention to the fact that tradition does not ascribe the *Mantra-Brāhmaṇa* to Gobhila. It would certainly be a very uncommon thing in Indian literature if a work compiled by Gobhila should have no author's or compiler's name assigned to it by tradition, it being far more usual that works are ascribed to a renowned author even if they do not belong to him².

Prof. Oldenberg is inclined to extend his theory about the relation between *Mantra-Brāhmaṇa* and Gobhila-*Gr̥hyasūtra* also to the parallel case of *Mantrapāṭha* and *Āpastambīya Gr̥hyasūtra*. No doubt, the cases are parallel, and the *Sūtras* of *Āpastamba* presuppose the existence of the *Mantrapāṭha*, but there is no reason to assume that the *Mantrapāṭha* presupposes the *Sūtras*³. The Mantras, certainly, presuppose a *Gr̥hya* ritual. But as there were Vedic *Samhitās* and a *Śrauta* ritual before there existed any *Śrautasūtras*, so there may have been (and I believe there were) *Mantra-Samhitās* or prayer books for the domestic rites and a *Gr̥hya* ritual before any *Gr̥hyasūtras* existed⁴.

If there is any difference between *Āpastamba* and Gobhila as regards their relation to their respective prayer books, it is this, that *Āpastamba* is far more dependent on the *Mantrapāṭha* than Gobhila on the *Mantra-Brāhmaṇa*—so much so, that the ritual in *Āpastamba* is hardly intelligible from the *Sūtras* alone without referring to the Mantras. The *Gr̥hyasūtra* not only presupposes the *Mantrapāṭha*, but was framed after it. To begin with, the *Gr̥hyasūtra* constantly refers to the *Mantrapāṭha* by such phrases as उत्तरया 'with the following *R̥g* verse,' उत्तरेण or उत्तरेण यजुषा 'with the following *Yajus* formula⁵.' But not

¹ H. Oldenberg in *Sacred Books of the East*, vol. xxx, pp. 4-8.

² See F. Knauer, *Vedische Fragen*, in 'Festgruss an Rudolf von Roth' (Stuttgart, 1893), pp. 61-64.

³ *Sacred Books of the East*, vol. xxx, p. 249.

⁴ Thus there existed an *Atharvaveda-Samhitā* and *Atharvan* practices long before the *Kaṣika-sūtra*. See the *Kāuṣika-sūtra* of the *Atharva-veda*, ed. by M. Bloomfield, p. xxii.

⁵ It is not right to say that the Mantras are always referred to as *yajus* by *Āpa-*

only that; we are also told, e.g. (Āp. 4, 2), that the wooers should be sent out 'with the two first verses' (viz. of the Mantrapāṭha), or (Āp. 4, 10) that the bridegroom should recite over his bride 'the two first verses' (viz. of the third Anuvāka). In Āp. 8, 10 we are told that 'the remaining Mantras' (viz. of the eleventh Anuvāka) should be recited at the cohabitation. This is a particularly interesting case. In most of the MSS., Mantras I, 11, 7-11 form a separate section, only in our MS. Wh. (generally the best MS.!) they form part of the eleventh Khaṇḍa. It is by no means improbable that Āpastamba in the Gṛhyasūtra (8, 10) alludes to a difference of opinion with regard to this section, when he says: शेषं समावेशने जपेत् 'let him mutter the rest (अनुवाकशेषं "the rest of the section," says the commentary) at the cohabitation.' Instead of saying, as he generally does, उत्तराभिः 'with the following (Rg verses),' he may have chosen the phrase शेषं 'the rest,' in order expressly to refute the idea of these Mantras forming a section by themselves. In Āp. 9, 9 it is said that he should worship the sun 'with the following Anuvāka,' i.e. Mantrapāṭha I, 16. The water for the Upanayana rite is to be mixed (according to Āp. 10, 5) 'with the first Yajus of the Anuvāka,' i.e. with Mantrap. II, 1, 1.

Interesting is the manner in which Āp. 11, 1-4 refers to Mantrap. II, 3, 26-32. The Pratīka is quoted of II, 3, 26, the short questions and answers II, 3, 27-30 are referred to by the Sūtra पृष्टं परस्व प्रतिवचनं कुमारस्य 'The questions are for the teacher, the answers for the boy.' Then follow the two Sūtras शेषं परो जपति and प्रत्यगाशिषं चैनं वाचयति. This can only mean, 'The other (i.e. the teacher) mutters the rest (of the Anuvāka). But he should cause him (the pupil) to recite the (Mantra) containing a wish for himself.' I do not think that शेषं can mean anything else but अनुवाकशेषं 'the rest of the Anuvāka',¹ but as the Mantra meant (II, 3, 31) is not the end of the Anuvāka, we have, I believe, to take च in Āp. 11, 4 in the sense of 'but'.² Mantra II,

stamba (Prof. Bloomfield, S. B. E., vol. xlii, p. xlv note). He refers to prose formulas by yajus, to ṛcas, or verses, by using the feminine of *uttara* (cf. *uttarām* 4, 6, *uttarayā* 4, 7 etc. etc.). The only reason why he says repeatedly *uttareṇa yajushā*, and never *uttarayarcā*, but always *uttarayā*, is that *uttareṇa* (which also means 'to the north,' etc.) would in many cases have been ambiguous, while the meaning of *uttarayā* was always clear.

¹ Sudarśanārya says: अनुवाकशेषिकदेशं 'a portion of the rest of the Anuvāka.'

² About च in the sense of 'but,' see Böhtlingk-Roth, Sanskrit-Wörterbuch, s. v. च 6).

3, 32, 'O Lord of the Paths, may I obtain the other end of the path,' is the Mantra containing 'a wish for himself.' These Mantras are also interesting for another reason. If Prof. Oldenberg were right in assuming that the authors of the Gṛhyasūtras were also the compilers of the Mantra collections, surely Gobhila, as well as Āpastamba, would have included such short questions and answers as **को नामासि, असौ नामासि** etc. not in the collection of Mantras, but in their Gṛhyasūtras¹. Yet we find them both in the Mantra-Brāhmaṇa (I, 6, 17) and in our Mantrapāṭha (II, 3, 27-30).

In Āp. II, 18 **सूतं च म इत्येतत्** is, no doubt, rightly explained by Haradatta as meaning 'that group of Mantras beginning with **सूतं च मे**' (**एतत् = एतन्मन्त्रजातम्**). The MSS. read Mantrapāṭha II, 5, 2-10, and again II, 5, 12-21 without dividing the single Mantras. I have followed the Telugu edition in numbering them. That Mantras 12-21 were not intended to be one Mantra is clear from Āpastamba's usual phrase **उत्तरे**: 'with the following (Mantras).' Sudarśanārya also explains 'with the following *ten* Mantras.'

Quite exceptional is the way in which Āp. 8, 2 refers to Mantrap. I, 9, 8 by the words **सदसस्यतिर्द्वितीयः**: 'Sadasaspati is the second (deity to be worshipped).' The Mantra begins **सदसस्यतिमङ्गुतं** etc.

By far the most usual way in which Āpastamba refers to the Mantrapāṭha is by the word **उत्तर** 'the following.' Whenever a number of burnt-oblations are to be offered, Āpastamba simply says: 'Let him offer the *following* burnt-oblations' (*āhuti*), that is to say, the burnt-oblations which are to be offered with the Mantras following in the Mantrapāṭha. As many Mantras there are, so many oblations have to be offered. In order to know the exact number of oblations to be made, it is necessary to know the Mantrapāṭha by heart.

That the Āpastambins are expected to learn first the Mantras by heart before they proceed to the study of the Gṛhyasūtra, follows even from the traditional arrangement of the two Mantrapraśnas *before* the Gṛhyasūtra². But this method of referring to the Mantrapāṭha—to chapter and verse of the 'prayer book'—which we have just pointed

¹ Another set of very short Mantras—formulas consisting of one or two words only—occurs in the Mantrap. II, 10, 11-18.

² See above, p. ix.

out, proves that the author of the Gṛhyasūtra had an actual collection of Mantras, arranged and divided into Anuvākas (corresponding to the Khaṇḍas of our MSS.) exactly in the same manner as we find the Mantrapāṭha in our MSS., constantly *before his mind* when he composed his Sūtras.

Professor Knauer, when speaking of the analogous case of the Mantra-Brāhmaṇa, would go farther. He asserts that Gobhila must have had an actual *written* 'book' of Mantras 'in his hands' when writing his Gṛhyasūtra¹. I do not think that it can be proved that the authors of the Gṛhyasūtras wrote or used written books. Though it is extremely probable that the art of writing was known at the time when the Sūtras were composed², I do not believe that the Sūtras were intended for reading, as the very Sūtra style is intended as a *memoria technica* for texts to be learnt by heart. The Mantras, too, were learnt by heart—as prayers and hymns are learnt to the present day, not only in India—and there was no occasion for writing them down. What is true even to-day, that for the Hindu 'sacred books and all sciences exist only in the mouth of the teacher, compared with which a written text has no authority, and that they can be learnt correctly only from a teacher, not from manuscripts³, was certainly true in the days of the Sūtrakāras.

There are only very few Mantras which are inserted in the Āpastambīya Gṛhyasūtra and are not found in the Mantrapāṭha⁴. They are—

(1) The Parishecana Mantras given by Āp. 2, 3 and 8:

अदितेऽनुमन्यस्व and . . . °नुमँस्थाः ।

¹ Knauer, Das Gobhilagrhyasūtra, II, pp. 31-34, and 'Festgruss an Rudolf von Roth,' p. 63.

² See G. Bühler, Indische Palaeographie (Grundriss, I, 11), p. 17.

³ G. Bühler, l. c., p. 4.

⁴ There are, besides, a few Mantras which are merely indicated in the Gṛhyasūtra, and not given *in extenso* in either of the two works. They are the Jaya, Abhyātāna, and Rāshṭrabhṛt formulas (found in Ts. III, 4, 4-7), the Prajāpati verse Ts. I, 8, 14, 2, and the Vyāhrtis (भू स्वाहा भुव स्वाहा सुव स्वाहा), all referred to by Āp. 2, 7. The Rudra-Mantras (Ts. IV, 5) also, prescribed by Āp. 20, 8, do not occur in the Mantrapāṭha. They evidently formed a separate book, and had to be learnt separately. Haradatta says: अथ रुद्राजपेत् । रुद्रा अन्यत्र व्याख्याताः । from which we may conclude that Haradatta wrote a commentary on the Rudras.

अनुमतेऽनुमन्यस्व and . . . °नुमँस्थाः ।

सरस्वतेऽनुमन्यस्व and . . . °नुमँस्थाः ।

देव सवितः प्रसुव and . . . प्रासावीः ।

The last of these Mantras (in a much longer version) is the first Mantra in the Mantra-Brāhmaṇa, while the other Mantras are given by Gobhila (I, 3, 1-3).

- (2) The Mantras for the two Ājyabhāga offerings (Āp. 2, 6):

अपये स्वाहा ।

सोमाय स्वाहा ।

- (3) The Mantra for the Svishtakṛt offering (Āp. 2, 7):

यदस्य कर्मणोऽत्यरीरिचं यद्वा न्यूनमिहाकरम् ।

अग्निष्टत्स्विष्टकृद्विद्वान्त्सर्वं स्विष्टं सुऊतं करोतु स्वाहा ॥

- (4) The Mantra आपन्मा श्री श्रीर्मागात् ॥ which, according to Āp. 8, 6, is to be recited optionally in lieu of the two Mantras I, 9, 9-10 of the Mantrapāṭha, prescribed by Āp. 8, 5.

(5) The Mantra यदि वारुणसि वरुणात्त्वा निष्क्रीणामि यदि सौम्यसि सोमात्त्वा निष्क्रीणामि ॥ which, according to Āp. 9, 5, is to be recited at the performance of a kind of love charm. Now it is very remarkable that the very similar Mantra यद्यसि सौमी सोमाय त्वा राज्ञे परिक्रीणामि etc., employed at the Pūṃsavana rite, is given *in extenso* by Gobhila II, 6, 7, and does not occur in the Mantra-Brāhmaṇa. This cannot be a mere accident.

One thing is certain. The occurrence of these Mantras in the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and their omission in the Mantrapāṭha, are not due to any distinction made between long and short Mantras, as Prof. Oldenberg suggests. Numerous short Mantras occur in the Mantrapāṭha, and the Mantras occurring in the Gṛhyasūtra are by no means all short Mantras. I can see no other reason why Āpastamba should have included these Mantras in his Gṛhyasūtra than the fact that they were missing in the Mantrapāṭha which formed the basis for his treatise. If he himself had been the compiler of the Mantrapāṭha, there is no visible reason why he should have included just these few Mantras in the Gṛhyasūtra.

The agreement between Mantra-Brāhmaṇa and Mantrapāṭha with regard to the omission of the Parishecana Mantras and the Mantra

यदि वाङ्मयसि etc. seems to indicate that different Vedic schools had their prayer books for domestic rites, which were arranged according to some uniform plan. That the Mantrapāṭha is included in the corpus of Sūtras ascribed to Āpastamba¹ may be merely for the sake of convenience, as the two works are so closely connected with one another. But it does not follow that even the tradition of the Āpastambins credited Āpastamba with the authorship or compilership of the Mantrapāṭha. With the exception of the quite modern MS. E., none of the other MSS. mentions the name of Āpastamba in the colophons. Nor did the commentators look upon Āpastamba as the author of the Mantrapāṭha. It has struck Sudarśanārya, the commentator of Āpastamba's Gṛhyasūtra, that the Sūtras Āp. 9, 2 seqq. have nothing to do with the wedding ritual in the middle of which they occur, and he explains this fact by saying that this heterogeneous matter is treated here on account of the order followed by the Mantrapāṭha (मन्त्रास्त्रान्क्रमेणैव)². This shows that Sudarśanārya did not consider Āpastamba to be the compiler of the Mantrapāṭha³.

But there is also some external evidence showing that the Mantrapāṭha existed as an independent Vedic work, forming a kind of appendix to the literature of the Taittirīyas. For in the Kāṇḍānukrama of the Ātreya Śākhā of the Black Yajurveda, after the 41 Kāṇḍas and the

¹ See above, p. ix. That Āpastamba refers to the Anuvāka division of the Mantrapāṭha (see above, p. xxxiii), but not to the division into 2 Praśnas, seems to show that the division of the corpus of Āpastambīya Sūtras into 30 Praśnas, of which the Mantras formed 2 Praśnas, is of a more recent date.

² See my essay, 'Das altindische Hochzeitsrituell,' l. c., p. 95. Similarly the author of the Khādīra-Gṛhyasūtra looked upon the Mantra-Brāhmaṇa as an independent work, not as the work of Gobhila. This is proved by Khād. I, 3, 3 seq., where it says that the Samāvartana or bath at the end of studentship comes first, and then marriage. 'As, however, in the (collection of) Mantras marriage is treated of (first), it is explained (here) before (the bath).' Prof. Oldenberg, S. B. E., vol. xxix, p. 379 seq. I doubt whether Prof. Knauer's interpretation of this passage (Das Gobhila-gṛhyasūtra, II, p. 39 seq.) is admissible.

³ Commentators are so fond of long discussions as to why a Sūtrakāra said something which he ought not to have said, that they would have certainly tried to 'explain,' after their fashion, why certain Mantras occur in the Gṛhyasūtra instead of being included in the Mantrapāṭha. Their not doing so, shows also that they, at any rate, did not consider Āpastamba the author or compiler of the Mantrapāṭha.

3 Upanishads ascribed to Tittiri and the 8 Kāthakāni have been enumerated, we read :

एकापिको विधिः काण्डं वैश्वदेवमिति स्थितिः ।

This *Ekāgnikāṇḍa*¹ consists, as the commentary states, of the Parishecana Mantras अदितेऽनुमन्यस्व etc., the 39 Vaiśvadeva Mantras (=TĀ. X, 67 = Mahānārāyaṇa-Upanishad 19, 2, see Āp. Dh. II, 2, 3, 16-II, 2, 4, 8), and finally of the *praśnadvaṣyam* beginning प्र सु रमन्तेति, i. e. our Mantrapāṭha². We do not know the date of this Kāṇḍānukrama, but it seems to be older than the final arrangement of the Taittirīya-Brāhmaṇa and Taittirīya-Āraṇyaka. For though it agrees with the present arrangement of the Taittirīya-Saṃhitā, there is, as Professor Weber has shown³, some difference in the arrangement of the Taittirīya-Brāhmaṇa and Taittirīya-Āraṇyaka, as compared with the Kāṇḍānukrama.

Haradatta called his commentary the *Ekāgnikāṇḍavyākhyā*⁴, because he included in it also the Parishecana Mantras and the Vaiśvadeva Mantras⁴, occurring at the beginning of the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and in the Taittirīya-Āraṇyaka X, 67. The Mantrapāṭha seems, then, to have formed part of an *Ekāgnikāṇḍa*, 'a chapter (of Mantras for the rites to be performed) with one fire,' before it came to be included in the corpus of Āpastambīya Sūtras.

This proves, I believe, conclusively that Āpastamba is neither the author nor the compiler of the Mantrapāṭha, which must have existed as an independent collection before the Gṛhyasūtra was composed.

It seems to me not impossible that other Gṛhyasūtras, too, may be

¹ See above, p. x.

² See A. Weber, Indische Studien, III, pp. 376, 387, 391; XII, p. 354. In a note to Ind. Stud. III, p. 387, Prof. Weber has already (in 1855) referred to the Bodleian MS. (W.) of the Mantrapāṭha.

³ Indische Studien, III, p. 374.

⁴ The Telugu edition gives the Parishecana and some of the Vaiśvadeva Mantras as a kind of introduction, omitting the Mantras for the Bali offerings. It begins:

॥ अथ वैश्वदेवमंत्रप्रारंभः ॥ अदितेनुमन्यस्व । अनुमतेनुमन्यस्व । सरस्वतेनुमन्यस्व । देव सवितः प्रसुव ॥ ओं अपये स्वाहा । सोमाय स्वाहा । विश्वेभ्यो देवेभ्यस्स्वाहा । ध्रुवाय भूमाय स्वाहा । ध्रुवचितये स्वाहा । अच्युतचितये स्वाहा । अपये स्विष्टकृते स्वाहा । अदितेन्वमँस्वाः । अनुमतेन्वमँस्वाः । सरस्वतेन्वमँस्वाः । देव सवितः प्रासावीः ॥ ॥ एकापिकाण्डभाष्यप्रारंभः ॥ Then follows the beginning of Haradatta's commentary.

based on similar prayer books or Mantra collections. Such modern prayer books as the Rigveda-Mantra-Saṃhitā¹, which contain prayers for domestic rites, may possibly be developed from older books of that kind which were worked up into the Gṛhyasūtras as we have them now. Dr. Bühler has discovered a Mantrabhāṣya, containing a commentary on the Mantras prescribed in the Pāraskara-Gṛhyasūtra², so that there may have been a separate collection of Mantras, which formed the basis of our Pāraskara-Gṛhyasūtra. For practical purposes such an entire separation of Mantras and Sūtras, as it is carried out in the case of the Mantrapāṭha and the Āpastambīya Gṛhyasūtra, and (though less rigorously) in the case of the Mantra-Brāhmaṇa and Gobhila, must have been very inconvenient. That this is so even now-a-days, may be seen from a native edition of the Āpastambīya Gṛhyasūtra in Grantha characters, which gives the Mantras in Pratīka form³.

But whether they existed originally in separate collections or not, the Mantras ought, I believe, always to be regarded as belonging to an older stratum of Vedic literature than the Sūtras in which they occur. This is not always borne in mind by scholars when investigating the language of the Sūtras⁴.

¹ I possess a lithographed edition, Bombay, 1891 (Śake 1813), beginning with **पुष्पाहवाचनमन्त्राः, नान्दीश्राद्धमन्त्राः** etc. This is different from the 'Āśvalāyanaśākhokta-Mantra-Saṃhitā' (Bodleian MS. Walker 144, cf. Max Müller, History of Ancient Sanskrit Literature, p. 474), which begins with **सौर, पुरुषसूक्त, विष्णुसूक्त** etc. Neither the edition, nor the MS., contains the Mantras as found in our Āśvalāyana-Gṛhyasūtra. See also the books quoted above, p. x, note 3.

² Dr. Bühler's Report on Sanskrit MSS. in Gujarat for 1872-3 (see Indian Antiquary, II, 304).

³ Āpastambagṛhyasūtram śapratīkam (printed at Tanjore, Jyotirvilāsa Press, 1885). Instead of the Sūtra **तानादितो द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत्** (Āp. 4, 2) this edition, e.g., has: **तान् प्र सु रमन्तेति द्वाभ्यामभिमन्त्रयेत्**.

⁴ Dr. O. Franke, in his article 'Was ist Sanskrit?' (Bezz. Beiträge, XVII, 54 ff.), says (p. 55) that in Pāṇ. IV, 1, 62 'bhāṣā' is opposed to 'Sanskrit,' not to 'chandas,' for, he says, the example given by the Kāśikā (*sakhā sapta-padī bhava*) is taken from the Āśvalāyana-Gṛhyasūtra (I, 7, 19). Yet the words are not Āśvalāyana's, but, as the author of the Kāśikā knew well, the words of a Vedic Mantra (also occurring Śākh. I, 14, 6, Kauś. 76, 24, cf. Mantrap. I, 3, 14), and therefore 'chāndasa,' not 'Sanskrit' in Dr. Franke's sense. *Sakhā* as a feminine occurs also in Śākh. II, 2, 1, again in a Mantra.

RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE TAITTIRĪYA, RIGVEDA,
AND ATHARVAVEDA SAMHITĀS.

Even if we had not the testimony of the Kāṇḍānukrama, there could not be the least doubt that the Mantrapāṭha belongs to the Taittirīya-Veda.

An analysis of the synoptical list of parallel passages given in Appendix B yields the following facts.

There are 100 Mantras for which parallel passages are found in the Taittirīya-Saṃhitā. Of these, 86 are *identical* with the corresponding Mantras of the Taittirīya-Saṃhitā, while 14 are only *similar* Mantras. Most of the identical Mantras—66 in number—are not given *in extenso* by our MSS., but only indicated by Pratīkas. It was evidently taken for granted that every Āpastambin would know these Mantras by heart from his Saṃhitā—the more so, as most of them occur several times in the Taittirīya books. In using these verses or formulas for the ritual, they had all, of course, to be recited in full. They are accordingly given in full in the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga (MS. P.), and are fully commented on in Haradatta's commentary. For the sake of convenience I have printed these Mantras *in extenso*¹, as it would have been mere pedantry to compel the reader to refer to the Taittirīya-Saṃhitā every time that such a Mantra occurs. It has, however, always been stated in the critical notes when the MSS. give the Pratīka only. This very practice of the scribes of our MSS. shows that a thorough familiarity with the Taittirīya-Saṃhitā is presupposed on the part of the worshippers who had to make use of the Mantrapāṭha.

Besides those 100 Mantras occurring in the Taittirīya-Saṃhitā, many of which occur also in the Brāhmaṇa and Āraṇyaka, there are 20 parallel passages which are found in the Taittirīya-Āraṇyaka only, and 18 which are found in the Taittirīya-Brāhmaṇa only. Of these 38 Mantras, 31 are identical, and only 7 are variants of the corresponding Taittirīya Mantras.

If we turn to the Rigveda-Saṃhitā we find parallel passages for 140

¹ The editor of T. is not consistent in this respect. Sometimes he gives the Mantras in full, sometimes their Pratīkas only, and occasionally he even gives first the Pratīka, with **इति** etc. after it, and then the Mantras *in extenso*.

Mantras (86 in *Praśna* I¹ and 54 in *Praśna* II), many of which occur also in the *Taittirīya* books. But only 45 out of these 140 Mantras are identical with the corresponding verses of the *Rigveda*, while all the other Mantras contain either slight various readings, or are entirely different versions of the *Rigveda* verses. If we take into account the Mantras which occur in the *Rigveda-Saṃhitā* only, and not in the *Taittirīya* books, there are 84 parallel passages (68 in *Praśna* I and 16 in *Praśna* II), of which only 24 are identical with the corresponding verses of the *Rigveda*.

Still more remarkable is the result of an analysis of the parallel passages occurring in the *Atharvaveda-Saṃhitā*. Of 120 Mantras occurring in this *Saṃhitā*, only 9 are identical with the corresponding *Atharvaveda* verses, while all the rest are either different versions, or contain at least one or two various readings. Excluding the Mantras found also in the *Rigveda-Saṃhitā*, and in the *Taittirīya* books, there are 41 Mantras found in the *Atharvaveda-Saṃhitā* only, out of which only 2 are identical verses.

The following table will show clearly how much closer the relation of the *Mantrapāṭha* to the *Taittirīya* books is, than its relation to the other Vedic *Saṃhitās*² :—

Of 138 Mantras found in	Ts. TBr. TĀ.	117 are identical, 21 have variants
" 140 "	" Rv.	45 " " 95 " "
" 84 "	" { Rv. and not in Ts. TBr. TĀ. }	24 " " 60 " "
" 120 "	" Av.	9 " " 111 " "
" 41 "	" { Av. and not in Rv. Ts. TBr. TĀ. }	2 " " 39 " "

If any further proof were wanted to show that the *Mantrapāṭha* belongs to the Black *Yajurveda*, we have only to refer to those Mantras which occur in the *Rigveda* or *Atharvaveda* with variants, while the *Taittirīyas* have the same readings as our *Mantrapāṭha*. Thus *Mp. I*,

¹ The large number of *Rigveda* Mantras in the first *Praśna* is due to the fact that this *Praśna* contains the Mantras for the wedding ritual, collected in the *Sūryā* hymn *Rv. X*, 85.

² It is hardly necessary to add anything about other *Saṃhitās* but those mentioned, as there is nothing to suggest any closer connection of the *Mantrapāṭha* with either the *Vs.*, or the *Maitr. S.*, or the *Sāmaveda-Saṃhitā*.

7, 1 has the same readings as TĀ. IV, 20, 1 seq., while Rv. VIII, 1, 12 agrees with Av. XIV, 2, 47. Mp. I, 14 corresponds to Rv. I, 14; the various readings occurring in vv. 3, 5, and 7 are also found in TBr. II, 5, 5, 1; 8, 8, 9. Mp. II, 12, 6-10 agrees with TBr. II, 5, 6, 1-3, both differing from the corresponding hymn of Av. II, 10. Mp. II, 15, 2 shares with TĀ. X, 1, 10 the reading सप्रथाः, while Rv. I, 22, 15 reads सप्रथः¹.

The total number of Mantras in the Mantrapāṭha (excluding repetitions) is 590; for 264 of these Mantras I have been able to find parallel passages in the Saṃhitās of the Rīgveda or Atharvaveda, and in the Taittirīya books. Of the remaining 326 Mantras many will be found in the other Gṛhyasūtras and in the Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda. A comparison of these Mantras would show that the Mantras of the Mantrapāṭha have much more in common with those of the Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin Gṛhyasūtras—that is to say, with the Gṛhyasūtras of the Black Yajurveda—than with any of the other Gṛhyasūtras.

Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiranyakeśin have frequently the same Mantras (with the same various readings where they differ from the Saṃhitās) as the Mantrapāṭha, though they do not prescribe them for the same occasions. Thus Baudh. I, 10 agrees with Mp. I, 1, 6 in reading जीवाम् for जीवम् of Rv. X, 40, 10, although Āpastamba prescribes the Mantra for the moment when the bride begins to cry at the preparatory marriage rites, while Baudhāyana includes it among the prayers to be recited at the cohabitation². Instead of नीललोहितं भवति of Rv. X, 85, 28, the Mp. I, 6, 8 reads नीललोहिते भवतः. The same reading occurs in Baudh. I, 8. Āpastamba prescribes it for the wedding ceremony, which I believe to be identical with the European custom of barricading the bridal procession³, while according to Baudhāyana it is to be recited when the bride looks at the setting sun. It has been shown⁴ that in some cases ungrammatical readings of the Mantrapāṭha occur also in the

¹ Vs. XXXV, 21 (=XXXVI, 13) also has सप्रथाः. See besides, p. xxiii, on II, 3, 2.

² See 'Das altindische Hochzeitsrituell,' pp. 12, 42 seq.

³ See 'Das altindische Hochzeitsrituell,' pp. 12, 67 seq., and my paper 'On a Comparative Study of Indo-European Customs' (Transactions of the International Folk-Lore Congress, London, 1891), p. 268 seq.

⁴ See above, pp. xvii, xxiii seq., xxvii, on I, 8, 2; II, 2, 11; II, 7, 25; and I, 3, 14.

Gṛhyasūtras of Baudhāyana, Bhāradvāja, and Hiraṇyakeśin. If we had critical editions of Baudh. and Bhār., many more cases of this kind would certainly come to light. They prove that these Mantras are derived from one source common to the schools of the Black Yajurveda.

As is only to be expected, the Gṛhyasūtra of the White Yajurveda, the Pāraskara-Gṛhyasūtra, has more Mantras in common with the Mantrapāṭha than the Mantra-Brāhmaṇa and the Gṛhyasūtras of the Rigveda schools. The parallel passages from the Gṛhyasūtras¹ quoted in the critical notes will give some idea of the relation of the Mantrapāṭha to the Mantras of the other Gṛhyasūtras. A full analysis of the Mantras occurring in the Gṛhyasūtras has been promised by Prof. E. W. Fay, who also intends to publish a complete Index of Mantras covering all the Gṛhyasūtras². This will, no doubt, prove extremely useful for the study of Vedic Mantras, and it is only to be hoped that it may include the Gṛhyasūtras of Baudhāyana and Bhāradvāja, for which the MS. material unfortunately seems as yet to be insufficient. Of still greater importance will be such a Vedic Concordance on a large scale as announced by another American scholar, Prof. Bloomfield³. Only such a Concordance of the *Pādas* of Vedic Mantras will enable us to get a clearer insight into the origin of the Mantrapāṭha than it is at present possible to arrive at. With the help of such a Concordance we should, no doubt, also be able to find many more parallel passages than I have been able to point out. But there will always remain a considerable number of Mantras which were not derived from any Vedic Saṃhitā. Such Mantras as those of II, 13, used at the ceremonies connected with the birth of a child, or the exorcisms against the demons harassing little children, found in II, 16, belong to ancient popular tradition, and are probably older than the hymns of the Vedic bards.

¹ In the first Praśna I have only given a few parallel passages, as they have been given more completely in the 'Erläuterungen' to my essay 'Das altindische Hochzeitsrituell,' p. 27 seqq., where I have also quoted the wedding Mantras from the Baudhāyana and Bhāradvāja Gṛhyasūtras. Editions of these two works are still among the *desiderata*. I regret that it was too late to make any use of Prof. Knauer's excellent edition of the Mānava-Gṛhyasūtra, which has just been published.

² See John Hopkins University Circulars, Baltimore, May, 1890, vol. ix, no. 81, p. 74.

³ See American Oriental Society's Proceedings, April, 1892.

Prof. Oldenberg¹, indeed, believes 'that, during the latter part of the Rigveda period, ceremonies such as marriage and burial began to be decked out with poetry as had long been the case with the Soma offering.' And from metrical usage he concludes² 'that the development of the Gṛhya rites in the form in which they are described to us in the Sūtras, that especially their being accompanied with verses, which were to be recited at their performance, is later than the time of the oldest Vedic poetry, and coincides rather with the transition period in the development of the Anuṣṭubh metre, a period which lies between the old Vedic and the later Buddhistic and epic form.'

I confess I am not convinced by Prof. Oldenberg's argumentation of the comparatively late origin of the Gṛhya Mantras. It seems to me highly improbable that marriage rites and burial ceremonies should have been performed without any prayers, until they began to be 'decked out with poetry' after the analogy of the Soma sacrifice. In fact, many of the Gṛhya 'rites' consist merely in invocations addressed to popular deities, or in the recitation of magic formulas, while others are no 'rites' at all unless they are accompanied by prayers or formulas. And it has not yet been proved that the elaborate Soma sacrifice can claim a higher antiquity than the simple Gṛhya offerings³. I am rather inclined to think that the artificial poetry of the Brāhmans, as represented by the hymns of the Rigveda, and the *popular* poetry connected with Atharvan practices and Gṛhya rites, as represented by the Atharvaveda-Saṃhitā, and the Gṛhya Mantras, are two parallel streams running in different channels, approaching each other at times, and diverging widely at other times. The peculiarities of the Anuṣṭubh pointed out by Prof. Oldenberg may just as well be due to the fact that these Mantras were popular poetry, and as such followed different rules of metrics from those followed by the authors of the Vedic hymns. Besides, a glance at our Mantrapāṭha will show that metrical laws are disregarded in these Gṛhya Mantras quite as much as the rules of grammar. See e.g. I, 1, 9, where the metre is as corrupt as the text of the Mantra. Or, take the Mantras of II, 16, which offer no less difficulties to scanning than to

¹ S. B. E., vol. xxx, p. x.

² S. B. E., vol. xxx, p. xiv.

³ See the very interesting and suggestive remarks made by Prof. Knauer in the 'Festgruss an Rudolf von Roth,' p. 64 seqq.

interpretation. Compare also such Mantras as I, 1, 3; 3, 6; 4, 11; 5, 7; II, 5, 22; 7, 24-26, etc., where we have either too many or too few syllables, or Mantras where we have a kind of mixed prose and verse, as in I, 3, 14; 13, 7-8; II, 3, 3-12; 5, 2-9; 13, 12, etc. I doubt whether, with such a state of things, it would be safe to draw any conclusions as to chronology from the metrical usage of the Gṛhya Mantras¹.

DATE OF THE MANTRAPĀṬHA.

Needless to say that it is absolutely impossible to arrive at any safe conclusion as to the exact, or even approximate date of the Mantrapāṭha. It presupposes the Saṃhitās of the Rīgveda, Yajurveda, and Atharvaveda, and refers to the three Vedas in II, 19, 14-16, and to the four Vedas in II, 21, 2-5. It is older than the Kāṇḍānukrama of the Ātreya school, but we know nothing about the date of this work. If I have succeeded in proving that the Āpastambīya Gṛhyasūtra is based on the Mantrapāṭha, and that for the author of the Gṛhyasūtra the Mantrapāṭha was a sacred text with which he did not dare to tamper, but which was to him a given fact, we shall have to assume, as it must have taken some time for this sacred character to develop, that the Mantrapāṭha preceded the Gṛhyasūtra by something like a century. As Dr. Bühler has shown that, on linguistic grounds, Āpastamba cannot be placed later than the third century B.C.², we may conclude that the Mantrapāṭha cannot be much later than the fourth century B.C., though it may be much older.

If Haradatta were right in explaining ऋषिबोधः II, 16, 14 as meaning 'The Ṛshi of the Bodhāyana Gotra' (यस्य गोत्रं बोधायनस्त बोध ऋषिः), it might prove the anteriority of the Sūtrakāra Bodhāyana or Baudhāyana to the Mantrapāṭha. But this interpretation is more than doubtful.

There is one other Mantra which may possibly help us some day to arrive at a more certain date of the Mantrapāṭha. This is the Gāthā to be sung by two lute players at the Sīmantonayana among the Sālvās.

¹ On the similar state of things in the hymns of the Atharvaveda, see Prof. Bloomfield, S. B. E., vol. xlii, p. 296: 'Atharvan metres are so generally capable of improvement, that we are in danger of singing our own, rather than Atharvan hymns, when we apply ourselves to the task of improving them.' See also *ibid.*, p. 584 seq.

² S. B. E., vol. ii, p. xlv.

Other Grhyasūtras (Hir. II, 1, 3; Āśv. I, 14, 7; Pār. I, 15, 8) quote a Gāthā, similar to Mp. II, 11, 13, in which king *Soma* is praised, and the name of the river near which the worshipper dwells, is to be mentioned¹. Āpastamba² alone says that the first Gāthā (Mp. II, 11, 12) is to be sung among the people of the *Sālvas*, while the second one (II, 11, 13) is to be used for Brāhmaṇas generally. The Gāthā is a fragment of some Ākhyāna, and can only be translated quite tentatively: “*Yaugandhari* only is our king,” thus spake the *Sālva* (women?), sitting on thy banks, O *Yamunā*, turning round the wheel (?).’ It is simply impossible to know the exact meaning of this verse, which must originally have formed part of a longer ballad, of which only this one verse has come down to us. Yet thus much is certain that *Yaugandhari* is the name of a king of the *Sālvas*, a tribe that must have been living somewhere near the *Yamunā*. And it seems obvious, too, that the author or compiler of the *Mantrapāṭha* must have had some connection with this or some other king of the *Sālvas*.

Now, the *Sālvas* or *Śālvas* are frequently mentioned in Sanskrit literature. They were divided into several tribes, one of which were the *Yugandharas*³, as we see from the *Kārikā* quoted by the *Kāśikā* on Pāṇ. IV, 1, 173:

उदुम्बरास्तिलखला मद्रकारा युगन्धराः ।

मुलिङ्गाः शरदण्डाश्च साल्वावयवसंज्ञिताः ॥

Śālvas and *Yugandharas* are mentioned together in the *Mahābhārata* IV, 1, 12 among the ‘lovely countries around the Kurus,’ and in the *Mahābh.* VIII, 44 (45), 14 the *Śālvas* are mentioned immediately after the *Kauravas* and *Pāṇḍavas* along with other nations who follow the ‘eternal law’ of the Brāhmanic religion. According to H. H. Wilson⁴, the *Śālvas* ‘seem to have occupied part of Rājasthan, a *Śālva Rāja* being elsewhere described as engaging in hostilities with the people

¹ Cf. Prof. Oldenberg, *Zeitschrift der D. M. G.*, vol. 39, p. 88. As to *Soma* as the king of Brāhmaṇas, see Ts. I, 8, 10, 2: एषो वो भरता राजा सोमोऽस्माकं ब्राह्मणानां राजा. Cf. Śat. Br. V, 3, 12.

² Grhyasūtra 14, 4-6.

³ According to the *Kāśikā* on Pāṇ. III, 2, 46, *Yugandhara* is the name of a mountain.

⁴ *Vishṇu-Purāṇa* (London, 1840), p. 177.

of Dvarakā in Guzerat.' Ch. Lassen¹ identifies the Sālvas with the *Salabastreae* of Pliny, and places them between the Indus and the Arāvali in Lower Rājasthan. According to our Mantra we should have to place either the Sālvas, or at least the Yugandharas as forming one division of the Sālvas, somewhere near the Yamunā. As the school of the Āpastambins undoubtedly belongs to the South of India², we ought to expect the Mantrapāṭha, too, to have arisen in the South. Could there be any possible connection between the Sālvas of the Yamunā, and the 'Sālvas' or 'Sāluvas' met with in South-Indian inscriptions of modern times³?

At any rate, this seems to be the only passage in the Mantrapāṭha which may be said to contain a historical allusion. It is to be hoped that future researches and future discoveries of our excellent Indian epigraphists may enable us to use this allusion for chronological purposes.

ORTHOGRAPHICAL NOTES.

There can be no doubt, that if we want to know how the Āpastambins actually recited their prayers, we have to take into account the phonetic peculiarities of the Grantha MSS., which—for reasons stated above (p. xv)—give the most authentic text of the Mantrapāṭha. Now, the Grantha MSS. are perfectly consistent with regard to the Sandhi of sibilants.

¹ Indische Alterthumskunde, p. 613 seq. (vol. i², p. 760 seq.).

² See above, p. xv.

³ Sāluvaganda II, A. D. 1428, and Sāluva Narsinha, A. D. 1477, are given in a genealogical list of Vijayanāgara kings, by H. H. Wilson, in the Asiatic Researches, XX, p. 7. Sāluva Nṛsiṃha occurs in a Grant of Raṅga II, dated in 1644-5 A. D., and Dr. Hultzsch thinks that this king, 'who was the protégé of Rāma's great-grandfather Bukka according to the Karṇāṭa grants, may have been Sadāśiva's grandfather Nṛsiṃha or Narasa of Vijayanāgara' (Indian Antiquary, XIII, p. 155). See also R. Sewell, Sketch of the Dynasties of Southern India (Madras, 1883), pp. 44 seq., 109, and L. Rice, Epigraphia Carnatica, Mysore, I (Bangalore, 1894), p. 215, Introd., p. 24 seq. Dr. Lüders informs me that Sālva-Timma is a name of a chief minister of king Kṛṣṇa Rāya of Vijayanāgara in an inscription from Koṇḍaviḍu, dated Śaka-Saṃvat, 1442. Dr. E. Hultzsch (South-Indian Inscriptions, I, 1890, p. 179) gives for Sāluva, as occurring in Tamil inscriptions of these kings, the meaning, 'the *haruk*, a *biruda*.' See, however, V. Visvanatha Pillai, A Dictionary, Tamil and English (Madras, 1888), s. v. *சாளுவர்*, 'tributary kings from Salva, regarded by the people in Southern India as intruders.'

They never write a Visarga before a sibilant, but always the corresponding sibilant, and they drop the Visarga (or rather the final sibilant) before an initial sibilant with *any* following consonant. That is to say, they follow the practice recommended by the Vyāsa-Śikshā¹, and probably known already to the author of the Taittirīya-Prātiśākhya. For the teaching of the latter (IX, 1), that 'Visarga, when followed by a spirant which has a surd letter after it, is dropped, according to Kāṇḍamāyana,' seems to imply, as the commentator explains it, that according to others the Visarga is dropped not only in this case, but also before a spirant that is followed by a sonant letter². Devanāgarī copyists seem to have been puzzled sometimes in consequence of this way of making Sandhi. Thus, they separated प्रखः (I, 9, 3) into प्रखः instead of प्रखः खः, and were doubtful as to विष्णो before श्रेण I, 12, 7, or as to प्राण before खं II, 4, 14.

As I wished to edit the text as I believe it to have been recited by the Āpastambins, I had to follow the Grantha MSS. with regard to this Sandhi of sibilants³.

I ought also to have written the nasals in accordance with the Grantha MSS.—that is, the corresponding nasal instead of Anusvāra—and to have omitted the Avagraha. But if I had done so, it would have made the separation of words almost illusory, and would have been mere pedantry. Every Sanskrit scholar knows that the Anusvāra is used as a mere graphic sign, expressive of the nasal required by the following consonant, that, e.g. शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे is meant to be read शन्नो भव द्विपदे शच्चतुष्पदे, as the Grantha MSS. actually write. I have also followed the European practice with regard to the Avagraha, as I consider it, with Dr. von Böhtlingk⁴, as useful for practical purposes. If we were to follow the MSS. in all respects, we should have to do away with

¹ See H. Lüders, Die Vyāsa-Śikshā (Kiel, 1895), p. 57.

² See W. D. Whitney, The Taittirīya-Prātiśākhya (Journal of the American Oriental Society, vol. ix), p. 205. Cf. J. Wackernagel, Altindische Grammatik, § 287.

³ Dr. Oertel, in his edition of the Jaiminiya-Upanishad-Brāhmaṇa (Journal of the American Oriental Society, vol. xvi, 1, 1894), has also followed his MSS. with regard to the Sandhi of sibilants (he prints *dakṣiṇatas sa*, etc.), but he leaves a final sibilant before an initial sibilant with a following sonant letter (e.g. *talassyāt*, etc.). The same rule is followed in the Telugu edition of our Mantrapāṭha.

⁴ Zeitschrift der D. M. G., vol. 43, p. 602.

the separation of words altogether. If we write Visarga instead of स्, ष्, or ष, we give an entirely wrong impression of the actual recitation of the text. But I see no reason why we should not avail ourselves of such orthographical expedients as the Anusvāra and the Avagraha, which do not affect the oral recitation.

I also adopted the usual practice of placing the figures १ and ३ after short and long Svarita vowels, when followed by an Udātta syllable, although the MSS. never use these figures. They write, e.g. लक्ष्म्यं ताम् I, १, ३, °दुत्यस्सं वि° I, ४, ९, नदीं यानि I, ७, ९, मनुष्यां वपन्ति I, ११, ६ etc.

SUPPLEMENTARY NOTE TO PAGE XIII.

I see from the 'Catalogue of the Library of the India Office, Vol. II.—Part I. Sanskrit Books,' which has just been published, that there is also an edition of the 'Mantrapraśna' in Grantha characters, printed at Madras, 1882. Unfortunately the book is not accessible at present.

LIST OF ABBREVIATIONS.

- Āp.** = Āpastambīya Gṛhyasūtra (ed. M. Winternitz).
Āp. Dh. = Āpastambīya Dharmasūtra (ed. G. Bühler).
Āp. Śraut. = Āpastambīya Śrautasūtra (ed. R. Garbe).
Āśv. = Āśvalāyana-Gṛhyasūtra (ed. A. F. Stenzler).
Av. = Atharvaveda-Saṃhitā.
B. = Dr. Bühler's Vienna MS. I, 299 (Devanāgarī, with accents).
Baudh. = Baudhāyana-Gṛhyasūtra (quoted from Dr. Bühler's MS.).
Bhār. = Bhāradvāja-Gṛhyasūtra (quoted from Dr. Bühler's MS.).
Bṛh. Up. = Bṛhadāraṇyaka-Upanishad.
Bu. = Burnell's India Office MS., No. 50 (Grantha).
E. = Elphinstone College MS., No. 17 (Devanāgarī, with accents).
H. = Haradatta's commentary on the Mantrapāṭha.
Hbd. = Dr. Bühler's Devanāgarī MS. of Haradatta (Vienna MS. 296).
Hbg. = Dr. Bühler's Grantha MS. of Haradatta (Vienna MS. 312).
HHg. = Dr. Hultsch's Grantha MS. of Haradatta.
Hir. = Hiranyakeśi-Gṛhyasūtra (ed. J. Kirste).
Hw. = R. A. S. MS. Whish, No. 26, of Haradatta (Grantha).
Kauś. = Kauśikasūtra (ed. M. Bloomfield).
Maitr. S. = Maitrāyaṇi Saṃhitā (ed. L. v. Schroeder).
MBr. = Mantra-Brāhmaṇa of the Sāmaveda (ed. by Satyavrata Sāmaśrami, in vol. i. of the Ushā).
MSS. = Manuscripta omnia (includes T., unless the contrary be stated).
P. = Bodleian MS. Sansk. d. 1 of the Āpastambīya-Saṃskāra-Prayoga.
Pār. = Pāraskara-Gṛhyasūtra (ed. A. F. Stenzler).
Rv. = Rigveda-Saṃhitā.
Rv.-Ms. = Rgveda-Mantrasaṃhitā (lithographed, Bombay, 1891, Śake 1813).
Śāṅkh. = Śāṅkhāyana-Gṛhyasūtra (ed. H. Oldenberg, Indische Studien, vol. xv).
Sat. Br. = Śatapatha-Brāhmaṇa.
T. = Telugu edition of the Mantrapāṭha.
TĀ. = Taittirīya-Āraṇyaka.
TBr. = Taittirīya-Brāhmaṇa.
Ts. = Taittirīya-Saṃhitā.
Vs. = Vājasaneyi-Saṃhitā.
W. = Bodleian MS. Wilson 468 (Devanāgarī, with accents).
Wh. = R. A. S. MS. Whish, No. 25 (Grantha).

TEXT OF THE MANTRAPĀṬHA,

WITH

CRITICAL NOTES.

॥ अथ मन्त्रपाठः ॥

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओम् ॥

प्र सु गमन्ता धियसानस्य सक्षणि वरेभिर्वराँ अभि षु प्र सीदत ।
अस्माकमिन्द्र उभयं जुजोषति यत्सौम्यस्यान्धसो बुबोधति ॥ १ ॥
अनृक्षरा ऋजवस्सन्तु पन्था येभिस्सखायो यन्ति नो वरेयम् ।
समर्यमा सं भगो नो निनीयात्सं जास्पत्यं सुयममस्तु देवाः ॥ २ ॥
अभ्रातृघ्नीं वरुणपतिघ्नीं बृहस्पते ।
इन्द्रापुत्रघ्नीं लक्ष्म्यं तामस्यै संवितस्सुव ॥ ३ ॥
अघोरचक्षुरपतिघ्नेधि शिवा पतिभ्यस्सुमनास्सुवर्चाः ।
जीवसूदेवकामा स्योना शं नो भव द्विपदे शं चतुष्पदे ॥ ४ ॥

1, 1, 1a प्र सु गमन्ता धियसानस्य W. E.—षु प्र सीदत W. षु प्र सीदतः E. षु प्र सीदता Bu. षु प्रसीदतः Rv. X, 32, 1. 1b जिजोषति B.—यत्सौ° MSS. यत्सो° P. Rv. 1.c. 2b जास्पत्यं E.—Rv. X, 85, 23. 3a अभ्रातृघ्नीं W. E. 3b पुत्राघ्नीं B.—सुवा Bu. सुवः E. See Av. XIV, 1, 62. 4a पतिघ्नेधि W. Bu. B pr. m.—पतिभ्यः B. Bu. Wh. H. T. पशुभ्यः W. E. P. Rv. X, 85, 44. 4b जीवसू° MSS. H. वीरसू° Rv. 1.c.

इदमहं या त्वयि पतिघ्नलक्ष्मिस्तां निर्दिशामि ॥५॥
 जीवाँ रुदन्ति वि मयन्ते अध्वरे दीर्घामनु प्रसितिं दीधियुर्नरः ।
 वामं पितृभ्यो य इदं संमेरिरे मयः पतिभ्यो जनयः परिष्वजे ॥६॥
 व्युक्ष्णकूरमुदचन्त्वाप आस्यै ब्राह्मणा सर्पनं हरन्तु ।
 अवीरघ्नीरुदचन्त्वापः ॥७॥

अर्यम्णो अग्निं परि यन्तु क्षिप्रं प्रतीक्षन्ताँ अश्रुवो देवराक्ष ॥८॥
 खेऽनसः खे रथः खे युगस्य शचीपते ।
 अपालामिन्द्र चिः पूर्य्यकरत्सूर्यवर्चसम् ॥९॥
 शं ते हिरण्यं समु शन्त्वापशं ते मेधी भवतु शं युगस्य तृप्त ।

5 पतिघ्नलक्ष्मिस्तां नि° Wh. H. T. पतिघ्नलक्ष्मिस्तां नि° W. P. पतिघ्नियलक्ष्मि-
 स्तानि° E. पतिघ्नि (घ sec. m.) यलक्ष्मिस्तानि° B. पतिघ्न्यालक्ष्मिस्तानि° Bu.
 6a जीवं Rv. X, 40, 10. 6b परिष्वजे B. 7 and 8 See Av. XIV, 1, 39. 8 अर्य-
 म्णो E.—अन्ताँ अश्रुवो Bu. Wh. Hw. HHg. (lacuna in Hbd. Hbg.) अन्ताँ अश्रुवो
 W. E. P. अन्ताँ अश्रुवो B. अन्ताँ अश्रुवो T. 9a खेनसः खे रथः B. खेनसः खे
 रथः W. E. खेनसः खे रथः Bu. Wh. H. P. T. खे रथस्य खेऽनसः Rv. VIII, 91, 7.—
 युगस्य W. E.—शचीपते MSS. शतक्रतो Rv. l.c. 9b मन्द्रिस्त्रः W. In Bu. it looks
 like मन्द्रिस्त्रः, but the leaf is damaged just where the Akshara occurs, and it may have
 been मन्द्रि चिः.—पूर्य्यकरत् B. पूर्य्यकरत् Wh. P. T. पूर्य्यकरत् Bu. See Introd.,
 p. xvi. 10a समु शन्त्वापः B. E. समु शन्त्वापः Wh. H. P. समु शन्त्वापः Bu. समु
 शन्त्वापः W. T. Av. XIV, 1, 40. See Introd., p. xvi.—मेधी B. W. E. Hbd. Hbg. P.
 मेधी Wh. Hw. T. In Bu. the two letters ध and ष are not kept distinct in writing, so
 that we may read either मेधी or मेधी in this MS. See I, 9, 6.—शयुगस्य तृप्त Wh.

शं त आपश्शतपविचा भवन्त्वया पत्या तन्वो सँ सृजस्व ॥ १० ॥

प्रथमः खण्डः ॥ १ ॥

हिरण्यवर्णाश्शुचयः पावकाः प्र चक्रमुह्रित्वावद्यमापः ।

शतं पविचा वितता ह्यासु ताभिष्टा देवस्सविता पुनातु ॥ १ ॥

हिरण्यवर्णाश्शुचयः पावका यासु जातः कश्यपो यास्वग्निः ।

या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्तास्त आपश्शँ स्योना भवन्तु ॥ २ ॥

यासाँ राजा वरुणो याति मध्ये सत्यानृते अवपश्यञ्जनां नाम् ।

या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्तास्त आपश्शँ स्योना भवन्तु ॥ ३ ॥

यासाँ देवा दिवि कृण्वन्ति भक्षं या अन्तरिक्षे बहुधा निर्विष्टाः ।

या अग्निं गर्भं दधिरे सुवर्णास्तास्त आपश्शँ स्योना भवन्तु ॥ ४ ॥

शिवेन त्वा चक्षुषा पश्यन्त्वापश्शिवया तन्वोप स्पृशन्तु त्वचं ते ।

घृतश्चुतश्शुचयो याः पावकास्तास्त आपश्शँ स्योना भवन्तु ॥ ५ ॥

परि त्वा गिर्वर्णो गिरं इमा भवन्तु विश्वतः ।

वृद्धायुमनु वृद्धयो जुष्टा भवन्तु जुष्टयः ॥ ६ ॥

10b तन्वो E.—खजस्ता Bu.—प्रथमः खण्डः ॥ Wh. ॥ १ ॥ Bu. प्र सु गमन्ताष्टा-

दश ॥ १ ॥ W. E. ॥ १ ॥ प्र सु गमन्ताष्टादश ॥ B. I, 2, 1b ताभिस्त्वा W. B. E. P.

3a सत्येनृते Bu. 4a देवां Bu.—निर्विष्टाः E. 5a पञ्चत्वापः E. पञ्चत्वापः W.

पञ्चत्वापः B.—तनुवोप स्पृशन्तु B. तन्वोपस्पर्शन्तु E. तनुवोप स्पृशन्तु Bu. 5b घृतः

च्युतः शुचयोः Bu.—To Mantras 2-5, see Av. I, 33; Ts. V, 6, 1, 1-2; TBr. II, 8, 9, 3.

6 Rv. I, 10, 12.

आशासाना सौमनसं प्रजाँ सौभाग्यं तनूम् ।
 अग्नेरनुव्रता भूत्वा सं नह्ये सुकृताय कम् ॥७॥
 पूषा त्वेतो नयतु हस्तगृह्याश्विनौ त्वा प्र वहताँ रथेन ।
 गृहान्गच्छ गृहपत्नी यथासौ वशिनी त्वं विदथमा वदासि ॥८॥

द्वितीयः खण्डः ॥२॥

सोमः प्रथमो विविदे गन्धर्वो विविद् उत्तरः ।
 तृतीयो अग्निष्टे पतिस्तुरीयस्ते मनुष्यजाः ॥१॥
 सोमो ददन्नन्धर्वाय गन्धर्वो ददद्मये ।
 रयिं च पुत्राँश्चादादग्निर्मह्यमथो इमाम् ॥२॥
 गृभ्णामि ते सुप्रजास्त्वाय हस्तं मया पत्या जरदष्टिर्यथासः ।
 भगो अर्यमा सविता पुरन्धिर्मह्यं त्वादुर्गाहंपत्याय देवाः ॥३॥
 ते ह पूर्व जनासो यत्र पूर्ववहो हिताः ।
 मूर्धन्वान्यत्र सौभ्रवः पूर्वी देवेभ्य आतपत् ॥४॥

7 Wh. only gives this Mantra in full. All the other MSS. have only आशा-
 सानेतिषा ॥ I have supplied the accents from Ts. I, 1, 10, 1. See also TBr. III,
 3, 3, 2; Āp. Śraut. II, 5, 2; Av. XIV, 1, 42. 8a नयतु W. E.—अश्विनौ MSS.
 अश्विनौ Rv. X, 85, 26.—रथेना Bu. 8b द्वितीयः खण्डः ॥ Wh. ॥२॥ Bu. ॥ हिर-
 ण्यवर्णाः पंचदश ॥२॥ E. हिरण्यवर्णाः पंचदश ॥१५॥२॥ W. ॥२॥ हिरण्यवर्णाः
 पंचदश ॥ B. I, 3, 1 and 2 Rv. X, 85, 40; 41. 3a सुप्रजास्त्वाया Bu. सौमगत्वाय
 Rv. X, 85, 36.—जरदष्टि W. 4b सौभ्रवः B.—आतपत् T.

सरस्वति प्रेदमव सुभगे वाजिनीवति ।

तां त्वा विश्वस्य भूतस्य प्र गायामस्ययतः ॥५॥

य एति प्रदिशस्सर्वा दिशोऽनु पर्वमानः ।

हिरण्यहस्त ऐरम्मस्त त्वा मन्मनसं कृणोतु ॥६॥

एकमिषे विष्णुस्त्वान्वेतु ॥७॥ द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वान्वेतु ॥८॥

चीणि व्रताय विष्णुस्त्वान्वेतु ॥९॥ चत्वारि मायोभवाय विष्णु-

स्त्वान्वेतु ॥१०॥ पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु ॥११॥ षडृतुभ्यो

विष्णुस्त्वान्वेतु ॥१२॥ सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वान्वेतु ॥१३॥

सखा सप्तपदा भव सखायौ सप्तपदा बभूव । सख्यं ते गमेयं
सख्यात्ते मा योषं सख्यान्मे मा योष्टाः । समयाव सं कल्पावहै
संप्रियौ रोचिष्णू सुमनस्यमानौ । इषमूर्जमभि संवसानौ । सं
नौ मनांसि सं व्रता समु चित्तान्या करम् । सा त्वमस्यमूहममू-
हमस्मि सा त्वं द्यौरहं पृथिवी त्वं रेतोऽहं रेतोभृत्वं मनोऽहमस्मि

5b °स्व प्रगाथा° W. E. 7 °न्वेतु W. E. B. 8-12 Wh., P., and T. have विष्णु-
स्त्वान्वेतु at the end of each Mantra. The other MSS. read चीणि व्रताय चत्वारि
मायोभवाय पञ्च पशुभ्यः षडृतुभ्यः सप्त etc. But the Commentator says : सर्वत्र विष्णु-
स्त्वान्वेतित्वगुणः । 13 °न्वेतु B. E. W. 14a भवा Bu.—सप्तपदा बभूव B. सप्तपदा
बभूव (°वा Bu.) Wh. Bu. H. P. T. सप्तपदा अभूव E. सप्तपदावभूव W. But W.
often has व for ब, e.g. बुबोधति I, 1, 1, for बुबोधति. See Introd., p. xvi seq.
14 c-e Cf. Ts. IV, 2, 5, 1. 14f °स्वमूहममूहमस्मि W. E. °स्व(मूहम marg.)मूहमस्मि
B. °स्वमूहममूहमस्मि Wh. Bu. H. P. T. अभोऽहमस्मि Av. XIV, 2, 71. See also
Brh. Up. VI, 4, 19, and Introd., p. xxvii.—रेतोभृत्वं E. W.

वाक्कं सामाहमस्युक्कं सा मामनुव्रता भव पुँसे पुत्राय वेत्तवै
अय्यै पुत्राय वेत्तवा एहि सूनृते ॥१४॥

तृतीयः खण्डः ॥३॥

सोमाय जनिविदे स्वाहा ॥१॥

गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा ॥२॥

अग्रये जनिविदे स्वाहा ॥३॥

कन्यला पितृभ्यो यती पतिलोकमव दीक्षामदास्य स्वाहा ॥४॥

प्रेतो मुञ्चाति नामुतस्सुबद्धाममुतस्करत् ।

यथेयमिन्द्र मीढ्वस्सुपुत्रा सुभगासन्ति ॥५॥

इमां त्वमिन्द्र मीढ्वस्सुपुत्रां सुभगां कुरु ।

दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि ॥६॥

अग्निरैतु प्रथमो देवतानाँ सोऽस्यै प्रजां मुञ्चतु मृत्युपाशात् ।

तदयँ राजा वरुणोऽनु मन्यतां यथेयँ स्त्री पौत्रमघं न रोदात् ॥७॥

14f ०स्युक्कं E. ०स्युक्कं Wh.—मामनुव्रता भव E.—पुँसपुत्राय E.—वेत्तवै E. W. B.
वेत्तवै Bu. Hbd. Hbg. P. T. वेत्तवै Wh. Hw.—अय्यै पुत्राय वेत्तवा एहि सूनृते (without
accents) B.—वेत्तवै Hbd. Hbg. वेत्तव E. वेत्तव W. वेत्तव Bu. Wh. T. वेत्तवै Hw.—
तृतीयः खण्डः ॥ Wh. ॥३॥ Bu. ॥१७॥ सोमः प्रथमः षोडश ॥३॥ W. ॥सोमः
प्रथमः षोडश ॥३॥ E. ॥३॥ सोमः प्रथमः षोडशः ॥३॥ B. I, 4, 4 यदी W. यति
B pr. m. Wh. T.—०दास्यः W. Cf. Av. XIV, 2, 52; MB. I, 2, 5. 5 Cf. Rv. X, 85, 25.
6a कुरु Bu. Wh. Hw. Hbg. T. कुरु B. W. E. Rv. X, 85, 45. Hbd. has कुरु corrected
(by the same hand) from कुरु. 7a रैतु B.—सोदी B.—Cf. MB. I, 1, 10.

इमामग्निस्त्रायतां गार्हपत्यः प्रजामस्यै नयतु दीर्घमायुः ।
अभून्पोपस्था जीवतामस्तु माता पौत्रमानन्दमभि प्र बुध्यता-
मियम् ॥८॥

मा ते गृहे निशि घोष उत्थादन्यत्र त्वदुदत्यस्सं विशन्तु ।
मा त्वं विकेश्युर आ वधिष्ठा जीवपत्नी पतिलोके वि राज-
पश्यन्ती प्रजां सुमनस्यमानाम् ॥९॥

द्यौस्ते पृष्ठं रक्षतु वायुरूरु अश्विनौ च स्तनं धरन्तं सविताभि
रक्षतु ।

आ वाससः परिधाना बृहस्पतिर्विश्वे देवा अभिरक्षन्तु पश्चात् ॥१०॥

अप्रजस्तां पौत्रमृत्युं पाप्मानमुत वाघम् ।

शीर्ष्णं स्रजमिवोन्मुच्य द्विषद्वाः प्रति मुञ्चामि पाशम् ॥११॥

इमं मे वरुण शुधी हवमद्या च मृडय ।

त्वामवस्युरा चके ॥१२॥

तत्त्वा यामि ब्रह्मणा वन्दमानस्तदा शास्ते यजमानो हविर्भिः ।

अहेडमानो वरुणेह बोध्युरुशंस मा न आयुः प्र मोषीः ॥१३॥

8a मस्यै B.—Of. MBr. I, 1, 11.

9b विकेश्यु E.—आवधिष्ठा W. E. आ

वधित्या B.—Of. MBr. I, 1, 13.

10 Cf. MBr. I, 1, 12.

11a वा अघं Bu.

11b मुञ्चाव E.—Of. MBr. I, 1, 14; Av. VIII, 6, 26.

12-15 Wh. and P. give

these verses in full. The other MSS. give the Pratikas, viz. इमं मे वरुण तत्त्वा

यामि त्वं नो अघे स त्वं नो अघे. See Ts. II, 1, 11, 6; II, 5, 12, 3 seq.; Rv. I, 25,

19; I, 24, 11; IV, 1, 4 and 5; TBr. III, 7, 11, 3; 12, 6; TĀ. IV, 20, 3.

त्वं नो अग्ने वरुणस्य विद्वान्देवस्य हेडोऽव यासिसीष्टाः ।
 यजिष्ठो वह्नितमश्शोभुचानो विश्वा द्वेषांसि प्र मुमुग्ध्यस्मत् ॥१४॥
 स त्वं नो अग्नेऽवमो भवोती नेदिष्ठो अस्या उषसो व्युष्टौ ।
 अव यस्त्व नो वरुणं रराणो वीहि मृडीकं सुहवो न एधि ॥१५॥
 त्वमग्ने अयास्यासन्मनसा हितः ।
 अयासन्हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजम् ॥१६॥
 तुरीयः खण्डः ॥४॥

आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरा भव ।
 अभि तिष्ठ पृतन्यतस्सहस्व पृतनायतः ॥१॥
 इयं नार्युपं ब्रूते कुल्यान्यावपन्ति का ।
 दीर्घायुरस्तु मे पतिर्जीवातु शरदश्शतम् ॥२॥
 तुभ्यमग्ने पर्यवहन्सूर्या वहतुना सह ।
 पुनः पतिभ्यो जायां दा अग्ने प्रजया सह ॥३॥

16 See TBr. II, 4, 1, 9. Both Sāyana on this passage, and H. on our Mantra, explain अयासि = अयाः असि, and अयासन् = अयाः सन्.—तुरीयः खण्डः ॥ Wh. ॥४॥ Bu. ॥४॥ सोमाय जनिविदेष्टादश ॥४॥ W.B.E. In B. these notes at the end of the Khandas are always given without accents. I, 5, 1a भवा Bu. 2a नार्युपं W.E.—कुल्यान्या° B. कुल्यान्या° Bu. HHg. Hbd. P. T. कुल्यान्या° W.E. गुल्यान्या° Wh. Hw. कुल्यानि Hbg. See Av. XIV, 2, 63; MBr. I, 2, 2; Pār. I, 6, 2; Sākh. I, 14, 1; Hir. I, 20, 3. 2b दीर्घायुरस्तु W.E. 3a ०सूर्या E. ०सूर्या W. ०सूर्यामि Bu. ०सूर्या Wh. ०सूर्या T. 3b दाग्ने Bu.—Rv. X, 85, 38.

पुनः पत्नीमग्निरदायुषा सह वर्चसा ।

दीर्घायुरस्या यः पतिस्स एतु शरदश्शतम् ॥ ४ ॥

विश्वा उत त्वया वयं धारा उदन्या इव ।

अति गाहेमहि द्विषः ॥ ५ ॥

आ तिष्ठेममश्मानम् ॥ ६ ॥

अर्यमणं नु देवं कन्या अग्निमयक्षत ।

स इमां देवो अध्वरः प्रेतो मुञ्चाति नामुतस्सुबद्धाममुत-
स्करत् ॥ ७ ॥

तुभ्यमये पर्यवहन् ॥ ८ ॥

पुनः पत्नीमग्निरदात् ॥ ९ ॥

विश्वा उत त्वया वयम् ॥ १० ॥

आ तिष्ठेममश्मानम् ॥ ११ ॥

त्वमर्यमा भवसि यत्कनीनां नाम स्वधावत्स्वयं विभर्षि ।

अञ्जन्ति वृक्षं सुधितं न गोभिर्यद्वपती समनसा कृणोषि ॥ १२ ॥

4a पत्नीरुपि° B.

4b दीर्घायुरस्या E. W.—पतिः स एतु B. E. W. Bu. H. T.

पतिर्जीवातु Wh. पतिर्जीवाति Rv. X, 85, 39.

5a इवा Bu.—Rv. II, 7, 3.

6 Id est verse 1 to be repeated.

7a तु Bu.—कन्या E.—यक्षता Bu.—See MBr.

I, 2, 3; Rv. X, 85, 25; Av. XIV, 1, 17 seq. 7b सुचातु P. 8-10 I. e. 3-5 repeated.

11 I. e. 1 repeated.

12a स्वधावत्स्वयं E. W. स्वधावत्स्वयं B. स्वधावत्स्वयं Rv.

V, 3, 2. Haradatta must have read स्वधावत्स्वयं.—विभर्षि E. H. विभर्षि W.

विभर्षि B. Rv. l. c.

12b वृक्षं MSS. मिचं Rv. l. c.

तुभ्यमये पर्यवहन् ॥१३॥

पुनः पत्नीमग्निरदात् ॥१४॥

विश्वा उत त्वया वयम् ॥१५॥

प्र त्वा मुञ्चामि वरुणस्य पाशाद्येन त्वावधात्सविता सुकेतः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके स्योनं ते सह पत्या करोमि ॥१६॥

इमं वि ष्यामि वरुणस्य पाशं यमवधीत सविता सुशेवः ।

धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोकेऽरिष्टां त्वा सह पत्या कृणोमि ॥१७॥

अयाश्चाग्नेऽस्यनभिश्स्तीश्च सत्यमित्वमया असि ।

अयसा मनसा धृतोऽयसा हव्यमूहिषेऽया नो धेहि भेषजम् ॥१८॥

पञ्चमः खण्डः ॥५॥

सत्येनोत्तमिता भूमिस्सूर्येणोत्तमिता द्यौः ।

ऋतेनादित्यास्तिष्ठन्ति दिवि सोमो अधि श्रितः ॥१॥

युञ्जन्ति ब्रध्नमरुषं चरन्तं परि तस्थुषः ।

रोचन्ते रोचना दिवि ॥२॥

13-15 I.e. 3-5 repeated. 16b सुकृतस्य E.—ते W. Wh. Bu. P. T. मे B.E. Of. Rv. X, 85, 24; Av. XIV, 1, 19; 58. 17b ऋतश्च W.—See Ts. I, 1, 10, 2; Rv. X, 85, 24. 18a अयाश्चाग्नेस्नभिः W.E.—सत्यमित्वमया B. सत्यमित्वमया W.E. सत्यमित्वमया Wh. सत्यमित्वमया Bu. 18b अयसा E.—धृतोयसा W.E.—पञ्चमः खण्डः Wh. ॥५॥ Bu. ॥५॥ ॥ आ तिष्ठेमं चर्योर्विश्रतिः ॥५॥ E.W.B. I, 6, 1. Rv. X, 85, 1. 2 and 3 are given in full by Wh. and P. The other MSS. give the Pratikas, viz. युञ्जन्ति ब्रध्नं योग्ययोगे ॥ See Rv. I, 6, 1; 30, 7; Ts. VII, 4, 20, 1; IV, 1, 2, 1.

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे ।

सखाय इन्द्रमृतये ॥३॥

सुकिंशुकं शल्मलिं विश्वरूपं हिरण्यवर्णं सुवृत्तं सुचक्रम् ।

आ रोह वध्वमृतस्य लोकं स्योनं पत्ये वहतुं कृणुष्व ॥४॥

उदुत्तरमारोहन्ती व्यस्यन्ती पृतन्यतः ।

मूर्धानं पत्युरा रोह प्रजया च विराड्भव ॥५॥

सम्प्राज्ञी श्वशुरे भव सम्प्राज्ञी श्वश्रुवां भव ।

ननान्दरि सम्प्राज्ञी भव सम्प्राज्ञी अधि देवेषु ॥६॥

सुषाणां श्वशुराणां प्रजायाश्च धनस्य च ।

पतीनां च देवृणां च सजातानां विराड्भव ॥७॥

नीललोहिते भवतः कृत्यासक्तिर्यज्यते ।

एधन्ते अस्या ज्ञातयः पतिर्वन्धेषु वध्यते ॥८॥

ये वध्वश्चन्द्रं वहतुं यत्नमा यन्ति जनां अनु ।

पुनस्तान्यज्ञिया देवा नयन्तु यत आगताः ॥९॥

- 4a सुवृत्तं T. 4b वध्वं MSS. सूर्ये अ° Rv. X, 85, 20.—कृणुष्व Bu. 5a उदु-
त्तरमा° E. W. 6a सम्प्राज्ञी E. W. B. सम्प्राज्ञी Bu.—सम्प्राज्ञी E. W. B. Bu.—
श्वश्रुवां Wh. Bu. Hw. Hbd. P. श्वश्रुवां Hbg. श्वश्रुवां E. श्वश्रुवान् W. श्वश्रुवां B.
श्वश्रुवां B sec. m. T. Rv. X, 85, 46. See above, I, 1, 8. 6b सम्प्राज्ञी W. B. Bu.—
सम्प्राज्ञी E. W. B. Bu. 7b देवृणां W. B. P. देवृणां E. 8b एधन्तेऽस्या Wh.
Bu.—See Rv. X, 85, 28. 9a वध्वं E. W.—जनां अनु MSS. and H.=Av. XIV,
2, 10. जनादनु Rv. X, 85, 31. 9b नयन्ति B. नयन्तु E.

मा विदन्परिपन्थिनो य आसोदन्ति दंपती ।
 सुगेभिर्दुर्गमतीतामप द्रान्वरातयः ॥१०॥
 सुगं पन्थानमारुह्यमरिष्टं स्वस्तिवाहनम् ।
 यस्मिन्वीरो न रिष्यत्यन्येषां विन्दते वसु ॥११॥
 ता मन्दसाना मनुषो दुरोण आ धत्तं रयिं दशवीरं वचस्यवे ।
 कृतं तीर्थं सुप्रपाणं शुभस्पती स्थाणुं पथेष्टामप दुर्मतिं हतम् ॥१२॥
 अयं नो मद्याः पारं स्वस्ति नैषद्वनस्पतिः ।
 सीरां नस्सुतरां भव दीर्घायुत्वाय वचसे ॥१३॥
 अस्य पारे निर्वृथस्य जीवा ज्योतिरशीमहि ।
 मद्या इन्द्र स्वस्तये ॥१४॥

घष्टः खण्डः ॥ ६ ॥

यदृते चिदभिष्टिषः पुरा जर्तृभ्य आतृदः ।
 संधाता सन्धिं मघवा पुरोवसुर्निष्कर्ता विहृतं पुनः ॥१॥
 इडामग्रे पुरुदसं सनिं गोशश्वत्तमं हवमानाय साध ।

10 Rv. X, 85, 32. 11 b विन्दते B. See Av. XIV, 2, 8.—B. E. W. T. mark here the end of Khaṇḍa 6. See below, I, 7, 12. The Grantha MSS. (Bu. Wh.) and Haradatta mark the end of the Khaṇḍa after verse 14. See also p. 30, note 1. 12a दशवीरं MSS. and H. सहवीरं P. Rv. X, 40, 13. 13a वृहस्पतिः W. 14a निर्वृत्तस्य W.—घष्टः खण्डः ॥ Wh. ॥ ६ ॥ Bu. I, 7, 1a जर्तृभ्य B. P. जदृभ्य Bu. 1b विहृतं B. E. W. P.—See TĀ. IV, 20, 1; Rv. VIII, 1, 12; Av. XIV, 2, 47. 2 Wh. and P. give this Mantra in full, the other MSS. give the Prātika, reading इडामग्र इमं etc.

स्यान्नस्सूनुस्तनयो विजावाग्ने सा ते सुमतिर्भूत्वस्मे ॥२॥

इमं मे वरुण ॥३॥

तत्त्वा यामि ॥४॥

त्वं नो अग्ने ॥५॥

स त्वं नो अग्ने ॥६॥

त्वमग्ने अयासि ॥७॥

ये गन्धर्वा अप्सरसश्च देवीरेषु वृक्षेषु वानस्पत्येष्वसते ।

शिवास्ते अस्यै वध्वै भवन्तु मा हिंसिषुर्वहतुमूह्यमानां ॥८॥

या ओषधयो या नद्योऽयानि धन्वानि ये वना ।

ते त्वा वधु प्रजावतीं प्र त्वे मुञ्चन्त्वहंसः ॥९॥

सं काशयामि वहतुं ब्रह्मणा गृहैरघोरेण चक्षुषा मैत्रेण ।

पर्याण्डं विश्वरूपं यदस्याँ स्योनं पतिभ्यस्सविता कृणोतु तत् ॥१०॥

आ वामगन्तुमतिर्वीजिनीवसू न्यश्विना हृत्सु कामाँ अयँसत ।

अभूतं गोपा मिथुना शुभस्पती प्रिया अयँमणो दुर्यो अशी-

महि ॥११॥

See Rv. III, 1, 23; Ts. IV, 2, 4, 3. 3-7=I, 4, 12-16. 8a गन्धर्वाप्सरसश्च E. P.—

देवीरेषु B. 8b मूह्यमानां Wh. Bu. H. T. मोह्यमानां B. E. W. P. मूह्य-

मानां Av. XIV, 2, 9. 9a वनाः E. P. वनं B. 9b त्वावतु E. W. त्वावतु P.—

See Av. XIV, 2, 7. 10 See Av. XIV, 2, 12. 11a गन्तु W. E. Wh. Bu.—वीजि-

नीवसू W. वीजिनीवसू E.—कामाँ MSS. and H. कामा Rv. X, 40, 12.—

अयँसता Bu.

अयं नो देवस्सविता बृहस्पतिरिन्द्राग्नी मित्रावरुणा स्वस्तये ।
त्वष्टा विष्णुः प्रजया संरराणः काम आयातं कामाय त्वा वि
मुञ्चतु ॥१२॥

सप्तमः खण्डः ॥७॥

शर्म वर्मेदमा भरास्यै नार्या उपस्तिरे ।
सिनीवालि प्र जायतामियं भगस्य सुमतावसत् ॥१॥
गृहान्भद्रान्सुमनसः प्र पद्येऽवीरग्नी वीरवतस्सुवीरान् ।
इरां वहतो घृतमुखमाणास्तेष्वहं सुमनास्सं विशामि ॥२॥
आगंगोष्ठं महिषी गोभिरश्वैरायुष्मत्पत्नी प्रजया स्वर्वित् ।
बह्नी प्रजां जनयन्ती सुरन्नेममग्निं शतहिमास्सपर्यात् ॥३॥
अयमग्निर्गृहपतिस्सुसंसत्पुष्टिवर्धनः ।
यथा भगस्याभ्यां ददद्रयिं पुष्टिमथो प्रजाम् ॥४॥
प्रजाया आभ्यां प्रजापत इन्द्राग्नी शर्म यच्छतम् ।

12b सप्तमः खण्डः ॥ Wh. ॥७॥ Bu. ॥७॥ सत्येन ता मन्दसन्नि(ये E.) कान्नविंश-
तिरिक्ताविंशतिः ॥७॥ E. W. B. I, 8, 1a भरा° Wh. Hw. हरा° B. E. W. Bu.
Hbd. Hbg. HHg. P. T.—उपस्तिरे W. Bu. Hbd. P. T. 1b गायता° E. P.—सुमता
असत् B. E. W. P.—See Av. XIV, 2, 21. 2b वाहतो B. वहन्तो E.—सुचमाणाः
MSS. and H. See Introd., p. xvii. 3a °रायुष्मत्पत्नी E. °रायुष्मत्पत्नी B.
3b जनयन्ती E. B. T. जनयन्ती Bu. 4b दधद्रयिं B. E. W. P.—पुष्टि° E. W.
पुष्टि° B. पुष्टि° by conjecture. 5a प्रजया B pr. m. Bu.

यथैनयोर्न प्रमीयाता उभयोर्जीवितोः प्रजा ॥५॥
 तेन भूतेन हविषायमा प्यायतां पुनः ।
 जायां यामस्मा आवाक्षुस्ताँ रसेनाभि वर्धताम् ॥६॥
 अभि वर्धतां पर्यसाभि राष्ट्रेण वर्धताम् ।
 रय्या सहस्रपोषसेमौ स्तामनपेक्षितौ ॥७॥
 इहैव स्तं मा वि योष्टं विश्वमायुर्व्यश्नुतम् ।
 मह्या इन्द्र स्वस्तये ॥८॥
 ध्रुवैधि पोथा मयि मह्यं त्वादाद्बृहस्पतिः ।
 मया पत्या प्रजावती सं जीव शरदश्शतम् ॥९॥
 त्वष्टा जायामजनयत्त्वष्टास्यै त्वां पतिम् ।
 त्वष्टा सहस्रमायूषि दीर्घमायुः कृणोतु वाम् ॥१०॥
 इमं मे वरुण ॥११॥
 तत्त्वा यामि ॥१२॥

5 b यथे° W sec. m. Bu.—प्रमीयतामु° B.—प्रजाः B. E. W. Bu. P. T. 6 Av.
 VI, 78, 1. 7 b रया B. रेव्या W.—स्वाम° W. P. त्वाम° E. त्वाम° B.—
 नपेक्षितौ MSS. and H. नुपक्षितौ Av. VI, 78, 2. See Introd., p. xvii. 8a वि
 योष्टं Wh. Bu. Hw. HHg. T. वि योष्टं W.=Rv. X, 85, 42; Av. XIV, 1, 22. योष्टं
 B. E. योष्टं P. मा योष्टं मा वियोष्टं Hbg. मा योष्टं मा वियोष्टं Hbd. See Whitney,
 Sanskrit Grammar, §§ 887 a, 894 b. 8b इन्द्र B. E. W sec. m. इन्द्र W pr. m.
 Haradatta explains इन्द्रः. Cf. Rv. VI, 57, 6, and see Introd., p. xxix seq. 9 Cf. Av.
 XIV, 1, 52. 10 Av. VI, 78, 3. 11-15=I, 4, 12-16.

त्वं नो अग्ने ॥१३॥

स त्वं नो अग्ने ॥१४॥

त्वमग्ने अयासि ॥१५॥

अष्टमः खण्डः ॥८॥

इह गावः प्र जायध्वमिहाश्वो इह पूरुषाः ।

इहो सहस्रदक्षिणो रायस्योषो नि षीदतु ॥१॥

सोमेनादित्या बलिनस्सोमेन पृथिवी दृढा ।

अथो नक्षत्राणामेषामुपस्थे सोम आधितः ॥२॥

प्रस्व स्थः प्रेयं प्रजया भुवने शोचेष्ट ॥३॥

इह प्रियं प्रजया ते समृध्यतामस्मिन्गृहे गार्हपत्याय जागृहि ।

एना पत्या तन्वाँ१ सँ सृजस्वाथा जीव्री विदथमा वंदासि ॥४॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाँ समेत पश्यत ।

सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं वि परेतन ॥५॥

ध्रुवक्षितिर्ध्रुवयोनिर्ध्रुवमसि ध्रुवत स्थितम् ।

15 अष्टमः खण्डः ॥ Wh. ॥८॥ Bu. ॥८॥ शर्म वर्मेकविंशतिः ॥८॥ E. W. B. I, 9,

1a अश्वो इह E. — पूरुषाः Bu. P. — See Av. XX, 127, 12, and Introd., p. xvii seq.

1b षीदति P. 2 See Rv. X, 85, 2. 3 प्रस्वस्थः B. E. प्रस्वस्थ W. प्रस्वस्थः

Bu. Wh. P. T. प्रस्वः स्थः H. See Introd., p. xviii seq.—प्रेयं E. 4 See Rv. X, 85,

27. 5a समेत W. 5b परेतना Bu.—Rv. X, 85, 33. 6a ध्रुवतस्थितं B.

त्वं नक्षत्राणां मेथ्यसि स मा पाहि पृतन्यतः ॥६॥
 सप्तर्षयः प्रथमां कृत्तिकानामरुन्धतीं यद्भुवताँ ह निन्युः ।
 षट् कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकमेधत्वष्टमी ॥७॥
 सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम् ।
 सन्नि मेधामयासिषम् ॥८॥
 उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपन्नन्निर्घृतिं मम ।
 पशूँश्च मद्यमा वह जीवनं च दिशो दिश ॥९॥
 मा नो हिंसीज्जातवेदो गामश्च पुरुषं जगत् ।
 अबिभ्रदस आ गहि श्रिया मा परि पातय ॥१०॥

नवमः खण्डः ॥९॥

6b मेथ्यसि B.P. मेथ्यसि मेथी Hbg. मेथि। असि मेथी Hbd. मेथ्यसि E.T. मेभ्यसि
 W. मेद्यसि Wh. Bu. मेद्यसि मेधी Hw. See I, 1, 10. 7a सप्तर्षयः W. सप्तर्षयः
 E. सप्त ऋषयः B. P. T. सप्तर्षयः Wh. Bu.—मरुन्धती W. Bu.—यधु° B pr. m.
 W.E.Bu.P. ये धु° Hir. I, 22, 14. Bhār. I, 18. Baudh. I, 8.—नन्युः Bu. P. 7b षट्
 कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयम् E. षट्कृत्तिका मुख्ययोगं वहन्तीयम् W. षट् कृत्ति-
 (त्ति sec. m.) का मुख्ययोगं वहन्तीयम् B. Haradatta supports the reading adopted in
 our text. But it is not impossible that the original reading was षट्कृत्तिका मुख्ययोगं
 वहन्तीयम्. Baudh. I, 8 has षट् कृत्तिकानां मुख्ययोगं वहन्तीयमस्माकमेधत्वष्टमी
 खरुन्धती. Bhār. I, 18 agrees with Hir. I, 22, 14. 8b सन्नि B. Rv. I, 18, 6. सन्नि
 W. E. TĀ. X, 1, 4. 9a ममा Bu. 9b दिशो दिशा Bu. 10b पातया
 Bu.—Mantras 8-10 occur TĀ. X, 1, 4 seq.—नवमः खण्डः Wh. ॥९॥ Bu. ॥९॥
 इह गाव एकात्रविंशतिः ॥९॥ W. E. B.

उदीर्घ्वातो विश्वावसो नमसेडामहे त्वा ।

अन्यामिच्छ प्रभर्ष्य सं जायां पत्या सृज ॥१॥

उदीर्घ्वातः पतिवति ह्येषा विश्वावसुं नमसा गीर्भिरीद्रे ।

अन्यामिच्छ पितृषदं वित्तं स ते भागो जनुषा तस्य विद्धि ॥२॥

अग्रे प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा नाथ-
कामः प्र पद्ये यास्यां पतिघ्नी तनूः प्रजाघ्नी पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी
जारघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥३॥

वायो प्रायश्चित्ते - - - - ॥४॥

आदित्य प्रायश्चित्ते - - - - ॥५॥

प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं देवानां प्रायश्चित्तिरसि ब्राह्मणस्त्वा
नाथकामः प्र पद्ये यास्यां पतिघ्नी तनूः प्रजाघ्नी पशुघ्नी लक्ष्मिघ्नी
जारघ्नीमस्यै तां कृणोमि स्वाहा ॥६॥

I, 10, 1b प्रभर्ष्य Wh. Hw. प्रभर्ष्य Baudh. I, 10. प्रभर्ष्य B sec. m. W. E. Hbg. Hbd.
T. Rv. X, 85, 22. प्रभर्ष्य B pr. m. प्रफब्ध Bu.—सृजा Bu. 2a पतिवति ह्येषा
B. Wh. H. T. पतिवती ह्येषा E. P. पतिवतीह्येषा W. पतिवतीः ह्येषा Bu.—
विश्वावसुं नमसा E pr. m. वसुन्नमसा Wh. Hw sec. m. वसुन्नमसा Bu. वसु-
न्नमसा E sec. m. W. B. वसुन्नमसा Hw pr. m. विश्वावसुं त्वां नमसा Hbd. विश्वा-
वसु त्वां न० Hbg. वसुन्त्वा न० HHg. The difference between न्न and न्नं is very slight
in Grantha.—रीद्रे MSS. and H. See Introd., p. xix. 2b षदं वित्तं Wh. Hw.
षदं वित्तं E. W. Rv. X, 85, 21. षदं वित्तं B. षदं वित्तं Bu. Hbd. Hbg. HHg.
P. T. 3 लक्ष्मिघ्नी W. T. लक्ष्मिघ्नी P. 4-5 वायो प्रायश्चित् आदित्य
(आदित्य E.) प्रायश्चित्ते MSS. मध्यमयोद्य त्वं देवानामित्यनुषङ्गः H. 6 लक्ष्मिघ्नी
W.—Abridged in Bu. to प्रजापते प्रायश्चित्ते त्वं देवानां + हा.

प्रसवश्चोपयामश्च काटश्चार्णवश्च धर्णसिश्च द्रविणं च भगश्चा-
न्तरिक्षं च सिन्धुश्च समुद्रश्च सरस्वाँश्च विश्वव्यचाश्च ते यं द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्म स्वाहा ॥७॥

मधुश्च माधवश्च शुक्रेश्च शुचिश्च नभश्च नभस्यश्वेषश्चोर्जश्च
सहश्च सहस्यश्च तपश्च तपस्यश्च ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तमेषां
जम्भे दध्म स्वाहा ॥८॥

चित्तं च चित्तिश्चाकूतं चाकूतिश्चाधीतं चाधीतिश्च विज्ञातं च
विज्ञानं च नाम च क्रतुश्च दर्शश्च पूर्णमासश्च ते यं द्विष्मो यश्च
नो द्वेष्टि तमेषां जम्भे दध्म स्वाहा ॥९॥

भूस्वाहा भुवस्वाहा सुवस्वाहौ स्वाहा ॥१०॥११॥१२॥१३॥

दशमः खण्डः ॥१०॥

अपश्यं त्वा मनसा चेकितानं तपसो जातं तपसो विभूतम् ।

7 °श्च काटश्चा° E. W.—धर्णसश्च Wh.—समुद्रश्च E.—°व्यचाँश्च W. P.—दध्म W.
P. T. दध्मः B pr. m. दध्मः B sec. m. दध्म Wh. Bu.—Of. Maitr. S. III, 12, 12.
8 दध्मः B pr. m. दध्मः B sec. m. दध्म Wh. दध्म P. T. ते यं+हा, abridged, in
Bu.—See Ts. I, 4, 14. 9 °श्चाकूतं चाकूतिश्च Wh. Hw.—°श्च ॥ धीतं चाधीतिश्च E.
आधीतं चाधीतिश्च omitted in Wh. See Ts. III, 4, 4, 1.—दध्म Wh. दध्म P. T.
दध्मः B. ते यं+हा, abridged, in Bu. 10 भूस्वाहा E. 11 भुवस्वाहा Wh. Bu.
12-13 सुवस्वाहौ स्वाहा E. सुवस्वाहौ स्वाहा Wh. P. सुवस्वाहा हौ स्वाहा Bu.—
दशमः खण्डः ॥ Wh. ॥१०॥ Bu. ॥ उदीर्घातः पञ्चदश ॥१०॥ E. ॥ उदीर्घातः
पञ्च ॥१५॥ W. ॥१०॥ उदीर्घातो दश ॥१०॥ B. I, 11, 1 Rv. X, 183, 1.

इह प्रजामिह रयिँ रराणः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकाम ॥१॥
 अपश्यं त्वा मनसा दीधानाँ स्वायाँ तनूँ ऋत्विगे नार्थमानाम् ।
 उप मामुच्चा युवतिर्वभूयाः प्र जायस्व प्रजया पुत्रकामे ॥२॥
 समञ्जन्तु विश्वे देवास्समापो हृदयानि नौ ।
 सं मातरिष्वा सं धाता समु देष्ट्रीं दिदेष्टु नौ ॥३॥
 प्रजापते तन्वं मे जुषस्व त्वष्टदेवेभिस्सहसाम इन्द्र ।
 विश्वेदेवै रातिभिस्सरराणः पुँसां बहूनां मातरं स्याम ॥४॥
 आ नः प्रजां जनयतु प्रजापतिराजरसाय समनक्कर्यमा ।
 अदुर्मङ्गलीः पतिलोकमा विश् शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥५॥
 तां पूषज्जिवतमामेरयस्व यस्यां बीजं मनुष्याऽवपन्ति ।
 या न ऊरू उशन्ती विस्रयाति यस्यामुशन्तः प्रहरैम शेपम् ॥६॥

2a तनूँ B. E. Wh. Bu. H. तनूँ W. तनु P. तनू Rv. X, 183, 2. तनूत्विगे T.
 See Introd., p. xix.—ऋत्विगे E. W. ऋत्विगे Wh. Hw.—नार्थमानां B. E. W. P. T. Rv.
 l. c. In Bu. ध and ण not distinguishable, see I, 1, 10 note. 2b उपमामु E.—
 उर्वभूयाः Wh. उप बुभूयाः अनुभूयाः Hw. उपभूयाः अनुभूयाः Hbd. Hbg. 3b दिदेष्टु
 Wh. Bu. H. T. दिदेष्टि E. W. B. दधातु Rv. X, 85, 47. 4a त्वष्टु E. W. P.—सह
 साम B. E. W. सहसाम H. See Introd., p. xx. 4b वैरातिभिः W sec. m.
 वैररातिभिः B. T. वैररा or वैररा Wh.—बहूनां W. बहूलाक्ता E. 5b शं
 नो भव B. E. Rv. X, 85, 43. 6a मेरयस्व Wh. Hw. 6b विस्रयाति Wh. Bu.
 T. H. Hir. I, 20, 2. विस्रयाति E. B. विस्रयति W sec. m. Rv. X, 85, 37. विस्रते P.
 विस्रयाति Av. XIV, 2, 38. विस्रयता probably W pr. m. विस्रयाति Baudh. I, 12.
 See Introd., p. xvi.—प्रहरैम Wh. Bu. T. H. Hir. l. c. प्रहराम B. E. W. P. Rv. l. c.—
 In all the MSS. of the text except Wh., the 11th Khanda ends here: ॥११॥ Bu. ॥११॥

आ रोहोरुमुप बर्हस्व बाहुं परि ध्वजस्व जायाँ सुमनस्यमानः ।
 तस्यां पुष्यतं मिथुनौ सयौनी बह्वीं प्रजां जनयन्तौ सरितसा ॥७॥
 आर्द्रयारण्या यचामन्यत्पुरुषं पुरुषेण शक्रः ।
 तदेतौ मिथुनौ सयौनी प्रजयामृतेनेह गच्छतम् ॥८॥
 अहं गर्भमदधामोषधीष्वहं विश्वेषु भुवनेष्वन्तः ।
 अहं प्रजा अजनयं पितृणामहं जनिभ्यो अपरीषु पुत्रान् ॥९॥
 पुत्रिणेमा कुमारिणा विश्वमायुर्व्यश्नुतम् ।
 उभा हिरण्यपेशसा ॥१०॥
 वीतिहोत्रा कृतवसू दशस्यन्त्वामृताय कम् ।
 शमूधो रोमश्च हयो देवेषु कृणुतो दुवः ॥११॥
 एकादशः खण्डः ॥११॥

अपश्यं त्वा द्वादश ॥११॥ B. अपश्यं त्वा द्वादश ॥११॥ E. ॥११॥ अपश्यं त्वा द्वादश
 ॥१२॥ W. In T. also vv. 7-11 form a separate Khaṇḍa. But see Introd., p. xxxiii.
 7a See Av. XIV, 2, 39. 7b पुष्यतं मिथुनौ W.—सरितसा Wh. Bu. Hw. HHg. T.
 सरितसा सरितसौ Hbd. Hbg. सरितसौ B. E. W. 9a गर्भमदधा W. 9b अजनयं
 पितृ W. T. अजनयं पितृ B. अनयन्पितृ E. अनयन्पितृ corrected to अजनयन्पितृ
 Wh. अजनयत् पितृ Bu. पितृणां --- अजनयम् जनयामि Hw. HHg. पितृणां ---
 अजनयन् जनयामि Hbd. पितृणां --- अजनयं जनयामि Hbg. अजनयं पृथि-
 व्या Rv. X, 183, 3.—जनिभ्यो Wh. Bu. T. H. Rv. l.c. जरिभ्यो B. W. जरीभ्यो E.
 10a पुत्रिणेमा and व्यश्नुतम् MSS. and H. See Rv. VIII, 31, 8. 11a दशस्यन्त्वा E. W.
 दशस्यन्त्वा B. दशस्यन्त्वा Wh. Bu. H. See Rv. VIII, 31, 9, and Introd., p. xx.
 11b शमू MSS. and H.—हयो W. E. Wh. Bu. H. हतो B. Rv. l.c.—कृणुतो W.
 कृणुतो B.—एकादशः खण्डः Wh. ॥१२॥ Bu. ॥१२॥ आ रोहोरु नव ॥१२॥ W. E. B.

विष्णुर्योनिं कल्पयतु त्वष्टा रूपाणि पिंशतु ।
 आ सिञ्चतु प्रजापतिर्धाता गर्भं दधातु ते ॥१॥
 गर्भं धेहि सिनीवालि गर्भं धेहि सरस्वति ।
 गर्भं ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥२॥
 हिरण्ययीं अरणीं यं निर्मेन्यतो अश्विना ।
 तं ते गर्भं हवामहे दशमे मासि सूतवे ॥३॥
 यथेयं पृथिवी मही तिष्ठन्ती गर्भमादधे ।
 एवं त्वं गर्भमा धत्स्व दशमे मासि सूतवे ॥४॥
 यथा पृथिव्यं मिगर्भा द्यौर्यथेन्द्रेण गर्भिणी ।
 वायुर्यथा दिशं गर्भं एवं गर्भं दधातु ते ॥५॥
 विष्णो श्रेष्ठेन रूपेणास्यां नार्यो गवीन्याम् ।
 पुमांसं गर्भमा धेहि दशमे मासि सूतवे ॥६॥
 नेजमेष परा पत सुपुत्रः पुनरा पत ।

I, 12, 2b पुष्करस्रजौ Bu.—Mantras 1-3 = Rv. X, 184. 4a तिष्ठन्ती गर्भमादधे
 (without accents) B.—See Rv. Khila 30, 2; Av. V, 25, 2; VI, 17, 1. 4b एवन्तं
 Bu. एवं तं W. P. एवं तं E. Rv. 1. c. 5b दधामि Bu. Hw. HHg. T. Hir. I, 25, 1.
 See Brh. Up. VI, 4, 21. 6a विष्णो W. B sec. m. Wh. Bu. T. P. विष्णो: B pr. m.
 E. Rv. Khila 30, 3. In the Grantha MSS. Visarga before a sibilant with a following
 consonant is, as a rule, dropped, hence there is no difference in writing the vocative
 विष्णो and the genitive विष्णो: in our case. Haradatta explains it as a vocative: हे
 विष्णो. See also Av. V, 25, 10-13.—गवीन्यां E. W. 6b धत्स्व P. 7a नेजमेष
 Bu.—सपुत्रः Wh. W. Hbg. T.—पता Bu.—See Rv. Khila 30, 1.

अस्यै मे पुत्रकामायै गर्भमा धेहि यः पुमान् ॥७॥
 व्यस्य योनिं प्रति रेतो गृहाण पुमान्पुत्रो धीयतां गर्भो अन्तः ।
 तं माता दश मासो विभर्तु स जायतां वीरतम् स्वानाम् ॥८॥
 आ ते गर्भो योनिमेतु पुमान्बाण इवेषुधिम ।
 आ वीरो जायतां पुत्रस्ते दशमास्यः ॥९॥

द्वादशः खण्डः ॥१२॥

करोमि ते प्राजापत्यमा गर्भो योनिमेतु ते ।
 अनूनः पूर्णो जायतामश्रोणोऽपिशाचधीतः ॥१॥
 पुमांस्ते पुत्रो नारि तं पुमाननु जायताम् ।
 तानि भद्राणि बीजान्युषभा जनयन्तु नौ ॥२॥
 यानि भद्राणि बीजान्युषभा जनयन्ति नः ।
 तैस्त्वं पुत्रान्विन्दस्व सा प्रसूधेनुका भव ॥३॥

7b मे B. E. W. 8a योनिं पतिरेतो गृहाण E. W. P. योनिं पतिरेतो गृहाण B.
 योनिं प्रति रेतो गृहाण Wh. Bu. T. H. See Hir. I, 25, 1; Śākh. I, 19, 6.—गर्भे E.
 Bu. T. 8b दशमासो W. E.—विभर्ति B. E. T. P.—वीरवतः E. 9a पुमान्बाण
 इवे E. W. Av. III, 23, 2. 9b वीरो MSS. वीरोऽच Av. I. c. Hir. I. c. Śākh.
 I. c.—द्वादशः खण्डः ॥ Wh. ॥१३॥ B. W. E. Bu. I, 13, 1a See Av. III, 23, 5a.
 1b जायतामं E. जायतामं W.—श्रोणो W. श्रोणो Bu.—धीतः Bu. 2a See
 Av. III, 23, 3a.—नारि तं E. नारितुं W. 2b यानि E.—जनयन्ति नः E. See Av.
 III, 23, 4a. 3a तानि E.—जनयन्ति नः, the accents by correction. जनयन्ति नौ E.
 जनयन्ति नः W. जनयन्ति नः B. जनयन्ति च Av. III, 23, 4. 3b धेनुका भव B.
 E. W. धेनुका भव Av. I. c.

कामप्रमृध्यतां मद्यमपराजितमेव मे ।
 यं कामं कामये देव तं मे वायो समर्धय ॥४॥
 अनुह्वं परिह्वं परीवादं परिष्ठापम् ।
 दुस्वप्नं दुर्दितं तद्विषज्ञो दिशाम्यहम् ॥५॥
 अनुहूतं परिहूतं शकुनैर्यदंशकुनम् ।
 मृगस्य सृतमक्षण्या तद्विषज्ञो दिशाम्यहम् ॥६॥
 आरात्ते अग्निरस्त्वारत्परशुरस्तु ते ।
 निवाते त्वाभि वर्षतु स्वस्ति तेऽस्तु वनस्पते स्वस्ति मेऽस्तु
 वनस्पते ॥७॥
 नमश्शकुत्सदे रुद्राय नमो रुद्राय शकुत्सदे ।
 गोष्ठमसि नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥८॥
 सिंगसि नसि वज्रो नमस्ते अस्तु मा मा हिंसीः ॥९॥

4a कामप्रमृध्यतां Wh. T. H. कामप्रमृध्यतां B pr. m. कामः प्रमृध्यतां B sec. m.
 कामः समृध्यतां E. W. कामस्तमृध्यतां Bu. 4b यं कामं E. — समर्धया Bu.
 5a परीवादं Wh. Hw. Hbd. T. P. परिवादं B. E. W. Hbg. HHg. Av. XIX, 8, 4a.—
 परिष्ठापं Bu. H. T. P. परिष्ठापं E. B. परिष्ठापं W. परिष्ठापम् Wh. Av. I. c.
 6a अनुहूतं Bu.—परिहूतं B.—शकुनैर्यदंशकुनं B. शकुनैर्यदंशकुनं W. शकुनैर्यद-
 शाकुनं E. शकुनैर्यदं Bu. शकुनैर्यदं Wh. 6b सृतमक्षण्या E. Hbd. Hbg. HHg.
 P. (In Hw. the commentary on this verse is missing.) श्रुतमक्षण्या W. सृतं T.
 श्रुतमक्षण्या B. सृगमक्षण्या Bu. Wh. See Hir. I, 16, 17. 9 शिंगसि W. शुगंसि
 B.—नसि (for नासि H.) MSS., also Hir. I, 16, 3. See Pār. III, 15, 17, and Introd.,
 p. xxvii.

उ॒द्गा॒ते॒व॒ श॒कु॒ने॒ सा॒मं॒ गा॒य॒सि॒ ब्र॒ह्म॒पु॒त्र इ॒व॒ स॒र्व॒ने॒षु॒ शंस॑सि ।
स्व॒स्ति न॑श्शकुने अस्तु॒ प्रति॑ न॒स्तु॒मना॑ भव ॥१०॥

त्रयोदशः खण्डः ॥१३॥

प्रा॒त॒र॒ग्निं॒ प्रा॒त॒रि॒न्द्रं॒ ह॒वाम॑हे प्रा॒त॒र्मि॒त्रा॒वरू॑णा प्रा॒त॒र॒श्वि॒ना ।
प्रा॒त॒र्भ॒गं॒ पू॒षणं॒ ब्र॒ह्म॒ण॒स्पतिं॑ प्रा॒त॒स्सो॒म॒मु॒त रु॒द्रं हु॑वेम ॥१॥
प्रा॒त॒र्जि॒तं॒ भ॒ग॒मु॒ग्रं हु॑वेम व॒यं पु॒त्र॒म॒दि॒ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता ।
आ॒ध्र॒श्चि॒द्यं॒ म॒न्य॒मा॒नस्तु॑र॒श्चि॒द्रा॒जा चि॒द्यं॒ भ॒गं भ॑क्षीत्याहं ॥२॥
भ॒ग॒ प्र॒णेत॑र्भ॒ग॒ सत्य॑राधो॒ भ॒गे॒मां धि॒य॒मु॒द॒व॒ द॒द॒न्नः ।
भ॒ग॒ प्र॒ णो॑ जनय॒ गो॒भि॒र॒श्वै॒र्भ॒ग॒ प्र नृ॑भिर्नृ॒वन्त॑ स्याम ॥३॥
उ॒ते॒दानीं॑ भ॒ग॒वन्त॑ स्यामो॒त प्र॑पि॒त्व उ॒त म॑ध्ये अ॒ह्ना॒म ।
उ॒तो॒दि॒ता म॑घव॒न्त॒सूर्य॑स्य व॒यं दे॒वा॒नां॑ सु॒म॒तौ स्या॑म ॥४॥
भ॒ग॒ ए॒व भ॑ग॒वाँ अस्तु॑ दे॒वा॒स्तेन॑ व॒यं भ॑ग॒वन्त॑ स्याम ।
तं त्वा॑ भ॒ग॒ सर्व॑ इ॒ज्जो॑हवीमि॒ स नो॑ भ॒ग॒ पु॒र॒ए॒ता भ॑वे॒ह ॥५॥

10a उ॒द्गा॒ते॒व॒ श॒कु॒ने॒ E. उ॒द्गा॒ते॒व॒ श॒कु॒ने॒ W. See Rv. II, 43, 2a. 10b श॒कु॒ने॒
E. W.—त्रयोदशः खण्डः Wh. ॥१४॥ Bu. ॥१४॥ विष्णु॒योनिं॑ क॒रोमि॑ ते॒ष्टाद॑शा॒
ष्टाद॑श ॥१४॥ E. W. B. I, 14 This Khandā corresponds to Rv. VII, 41; TBr. II,
5, 5, 1 seq.; 8, 9, 7-9. 2b आ॒द्र॒ Bu. 3a *मु॒द॒व॒ B. W. Wh. T. TBr. II, 5, 5, 1;
8, 9, 8. *मु॒त॒व॒ Bu. *मु॒द॒वा॒ E. P. Rv. VII, 41, 3. 5b इ॒ज्जो॑हवीमि MSS. and H.,
like TBr. II, 5, 5, 2; 8, 9, 9. *ह॒वी॒ति॒ P. Rv. VII, 41, 5. See A. Ludwig, Über die
Kritik des Rgveda-Textes, Prag 1889, §§ 35 and 37.

समन्धरायोषसो नमन्त दधिकावेव शुचये पदाय ।
 अर्वाचीनं वसुविदं भगं नो रथमिवाश्वा वाजिन आ वहन्तु ॥६॥
 अश्वावतीर्गोमतीर्न उषासो वीरवतीस्सदमुच्छन्तु भद्राः ।
 घृतं दुहाना विश्वतः प्रपीना यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥७॥
 चतुर्दशः खण्डः ॥१४॥

इमां खनाम्योषधीं वीरुधं बलवत्तमाम् ।
 यया सपत्नीं बाधते यया संविन्दते पतिम् ॥१॥
 उत्तानपर्णे सुभगे सहमाने सहस्वति ।
 सपत्नीं मे परा धम पतिं मे केवलं कृधि ॥२॥
 उत्तराहमुत्तर उत्तरेदुत्तराभ्यः ।
 अथा सपत्नी यां ममाधरा साधराभ्यः ॥३॥
 नृह्यस्यै नाम गृभ्णामि नो अस्मिन्नमते जनै ।
 परामेव परावत सपत्नीं नाशयामसि ॥४॥

6a नमन्ता Bu. 7b प्रपीना B.W. Wh. Bu. T. H. TBr. II, 8, 9, 9. प्रपीता E. P.
 Rv. VII, 41, 7.—चतुर्दशः खण्डः ॥ Wh. ॥१५॥ Bu. ॥१५॥ प्रातरग्निं चतुर्दश ॥१५॥
 E.W. B. I, 15 This Khanda corresponds to Rv. X, 145. 1a न्योषधीं B.W. Wh.
 Hw. Hbd. Hbg. HHg. T. P. न्योषधिं E. Bu. Rv. X, 145, 1. In the Grantha MSS., how-
 ever, especially in Bu., it is often impossible to distinguish the long i from the short i.
 2 उत्तानपर्णे E. W. — Rv. has देवजूते (so also P.) for सहमाने and कृध for कृधि.
 4a नृह्यस्यै B. न ह्यस्यै E. W. न व्यस्यै Bu. नह्यस्यै Wh. H. T. नृह्यस्या P. Rv.—
 गृभ्णामि W. गृह्णामि Wh. 4b Rv. has गमयामसि for नाशयामसि.

अहमस्मि सहमानाथ त्वमसि सासहिः ।
 उभे सहस्वती भूत्वा सपत्नी मे सहावहै ॥५॥
 उप तेऽधौ सहमानामभि त्वाधौ सहीयसा ।
 मामनु प्र ते मनौ वत्सं गौरिव धावतु पथा वारिव धावतु ॥६॥

पञ्चदशः खण्डः ॥१५॥

उदसौ सूर्यो अगादुदयं मामको भगः ।
 अहं तद्विद्वला पतिमभ्यसाक्षि विषासहिः ॥१॥
 अहं केतुरहं मूर्धा अहमुया विवाचनी ।
 ममेदनु क्रतुं पतिस्सेहानाया उवाचरेत् ॥२॥
 मम पुचाश्शत्रुहणोऽथो मे दुहिता विराट् ।
 उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक उन्नमः ॥३॥
 येनेन्द्रो हविषा कृत्यभवद्व्युत्तमः ।

5b भूत्वा MSS. भूत्वा P. Rv. 6b धावत् (bis) T.—पञ्चदशः खण्डः Wh. ॥१६॥ W
 in marg. E. B. Bu. I, 16 This Khaṇḍa corresponds to Rv. X, 159. 1b तद्विद्वला E.
 तद्विजला Bu. W. has तद्वि(एतद्वि° pr. m.)द्वलापतिमभ्यसाक्षि विषासहिः, placing, by
 mistake, these words after वारिव धावतु in I, 15, 6. 2a मूर्धा अहमुया
 B. W. मूर्धा अहमुया E. मूर्धाहमुया Wh. Bu. P. Rv. मूर्धाऽहं T. 2b ममेदनु
 W. ममेतदनु Wh. ममेत् (corrected to ममेतत्) ममेव Hbd. ममेतत् (by correction)
 ममेव Hbg. ममेतत् Hw.—उवाचरेत् MSS. and H. for उपाचरेत् P. Rv., see Introd.,
 p. xxi. 3b उताहमस्मि संजया पत्युर्मे श्लोक W.—पत्युः MSS. and H. for पत्यौ P. Rv.
 4a कृत्य (त्य B sec. m.) भवद्व्युत्तमः B. Wh. Bu. T. H. कृत्यभवद्व्युत्तमः W. कृत्यभव-
 द्व्युत्तमः E. कृत्यभवद्व्युत्तमः Rv. कृत्यभवद्व्युत्तमः P.

अहं तदक्रि देवा असपत्ना किलाभवम् ॥४॥
 असपत्ना संपत्तिघ्नी जयन्त्यभिभूवरी ।
 आवित्सि सर्वासाँ राधो वर्चो अस्थेयसामिव ॥५॥
 समजैषमिमा अहँ सपत्नीरभिभूवरीः ।
 यथाहमस्य वीरस्य विराजामि धनस्य च ॥६॥
 षोडशः खण्डः ॥१६॥

अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां कर्णाभ्यां चुबुकादधि ।
 यक्ष्मँ शीर्षग्यं मस्तिष्काज्जिह्वाया वि वृहामि ते ॥१॥
 यीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः कीकसाभ्योऽनूक्यात् ।

4b तदक्रिदेवासपत्ना Wh. Hw. The corrupt readings of Hbd. (तद्विरिति करोति), Hbg. (तद्विरिति करोति), and HHg. (नद्विरिति) point to तदक्रि. Hbd. Hbg. HHg. also have हे देवाः. See Introd., p. xxii.—०भवं B. W. Wh. Bu. H. ०भुवं E. T. Rv. ०भुवन् P. 5a संपत्तिघ्नी MSS. and H. संपत्तिघ्नो P. Rv.—जनन्य° Bu.—०भूवरीः B pr. m. W. T. P. 5b आवित्सि सर्वासाँ (सर्वासाँ W.) राधो वर्चो B. W. Wh. Bu. H. P. T. आवृचमन्यासाँ वर्चो राधो Rv.—अस्थेय° W.—In E. 5b and 6a are missing. 6a ०भिभूवरीः MSS. and H. for ०भिभूवरी, see Introd., p. xxii. 6b ०मस्य B sec. m. W.—वरस्य वीरा° B.—विराजामि धनस्य च MSS. विराजानि जनस्य च Rv. P.—षोडशः खण्डः ॥ Wh. ॥१७॥ Bu. ॥१७॥ इमां खनाभ्युदसौ सूर्यो द्वादश द्वादश ॥१७॥ E. W. B. I, 17, 1-6 correspond to Rv. X, 163. See also Rv.-MS., fol. 10. 1a चुबुका° B. E. Bu. चुबुका° W. चिबुका° Wh. कुबुका° Rv. The word is not repeated by Haradatta. 1b-6b Bu. reads पृहामि for वृहामि. 2a ०भ्योनूक्यात् W. B. Wh. Bu. T. ०भ्यो अनूक्यात् E. Rv.

यक्ष्मं दोषण्य१मँसाभ्यां बाहुभ्यां वि वृहामि ते ॥२॥
 आन्तेभ्यस्ते गुदाभ्यो वनिष्ठोर्हृदयादधि ।
 यक्ष्मं मतस्त्राभ्यां यक्त्रः प्राशिभ्यो वि वृहामि ते ॥३॥
 ऊरुभ्यां तेऽष्टीवज्रां जङ्घाभ्यां प्रपदाभ्याम् ।
 यक्ष्मं श्रोणीभ्यां भासदाङ्घ्रसंसो वि वृहामि ते ॥४॥
 मेहनाड्वलंकरणाह्लोमभ्यस्ते नखेभ्यः ।
 यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं वि वृहामि ते ॥५॥
 अङ्गादङ्गाह्लोमोलोमो जातं पर्वणिपर्वणि ।
 यक्ष्मं सर्वस्मादात्मनस्तमिमं वि वृहामि ते ॥६॥
 परां देहि शाबल्यं ब्रह्मभ्यो वि भजा वसु ।
 कृत्यैषा पद्धती भूत्वा जाया विशते पतिम् ॥७॥
 अश्लीला तनूर्भवति रुशती पापयामुया ।
 पतिर्यद्वध्वै३ वाससा स्वमङ्गमभिधित्सति ॥८॥

4a तेष्टीवज्रां B. Wh. Bu. P. ते अष्टी° E. W. Rv.—जंघाभ्यां W. B. Wh. Bu. H.
 जघाभ्यां E. पाणिभ्यां Rv. 4b श्रोणीभ्यां B. Wh. T. H. श्रोणीभ्यां W. श्रोणिभ्यां
 E. Rv. In Bu. it may be read श्रोणि° or श्रोणी°.—भासदाङ्घ्रसंसो E. P. भासदाङ्घ्र-
 संसो W. भाससाङ्घ्रसंसो B. भासदाङ्घ्रसंसो Bu. Wh. H. भासदाङ्घ्रसंसो Rv.—
 In B. verse 4 precedes verse 3. 5a °द्वलंकरं MSS. and H. °द्वलंकरं Rv.
 5b and 6b °स्तमिमं B. W. Wh. Bu. T. H. °स्तमिदं E. Rv. 7a शाबल्यं Wh. Bu.
 T. H. शाबुल्यं B. E. शाबुल्यं W. शासुल्यं Rv. X, 85, 29. 7b भूत्वा MSS. भूत्वा
 Rv. l. c. 8a अश्लीला MSS. अश्रीरा Rv. X, 85, 30.—तनूर्भव Wh. Bu. 8b °द्वध्वै
 MSS. वध्वै वध्वाः H. °द्वध्वो३ Rv. l. c.—°धित्सति E. B. Wh. Bu. H. °धित्सति W.

क्रूरमेतत्कटुकमेतदपाष्ठवद्विषवन्नैतदन्नवे ।

सूर्या यः प्रत्यक्षं विद्यात्स एतत्प्रति गृह्णीयात् ॥९॥

आशसनं विशसनमथो अधिविचर्तनम् ।

सूर्यायाः पश्य रूपाणि तानि ब्रह्मोत शंसति ॥१०॥

सप्तदशः खण्डः ॥११॥

अचीभ्यां ते ॥ उदसी ॥ इमां खनामि ॥ प्रातरपिम् ॥ करोमि ते ॥ विष्णुर्योनिम् ॥

अपशं त्वा ॥ उदीर्ष्वीतः ॥ इह गावः ॥ शर्म वर्म ॥ यदृते चित् ॥ सत्येन ॥

आ तिष्ठेमम् ॥ सोमाय ॥ सोमः प्रथमः ॥ हिरण्यवर्णाः ॥¹ प्र सु

गमन्ता ॥ तानि ब्रह्मोत शंसति ॥²

॥ इति प्रथमः प्रश्नस्समाप्तः ॥³

०धित्सति Rv. l. c. 9a ०पाष्टुं B.—०त्तवे Bu. Hw. 9b विन्व्यात्स E.—Of. Rv.

X, 85, 34. 10a ०विचर्तनम् Wh. Bu. H. ०विवर्तनं B. W. ०विकर्तनं E. Rv. X,

85, 35. Haradatta seems to explain ०थो अधि विचर्तनं. 10b ब्रह्मोत शंसति B.

E. Wh. H. ब्रह्मोथ शं W. ब्रह्मोद शं Bu. ब्रह्मा तु शुभति Rv. l. c.—सप्तदशः

खण्डः Wh. ॥ १८ ॥ अचीभ्यां ते विंशतिः ॥ १८ ॥ E. W. B. ॥ १८ ॥ अची यीवा आन्ते

ऊरू मेहनादंगादंगात्परा देहि सप्त ॥ Bu. T. ¹ So according to Wh., except that इह

गावः is left out. In E. this list of Khaṇḍa beginnings is omitted. B. W. Bu. have

अचीभ्यां ते नासिकाभ्यां ॥ उदसी सूर्यो अगात् (सूर्योगात् Bu.) ॥ इमां खनाम्योषधीं

(०खनाम्योष W. ०खनाम्योष B pr. m. ०खनाम्योष B sec. m.) ॥ प्रातरपिम् ॥ करोमि

ते प्राजापत्यं ॥ विष्णुर्योनिं कल्पयतु ॥ आ रोहोर्ब (रोहोर्ब Bu.) ॥ अपशं त्वा मनसा

चिकितानं (W. has only अपशं त्वा) ॥ उदीर्ष्वीतो विद्यावसो ॥ इह गावः प्र जायध्वं ॥

शर्म वर्मेदमा हर ॥ ता मंदसाना मनुषो दुरोणे (Bu. has य ऋते चिदमिस्त्रिषः instead

of it) ॥ सत्येनोत्तमिता भूमिः ॥ आ तिष्ठेममग्मानं ॥ सोमाय जनिविदे स्वाहा ॥ सोमः

प्रथमो विविदे (Bu. adds गन्धर्वः) ॥ हिरण्यवर्णाः शुचयः पावकाः ॥ ² प्र सु गमन्ता

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ हरिः ओँ ॥

उ॒ष्णेन॑ वा॒यवु॒दके॑नेह्यदि॒तिः केशा॑न्वपतु ॥१॥
आप॑ उ॒न्दन्तु जी॒वसे॑ दी॒र्घायु॑त्वाय॒ वच॑से ।
ज्यो॒क्तु सूर्ये॑ दृ॒शे ॥२॥
येना॑वपत्सवि॒ता ह्युरेण॑ सोम॒स्य रा॒ज्ञो वरु॑णस्य वि॒द्वान् ।
तेन॑ ब्रह्मा॒णो वप॑ते॒दम॒स्यायु॑ष्माञ्चरद॒ष्टिर्यथा॑स॒द्यम॒सौ ॥३॥
येन॑ पू॒षा बृ॒हस्प॑तेर॒ग्नेरिन्द्र॑स्य॒ चायु॑षेऽवपत् ।
तेना॒स्यायु॑षे वप॒ सौष्ट्वो॑क्त्वाय स्व॒स्तये ॥४॥

धिय॒सान॒स्य स॒चिणि॑ W. प्र सु ग॒मंता॑ धिय॒सान॒स्य स॒चिणि॑ ॥ ७ ॥ हरिः ओँ ॥ B. प्र सु
ग॒मन्ता॑ धिय॒सान॒स्य स॒चिणि॑ । प्र सु ग॒मन्ता॑ सोम॒स्यत्येन॑ शर्म॒ वस्मे॑दमुदी॒र्घाप॒ञ्चत्वा॒
रो॒ह॒रं वि॒ष्णुर्व्यो॑निं प्रा॒तर॒भि॒मिमां॑ खनाम॒बिभ्या॑मेकाद॒शा ॥ प्र सु ग॒मन्ता॑ तानि ब्रह्मो॒त
शंस॑ति ॥ Bu. ³ इति म॑चप्र॒श्ने प्रथ॑मप्र॒श्नः समा॑प्तः B. इति श्रीम॑चप्र॒श्ने का॑ङ्ठि प्रथ॑मः
प्र॒श्नः ॥ १ ॥ W. इति प्रथ॑मपा॒ठा समा॑प्तः ॥ E. Deest in Bu. Wh. As to T. see
Intro., p. xiii.

II, 1, 1 See Av. VI, 68, 1; Pār. II, 1, 6; Āśv. I, 17, 6 seq.; MBr. I, 6, 1. 2a उ॒द॑तु
B.—See Ts. I, 2, 1, 1; Av. VI, 68, 2; Sāṅkh. I, 28, 9; Pār. II, 1, 9; Āśv. I, 17, 7; MBr.
I, 6, 2. 2b See Rv. I, 23, 21. 3b स॒द्यम॒सौ E.—See TBr. II, 7, 17, 2; Av.
VI, 68, 3; VIII, 5, 21b; Āśv. I, 17, 10. 4a चा॒यु॑षेवपत् B.—Cf. MBr. I, 6, 7;
Āśv. I, 17, 12.

येन भूयश्चरान्ययं ज्योक् पश्याति सूर्यम् ।
 तेनास्यायुषे वप सौष्ट्वोक्त्याय स्वस्तये ॥५॥
 येन पूषा बृहस्पतेरग्नेरिन्द्रस्य चायुषेऽवपत् ।
 तेन ते वपाम्यसावायुषा वर्चसा यथा ज्योक् सुमना असाः ॥६॥
 यत्क्षुरेण मर्चयता सुपेशसा वभ्रा वपसि केशान् ।
 शुन्धि शिरो मास्यायुः प्र मौषीः ॥७॥
 उप्वाय केशान्वरुणस्य राज्ञो बृहस्पतिस्सविता सोमो अग्निः ।
 तेभ्यो निधानं बहुधान्वविन्दन्नन्तरा द्यावापृथिवी अपस्सुवः ॥८॥

प्रथमः खण्डः ॥९॥

आयुर्दे देव जरसं गृणानो घृतप्रतीको घृतपृष्ठो अग्ने ।
 घृतं पिबन्नमृतं चारु गव्यं पितेव पुत्रं जरसं नयेमं स्वाहा ॥९॥
 आ तिष्ठेममश्मानमश्मेव त्वं स्थिरो भव ।
 अभि तिष्ठ पृतन्यतस्सहस्व पृतनायतः ॥१०॥

5 See Āśv. I, 17, 13. 6a °स्य चायुषेवपत् B. °स्य चायुषेवपत् E. 6b °म्यसावा°
 E.—वर्चसा यथा B. 7a सुपेशसा B. 7b शुन्धि शिरो B. T. शुन्धिशिरो E.
 शुन्धि शि° Wh. HHg. शुन्धि शि° Bu. शुन्धि (शुद्धं कुब) Hw. शुन्धि (शुद्धं कुब) Hbd.
 Hbg. See Āśv. I, 17, 16; Pār. II, 1, 19; Av. VIII, 2, 17. 8b °नर्विदन्न° E.—सुवः B.
 E. Wh. T. सुवाः Bu. स्वः H.—प्रथमः खण्डः Wh. ॥९॥ Bu. ॥९॥ उष्णेन पञ्चदश ॥९॥
 E. B. II, 2, 1b स्वाहा deest in Bu. Wh. T.—Of. Av. II, 13, 1; TBr. I, 2, 1, 11;
 Sāṅkh. I, 25, 6. 2a भवा Bu. See I, 5, 1.

रेवतीस्त्वा व्यङ्ग्यकृत्तिकाश्चाकृतस्त्वा ।
 धियोऽवयन्व मा अवृजन्सहस्रमन्तां अभितो अयच्छन् ॥३॥
 देवीर्देवाय परिधी सवित्रे महत्तदासामभवन्महित्वनम् ॥४॥
 या अकृन्तन्नवयन्या अतन्वत याश्च देवीरन्तानभितोऽददन्त ।
 तास्त्वा देवीर्जरसे सं व्ययन्वायुष्मानिदं परि धत्स्व वासः ॥५॥
 परि धत्त धत्त वाससैनं शतायुषं कृणुत दीर्घमायुः ।
 बृहस्पतिः प्रायच्छद्वास एतत्सोमाय राज्ञे परि धातवा उ ॥६॥
 जरां गच्छासि परि धत्स्व वासो भवा कृष्टीनामभिशस्तिपावा ।
 शतं च जीव शरदस्सुवर्चा रायश्च पोषमुप सं व्ययस्व ॥७॥
 परीदं वासो अधि धा स्वस्तयेऽभूरापीनामभिशस्तिपावा ।
 शतं च जीव शरदः पुरुचीर्वसूनि चार्यो वि भजासि जीवन् ॥८॥
 इयं दुरुक्तात्परिबाधमाना शर्म वरुथं पुनती न आगात् ।
 प्राणापानाभ्यां बलमाभरन्ती प्रिया देवानां सुभगा मेखलेयम् ॥९॥

3a व्यङ्ग्यन् E. Bu. Wh. Hbg. P. T. व्यङ्ग्यन् B. HHg. व्यङ्ग्यन् and व्यङ्ग्यात् Hw.
 अव्यङ्ग्यन् Hbd. See Introd., p. xxii seq.—°काश्चाकृतस्त्वा E. B. Bu. Wh. P. अकृतन्
 Hw. HHg. अकृतन् T. Hbd. अकृतन् Hbg. 3b अवृजत्स° E. अवृजत्स° B.
 आवृजन् स° Bu. अवृजन् स° Wh. अवावृजन् Hw. त्वा आवृजन् Hbd. त्वा अवृजन्
 Hbg. HHg. 5a अकृतन् E.—°भितोऽददन्त Av. XIV, 1, 45. °भितोददन्त E. B.
 °भितोददन्ता Bu. Of. MBr. I, 1, 5; Pār. I, 4, 13; Hir. I, 4, 2. 6-8 See Av. II,
 13, 2-3; XIX, 24, 4-6; MBr. I, 1, 6. 6b धत्तवा उ E. B. Hir. I, 4, 2 7a भवतु
 Bu.—See Hir. I, 4, 2. 8a See Introd., p. xxiii. 8b चाय्यो E. See Hir. I, 4, 3.
 9 Of. MBr. I, 6, 27; Pār. II, 2, 8; Sāhkh. II, 2, 1; Hir. I, 4, 4.

चतस्य गोप्त्री तपसः परस्पी घृती रक्षस्सहमाना अरातीः ।
 सा नस्समन्तमनु परीहि भद्रया भर्तारस्ते मेखले मा रिषाम ॥१०॥
 मित्रस्य चक्षुर्धरुणं बलीयस्तेजो यशस्वि स्थविरं समिद्धम् ।
 अनाहनस्यं वसनं जरिष्णु परीदं वाज्यजिनं दधेऽहम् ॥११॥

द्वितीयः खण्डः ॥२॥

आगन्ता समगन्महि प्र सु मृत्युं युयोतन ।
 अरिष्टास्सं चरेमहि स्वस्ति चरतादिह स्वस्त्या गृहेभ्यः ॥१॥
 समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपाँशुना सममृतत्वमश्याम् ।
 इमे नु ते रश्मयस्सूर्यस्य येभिस्सपित्वं पितरो न आयेन् ॥२॥
 अग्निष्टे हस्तमयभीत्सोमस्ते हस्तमयभीत्सविता ते हस्तमयभी-
 त्सरस्वती ते हस्तमयभीत्पूषा ते हस्तमयभीर्दर्यमा ते हस्तमय-
 भीर्दशस्ते हस्तमयभीर्ङ्गस्ते हस्तमयभीर्न्मित्रस्ते हस्तमयभीर्न्मित्र-
 स्वमसि धर्मणाग्निराचार्योऽस्तव ॥३-१२॥

10a परस्पी Wh.H.P.T. परस्वी B. E. Bu. MBr. I, 6, 28. 10b परेहि E. 11a For
 बलीयस्तेजो यशस्वि (B. E.) one expects बलीयस्तेजोयशस्वि.—समिद्धं MSS. and H.
 समुद्धं Sākh. II, 1, 30. See Hir. I, 4, 6, and Intro., p. xxiii. 11b वाज्यजिनं B.
 II, 3, 1a अगन्महि प्र सुमृत्युं E.—युयोतना Bu.—See MBr. I, 6, 14; Hir. I, 5, 1. 2a See
 Rv. IV, 58, 1a; TĀ. X, 10, 2. 2b See Rv. I, 109, 7b, and Intro., p. xxx. 3-12 These
 are, according to the commentaries on Āp. 10, 12, ten Mantras, and 13-23 are eleven
 Mantras. So also T. Hw. HHg. have हस्तयहणमन्त्राः and परिदानमन्त्राः, but Hbd.
 हस्तयहणमन्त्रः and परिदानमन्त्रः, while Hbg. gives हस्तयहणमन्त्रः and परिदानमन्त्राः.

अग्रये त्वा परि ददाम्यसौ^{१३} सोमाय त्वा परि ददाम्यसौ^{१४} सवित्रे
 त्वा परि ददाम्यसौ^{१५} सरस्वत्यै त्वा परि ददाम्यसौ^{१६} मृत्युर्वे त्वा परि
 ददाम्यसौ^{१७} यमाय त्वा परि ददाम्यसौ^{१८} गृदाय त्वा परि ददाम्य-
 सावन्तकाय त्वा परि ददाम्यसावद्भस्त्वा परि ददाम्यसावोषधी-
 भ्यस्त्वा परि ददाम्यसौ^{२२} पृथिव्यै त्वा सवैश्वानरायै परि ददा-
 म्यसौ ॥ १३-२३ ॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव उप नयेऽसौ ॥ २४ ॥

सुप्रजाः प्रजया भूयास्सुवीरो वीरैस्सुवर्चा वर्चसा सुपोषः
 पोषैः ॥ २५ ॥

ब्रह्मचर्यमागामुप मा नयस्व देवेन सवित्रा प्रसूतः ॥ २६ ॥

को नामासि ॥ २७ ॥ असौ नामास्मि ॥ २८ ॥ कस्य ब्रह्मचार्य-
 स्यसौ ॥ २९ ॥ प्राणस्य ब्रह्मचार्यस्मि ॥ ३० ॥

The MSS. of the text read अग्रिये to °स्तव without a break, and again अग्रये त्वा to °नरायै परि ददाम्यसौ without a break. 3-11 अग्रहीत् Bu. 8-9 °यमीदृशस्ते B. 12 कर्मणा° Bu.—°चार्यस्तवा E. °चार्यस्तव B.—See MBr. I, 6, 15; Hir. I, 5, 9 seq.; Sāṅkh. II, 3, 1. 23 सवैश्वानरायै E. B.—ददाम्यसौ E.—See Hir. I, 6, 5; Sāṅkh. II, 3, 1; MBr. I, 6, 23 seq.; Kauś. 56, 13. 24 नयेसौ B. नयेसौ E. See Introd., p. xxiii. —Of. Hir. I, 5, 8; Āśv. I, 24, 15; Sāṅkh. II, 2, 12; MBr. I, 6, 18; TĀ. III, 10, 1. 25 भूयासँ E. Hir. I, 5, 13. 26 ब्रह्मचर्य° E.—°मागाम् H. °मा गाम्?—नयस्ता Bu.—See Hir. I, 5, 2; MBr. I, 6, 16; Kauś. 55, 9. 27 को नामा° E.—See Hir. I, 5, 4 seq.; MBr. I, 6, 17; Kauś. 55, 10. 29 ब्रह्मचार्यसौ E. 30 See Hir. I, 6, 3; Āśv. I, 20, 8.

असावेष ते देव सूर्य ब्रह्मचारी तं गोपाय स मा मृतैष ते
 सूर्य पुत्रस्स दीर्घायुस्स मा मृत । याँ स्वस्तिमग्निर्वायुस्सूर्य-
 श्चन्द्रमा आपोऽनु संचरन्ति ताँ स्वस्तिमनु सं चरासौ ॥३१॥
 अध्वनामध्वपते श्रेष्ठस्याध्वनः पारमशीय ॥३२॥

तृतीयः खण्डः ॥३॥

योगेयोगे तवस्तरं वाजेवाजे हवामहे ।
 सखाय इन्द्रमृतये ॥१॥
 इममग्र आयुषे वर्चसे कृधि प्रियँ रेतो वरुण सोम राजन् ।
 मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वेदेवा जरदष्टिर्यथासत् ॥२॥
 शतमिन्नु शरदो अन्ति देवा यत्रा नश्चक्रा जरसं तनूनाम् ।
 पुत्रासो यत्र पितरो भवन्ति मा नो मध्या रीरिषतायुर्गन्तोः ॥३॥
 अग्निष्ट आयुः प्रतरां दधात्वग्निष्टे पुष्टिं प्रतरां कृणोतु ।
 इन्द्रो मरुद्भिर्चतुधा कृणोत्वादित्यैस्ते वसुभिरा दधातु ॥४॥

३१ स मा मृत । याँ Wh. Bu. समामृतयाँ E. समामृतायाँ B.—See Hir. I, 6, 3;
 Āśv. I, 20, 7; Śākh. II, 18, 3. ३२ Mantras 26–32 in B. and 27–32 in E. are given
 without any break, as regards accentuation and Sandhi. Bu. and Wh. mark only the
 end of 31a and of 31 by bars.—श्रीया Bu.—तृतीयः खण्डः Wh. ॥३॥ Bu. ॥३॥
 आगंचा दश ॥३॥ B. ॥११ अगंचा दश ॥३॥ E. II, 4, 1 and 2 Only Wh. gives
 the two Mantras in full, the other MSS. give the Pratikas, viz. योगेयोगे तवस्तरमि-
 ममग्र आयुषे वर्चसे कृधीति द्वे ॥ See I, 6, 3 (Rv. I, 30, 7), and Ts. II, 3, 10, 3; TBr.
 II, 7, 7, 5. ३ Rv. I, 89, 9. 4 See Hir. I, 7, 11.

मेधां म॒ह्यम॒ङ्गिर॒सो मे॒धाँ संप्र॑र्षयो ददुः ।

मेधां म॒ह्यं प्र॒जाप॑तिर्मे॒धाम॒ग्निर्द॑दातु मे ॥ ५ ॥

अ॒प्स॒रासु॑ च॒ या मे॒धा गन्ध॑र्वेषु च॒ यद्य॑शः ।

दैवी॒ या मा॒नुषी॑ मे॒धा सा मा॒मा वि॑शतादिह ॥ ६ ॥

इ॒मं मे॑ वरुण ॥ ७ ॥ तत्त्वा॑ यामि ॥ ८ ॥ त्वं नो॑ अग्ने ॥ ९ ॥ स

त्वं नो॑ अग्ने ॥ १० ॥ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑ ॥ ११ ॥

रा॒ष्ट्रभृ॑दस्याचा॒र्यास॒न्दी मा त्वद्यो॑षम् ॥ १२ ॥

तत्स॑वि॒तुर्व॑रेण्य॒मित्ये॒षा ॥ १३ ॥

5a स॒प्त ऋ॑षयो B. T.—See Rv. Khila 29, 1. 6a अ॒प्स॒रासु॑ या Bu. Wh. 6b मा॒नुषी॑ E.—मा॒मा E.—See Rv. Khila 29, 3; TĀ. X, 41; Hir. I, 8, 4. 7-11 See I, 4, 12-16. 12 रा॒ष्ट्रभृ॑द° E. रा॒ष्ट्रभृ॑त° B pr. m. रा॒ष्ट्रभृ॑द° B sec. m.—See Hir. I, 6, 9; 12, 17. 13 All the MSS. give only the Pratika of the Sāvitrī (Rv. III, 62, 10; Ts. I, 5, 6, 4). According to Āp. II, 9-12 (see Haradatta on II, 12, and cf. Hir. I, 6, 11) it has to be recited as follows :

ओं भू॒स्तत्स॑वि॒तुर्व॑रेण्यम् । or, तत्स॑... ०ण्य॒मीं भूः ।

ओं सु॒व॒र्भ॒गो दे॒वस्य॑ धीमहि । or, भ॒गो... ०म॒ह्यीं सु॒वः ।

ओं सु॒व॒र्धि॒यो यो नः॑ प्र॒चो॒दया॑त् । or, धि॒यो... ०या॒दीं सु॒वः ।

ओं भू॒स्तत्स॑वि॒तुर्व॑रेण्यं भ॒गो दे॒वस्य॑ धीमहि । or, तत्स॑... म॒ह्यीं भूः ।

ओं सु॒व॒र्धि॒यो यो नः॑ प्र॒चो॒दया॑त् । or, धि॒यो... ०या॒दीं सु॒वः ।

ओं सु॒व॒स्तत्स॑वि॒तुर्व॑रेण्यं भ॒गो दे॒वस्य॑ धीमहि । धि॒यो यो नः॑ प्र॒चो॒दया॑त् ॥

or, तत्स॑... ०या॒दीं सु॒वः ॥

अवृधमसौ सौम्य प्राण स्वं मे गोपाय ॥ १४ ॥

ब्रह्मण आणी स्थः ॥ १५ ॥

तुरीयः खण्डः ॥ ४ ॥

सुश्रवस्सुश्रवसं मा कुरु यथा त्वं सुश्रवस्सुश्रवा अस्येवमहं
सुश्रवस्सुश्रवा भूयासं यथा त्वं सुश्रवो देवानां निधिगोपो
ऽस्येवमहं ब्राह्मणानां ब्रह्मणो निधिगोपो भूयासम् ॥ १ ॥

स्मृतं च मेऽस्मृतं च मे तन्म उभयं व्रतं^१ निन्दा च मेऽनिन्दा
च मे तन्म उभयं व्रतं^२ श्रद्धा च मेऽश्रद्धा च मे तन्म उभयं व्रतं^३
विद्या च मेऽविद्या च मे तन्म उभयं व्रतं^४ श्रुतं च मेऽश्रुतं च
मे तन्म उभयं व्रतं^५ सत्यं च मेऽनृतं च मे तन्म उभयं व्रतं^६ तपश्च
मेऽतपश्च मे तन्म उभयं व्रतं^७ व्रतं च मेऽव्रतं च मे तन्म उभयं

१४ सौम्य प्राणस्वं E. सौम्यः प्राणः स्वं B. सौम्य प्राणस्वं Wh. सौम्य प्राणस्वं Bu.
As to Visarga before s, see above note on I, 12, 6a. The text of H. is corrupt, but he
seems to explain सौम्य as a vocative, and प्राणः as a nominative.

१५ तुरीयः
खण्डः Wh. ॥ ४ ॥ Bu. योगेयोगे चयोदश ॥ ४ ॥ E. B. II, 5, 1 सुश्रवः सुश्रवसं
E.—सुश्रवः सुश्रवा E. सुश्रवः सुश्रवा B.—सुश्रवः सुश्रवा भू E. सुश्रवः सुश्रवो भू
B.—सुश्रवो देवानां E. सुश्रवः सुश्रवो देवानां B.—गोपोस्त्रि B. E.—See MBr. I,
6, 31; Āśv. I, 22, 21; Pār. II, 4, 2; Kauś. 56, 3. 2 B. inserts स्मृतं निन्दा (निन्दाः
pr. m.) श्रद्धा विद्या (विद्याः pr. m.) श्रुतं सत्यं तपो व्रतं at the beginning of this Mantra.
See Āśv. III, 9, 1 with Nārāyaṇa's commentary. 2-9 उभयं व्रतं B sec. m. उभयव्रतं
B pr. m. उभयव्रतं E. उभयं व्रतं Wh. उभयव्रतं Bu. 8 तपश्च E. तपश्च to व्रतं
deest in Wh.

व्रतं^९ यद्वाह्मणानां ब्रह्मणि व्रतम् । यदुग्रेस्सेन्द्रस्य सप्रजापतिकस्य
सदेवस्य सदेवराजस्य समनुषस्य समनुषराजस्य सपितृकस्य
सपितृराजस्य सगन्धर्वाप्सरस्कस्य । यन्म आत्मन आत्मनि व्रतं
तेनाहं सर्वव्रतो भूयासम् ॥ १० ॥

उदायुषा स्वायुषोदोषधीनां रसेनोत्पर्जन्यस्य शुष्मेणोदस्था-
ममृतां अनु ॥ ११ ॥

तच्चक्षुर्देवहितं पुरस्ताच्छुक्रमुच्चरत् ॥ १२ ॥

पश्येम शरदश्शतं^{१३} जीवेम शरदश्शतं^{१४} नन्दाम शरदश्शतं^{१५}
मोदाम शरदश्शतं^{१६} भवाम शरदश्शतं^{१७} शृण्वाम शरदश्शतं^{१८} प्र
ब्रवाम शरदश्शतमजीता स्याम शरदश्शतं^{१९} ज्योक्त्वा सूर्यं दृशे ॥ २१ ॥
यस्मिन्भूतं च भव्यं च सर्वं लोकास्समाहिताः ।

तेन गृह्णामि त्वामहं मह्यं गृह्णामि त्वामहं प्रजापतिना त्वा
मह्यं गृह्णाम्यसौ ॥ २२ ॥

पञ्चमः खण्डः ॥ ५ ॥

परि त्वाग्ने परि मृजाम्यायुषा च धनेन च । सुप्रजाः प्रजया

10 सदेवराजन्यस्य E. — ०प्सरस्कस्य E.

11 See Ts. I, 2, 8, 1; Hir. I, 7, 10.

12-21 TĀ. IV, 42, 5 (32); cf. Rv. VII, 66, 16; Hir. I, 7, 10. See Introd., p. xxxiv. 22 b

गृह्णाम्यसौ B. — पञ्चमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ५ ॥ Bu. ॥ ५ ॥ सुश्रवसः सुश्रवसमष्टौ ॥ ५ ॥ B.

॥ ८ ॥ सुश्रवः सुश्रवा अष्टौ ॥ ५ ॥ E.

भूयासँ सुवीरो वीरैस्सुवर्चा वचँसा सुपोषः पौषैस्सुगृहो गृहैस्सु-
पत्तिः पत्या सुमेधा मेधया सुब्रह्मा ब्रह्मचारिभिः ॥१॥

अग्रये समिधमाहर्षि बृहते जातवेदसे यथा त्वमग्ने समिधा
समिध्यसं एवं मामायुषा वचँसा सन्या मेधया प्रजया पशुभिर्ब्र-
ह्मवचँसेनान्नाद्येन समेधय स्वाहा ॥२॥

एधोऽस्येधिषीमहि स्वाहा ॥३॥

समिदसि समेधिषीमहि स्वाहा ॥४॥

तेजोऽसि तेजो मयि धेहि स्वाहा ॥५॥

अपो अद्यान्वचारिषं रसेन समसृक्षमहि ।

पर्यस्वाँ अग्र आगमं तं मा सँ सृज वचँसा स्वाहा ॥६॥

सं माग्ने वचँसा सृज प्रजया च धनेन च स्वाहा ॥७॥

विद्युन्मे अस्य देवा इन्द्रो विद्यात्सह ऋषिभि स्वाहा ॥८॥

अग्रये बृहते नाकाय स्वाहा ॥९॥

द्यावापृथिवीभ्याँ स्वाहा ॥१०॥

II, 6, 1b सुब्रह्मा ब्रं E. 2 °माहारिषं Bu. Wh. Hw. °माहर्षं Hbg.—समिधय
E. — See Av. XIX, 64, 1 seq.; Hir. I, 7, 2; MBr. I, 6, 32; Pār. II, 4, 3; Sāṅkh. II,
10, 4. 3-5 See Ts. I, 4, 45, 3; TBr. II, 6, 6, 4 seq.; Sāṅkh. II, 10, 4. 6a अपो
अद्यान्व° Wh. Bu. P. अपो अद्य अप इति कर्मनाम etc. H. अपो अद्या अन्व° T.
अपो अन्व° Ts. I, 4, 45, 3; 46, 2; TBr. II, 6, 6, 5. आपो अद्यान्व° B. E. Rv. I, 23, 23;
X, 9, 9. 6b रुजा Bu. 7 See Rv. I, 23, 24a. 8 विद्युन्मे MSS. and H. विद्युन्मे
Rv. I, 23, 24b. See Introd., p. xxiv.—विद्यात्सहर्षिभिः E. T. °त्सहर्षिभि Bu. Wh.

एषा ते अग्ने समित्तया वर्धस्व चा प्यायस्व च तयाहं वर्ध-
मानो भूयासमाप्यार्यमानश्च स्वाहा ॥११॥
यो माम्ने भागिनँ सन्तमथाभागं चिकीर्षति ।
अभागमग्ने तं कुरु मामग्ने भागिनँ कुरु स्वाहा ॥१२॥
समिधमाधायाम्ने सर्वव्रतो भूयासँ स्वाहा ॥१३॥
ब्रह्मचार्यस्यपोऽशान् कर्म कुरु मा सुषुण्याः ।
भिक्षाचर्यं चराचार्याधीनो भव ॥१४॥
यस्य ते प्रथमवास्यँ हारामस्तं त्वा विश्वे अवन्तु देवाः ।
तं त्वा भ्रातरस्सुवृधो वर्धमानमनु जायन्तां बहवस्सुजातम् ॥१५॥

षष्ठः खण्डः ॥ ६ ॥

११ समित्तया E. समत्तया Bu.—See Hir. I, 8, 4. १२ भागिनँ संतमं E.—
चिकीर्षति । अ० Wh. चिकीर्षसि अ० E. ०र्धत्यभा० B. Bu. T. १३ समिधं E.—
At the end of this Mantra B. and Wh. insert: भूः (भू B pr. m. Wh.) स्वाहा भुवः (भुव
Wh.) स्वाहा सुवः (सुव Wh.) स्वाहौ (०हा ओं Wh.) स्वाहा ॥ Haradatta does not
mention the Vyāhrtis (given also in P.) here. But in his commentary on Āp. II, 22, he
says: व्याहृतिभिरप्यन्ते चतस्रः समिध आदधाति । तत्प्रायश्चित्तत्वे न द्रष्टव्यम् । कल्पा-
न्तरदर्शनाच्च । यन्ते अप इत्यादिभिरुपस्थानं च ॥ १४a ०र्धस्वपोऽशान् E.—सुषुण्याः
B. E. १४b भिक्षाचर्यं E.—See Pār. II, 3, 2; Sāṅkh. II, 4, 5; Hir. I, 5, 10; Āśv.
I, 22, 2; MBr. I, 6, 25 seq.; Kauś. 56, 12. १५a प्रथमावास्यँ E. १५b भ्रातरँ
B pr. m.—सुवृधो B.—जायतां B.—See Av. II, 13, 5; Hir. I, 7, 17.—षष्ठः खण्डः Wh.
॥ ६ ॥ Bu. ॥२१॥ परि त्वाम् एकविंशतिः ॥ ६ ॥ E. ॥ ६ ॥ परि त्वाम् एकान्नविंशतिः ॥ B.

इमं स्तोममर्हते जातवेदसे रथमिव सं महेमा मनीषया ।
 भद्रा हि नः प्रमतिरस्य सँसद्यग्ने सुख्ये मा रिषामा वयं तव ॥ १ ॥
 आयुषं जमदग्नेः कश्यपस्य आयुषम् ।
 यदेवानां आयुषं तन्मे अस्तु आयुषम् ॥ २ ॥
 शिवो नामासि स्वधितिस्ते पिता नमस्ते अस्तु मा मा
 हिंसीः ॥ ३ ॥
 उष्णेन वायवुदकेनेत्येषः ॥ ४-११ ॥
 इदमहममुषामुषायणस्य पाप्मानमप गूहाम्युत्तरोऽसौ द्वि-
 षद्भ्यः ॥ १२ ॥
 आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन ।
 महे रणाय चक्षसे ॥ १३ ॥
 यो वंश्शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः ।
 उश्तीरिव मातरः ॥ १४ ॥
 तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिवथ ।
 आपो जनयथा च नः ॥ १५ ॥

. II, 7, 1b सख्यं E.—Rv. I, 94, 1. 2 वियायुषं B. P. T. आयुषं (the last time only) E.—See Hir. I, 9, 6; MBr. I, 6, 8; Vs. III, 62 (Pār. I, 16, 7; II, 1, 15); Av. V, 28, 7a. 3 Cf. Vs. III, 63; Hir. I, 9, 10; Śākh. I, 28, 14. 4-11 वाय उदु° B.—इत्येषः viz. अनुवाकः, i.e. the whole of II, 1 is to be repeated here. See Sudarśanārya on Āp. 12, 3. 12 नमुप Bu. T. नमव Hir. I, 9, 18. 13-15 The MSS. of the text have only आपो हि ष्ठा मयोभुव इति तिस्रः, but H. explains the three verses.

हिरण्यवर्णांश्शुचयः पावका इति तिस्रः ॥१६-१८॥
 अन्नाद्याय ब्यूहध्वं दीर्घायुरहमन्नादो भूयासम् ।
 सोमो राजायमार्गमत्स मे मुखं प्र वेक्ष्यति भगेन सह वर्चसा ॥१९॥
 सोमस्य तनूरसि तनुवं मे पाहि स्वा मा तनूरा विश ॥२०॥
 नमो ग्रहाय चाभियहाय च नमश्शाकजञ्जभाभ्यां नमस्ताभ्यो
 देवताभ्यो या अभिग्राहिणीः ॥२१-२३॥
 अप्सरस्सु यो गन्धो गन्धर्वेषु च यद्यशः ।
 दैवो यो मानुषो गन्धस्स मा गन्धस्सुरभिर्जुषताम् ॥२४॥
 इयमोषधे चार्यमाणा सहमाना सहस्वती ।
 सा मा हिरण्यवर्चसं ब्रह्मवर्चसिनं मा करोतु ॥२५॥
 अपाशोऽस्युरो मे मा सँ शरीः ।
 शिवो मोष तिष्ठस्व दीर्घायुत्वाय शतशारदाय ।
 शतं शरद्वा आयुषे वर्चसे जीवात्वि पुण्याय ॥२६॥

See Rv. X, 9, 1-3; Ts. IV, 1, 5, 1; V, 6, 1, 4; VII, 4, 19, 4; TĀ. IV, 42, 4; X, 1, 11 seq.; Hir. I, 10, 2; 21, 5; II, 18, 9. 16-18=I, 2, 1-3. 19a व्याय ब्यूहध्वं B.—दीर्घायुर° E. 19b °गमात्स B pr. m.—मुखं Bu.—वेक्ष्यसि B. T.—See Hir. I, 10, 1; Pār. II, 6, 17. 20 तनूमा B.—सा T.—विशा Bu.—See Hir. I, 10, 5. 21 नमो ग्रहाय E. 21-23 See Hir. I, 10, 4. 24a अप्सरस्सु च यो Bu. P. अप्सरासु च यो Hir. I, 10, 4. 25a इयमोषधे B. P. T. इयमोषधे E. यमोषधे Wh. इयमोषधि Bu. ओषधे ओषधीः विभक्तिलोपच्छान्दसः H. See Intro., p. xxiv. 25b ब्रह्मवर्चस्विनं B pr. m. 26a See Hir. I, 11, 3. 26b, c See TBr. I, 2, 1, 19 seq.

रेवतीस्वा व्यक्ष्णन्नित्येताः ॥२७-३२॥

सप्तमः खण्डः ॥७॥

आयुथं वर्चस्यं सुवीर्यं रायस्पोषमौद्भिद्यम् ।
 इदं हिरण्यं वर्चस्वज्जैत्र्याया विशतान्माम् ॥१॥
 उच्चैर्वादि पृतनाजि सचासाहं धनंजयम् ।
 सर्वास्समृद्धीर्ऋद्धयो हिरण्येऽस्मिन्समाहिताः ॥२॥
 श्रुनमहं हिरण्यस्य पितुरिव नामाग्रभैषम् ।
 तं मा हिरण्यवर्चसं पूरुषु प्रियं कुरु ॥३॥
 प्रियं मा देवेषु कुरु प्रियं मा ब्रह्मणे कुरु ।
 प्रियं विश्वेषु शूद्रेषु प्रियं राजसु मा कुरु ॥४॥

27-32 = II, 2, 3-8. व्यक्ष्णन्नित्येताः E. व्यक्ष्णन्नित्येताः B.—सप्तमः खण्डः ॥ Wh.
 ॥७॥ Bu. ॥२०॥ इमं स्तोमं विशतिः ॥७॥ E. B. II, 8, 1a आयुथं B.—
 वर्चस्यं B. वर्चस्यं Bu. 1b वर्चस्वजै° B. वर्चस्वत् deest in Wh. Bu. H. T.—
 °ज्जैत्र्याया E.—विशताम्मां Bu. विशताम्मा Wh. T. विशतामां E. विशतां मां B. P.
 विशतात् मा H.—See Hir. I, 10, 6; Vs. XXXIV, 50; Āśv. III, 8, 21, and Stenzler's
 note in his German translation; Rv. Khila 27, 1; Rv.-Ms., fol. 62a. 2a उच्चैर्वादि B.
 उच्चैर्वादि Bu. Hbd. Hbg. HHg. T., probably H. उच्चैर्वाजि E. Wh. Hw. 2b समृद्धि°
 E. Bu. P. T. समृद्धि° Wh.—See Hir. l.c.; Āśv. l.c.; Rv. Khila 27, 2; Rv.-Ms. l.c.
 3a हिरण्यस्वपितुरिव E. 3b पूरुषु Wh. H. T. पूरुषु B. E. पूरुष Bu. — See
 Hir. l.c.; Āśv. l.c.; Rv. Khila 27, 3; Rv.-Ms. l.c. 4a ब्रह्मणे MSS. and H. ब्रह्मणि
 Hir. l.c. See Introd., p. xxiv. 4b विश्वेषु B.

या तिरश्चीं निपद्यसेऽहं विधरणी इति ।
 तां त्वा घृतस्य धारया यजे सँराधनीमहम् ॥ ५ ॥
 सँराधन्यै देव्यै स्वाहा ॥ ६ ॥
 प्रसाधन्यै देव्यै स्वाहा ॥ ७ ॥

सम्राजं च विराजं चाभिश्चीर्या च नो गृहे ।
 लक्ष्मी राष्ट्रस्य या मुखे तया माँ सँ सृजामसि ॥ ८ ॥
 शुभिके शिर आ रोह शोभयन्ती मुखं मम ।
 मुखं हि मम शोभय भूयँसं च भगँ कुरु ॥ ९ ॥
 यामाहरज्जमदग्निं श्रद्धायै कामायान्यै ।
 इमां तामपि नह्येऽहं भगेन सह वर्चसा ॥ १० ॥
 यदाञ्जनं चैककुदं जातँ हिमवत उपरि ।
 तेन वामाञ्जे तेजसे वर्चसे भगाय च ॥ ११ ॥

अष्टमः खण्डः ॥ ८ ॥

- 5-7 See Hir. I, 2, 18; MBBr. I, 5, 6; Bṛh. Up. VI, 3, 3. 5b सँराधनीमहं
 Bu. Hbd. Hbg. ॥ राधनीमहं B. T. 6 सँराधन्यै Bu. सम्राधन्यै Wh. 7 प्रसा-
 धन्यै Bu. 8 सम्राजं Bu. Hw. P. T.—See Āśv. l.c.; Rv. Khila 27, 4; Rv.-Ms.
 l.c.; Hir. I, 11, 1. 9 See Hir. I, 11, 4, and Śāyana, Rīgveda-Bhāṣya, vol. i, p. 3,
 l. 19 (Prof. Max Müller's 2nd ed.). 10a कामायान्यै Wh. Hw. 10b त्वामपि Bu.
 Wh. See Hir. I, 11, 4. 11a TĀ. VI, 10, 2; Av. IV, 9, 9. 11b भगाय च Bu. Wh.
 भगाय B. H. वलाय च E. T. See Hir. I, 11, 5.—अष्टमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ८ ॥ Bu.
 आयुष्यमैकान्न (भैकोन्न B.) विंशतिः ॥ ८ ॥ E. B.

मयि पर्वतपूरुषं मयि पर्वतवर्चसं मयि पर्वतभेषजं मयि
पर्वतायुषम् ॥१॥

यन्मे वर्चः परागतमात्मानमुपतिष्ठति ।

इदं तत्पुनरा दे दे दीर्घायुत्वाय वर्चसे ॥२॥

प्रतिष्ठे स्थो देवतानां मा मा सं तां प्रम् ॥३॥

प्रजापतेऽश्शरणमसि ब्रह्मणश्छदिर्विश्वजनस्य छायासि सर्वतो
मा पाहि ॥४॥

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्विनोर्बाहुभ्यां पूष्णो हस्ताभ्यामा
दे दे द्विषतो वधायेन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्चमश्शर्म मे भव यत्पापं
तन्नि वारय ॥५॥

देवीष्वडुर्वीरुरु एः कृणोत विश्वे देवास इह वीरयध्वम् ।

मा हास्महि प्रजया मा तनूभिर्मा रधाम द्विषते सोम राजन् ॥६॥

राष्ट्रभृदस्याचार्यासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥७॥

राष्ट्रभृदसि सम्राडासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥८॥

राष्ट्रभृदस्यधिपत्यासन्दी मा त्वद्यौषम् ॥९॥

II, 9, 2a °तिष्ठते Wh. °तिष्ठतु T. 3 देवानां B. देवते Hir. I, 11, 9. Cf. Pār.
II, 6, 30; Āśv. III, 8, 19. 4 See Hir. I, 11, 10; Pār. II, 6, 29. 5 See Ts. VII, 1,
11, 1; V, 7, 3, 1; Hir. I, 11, 7. 6 The MSS. of the text give only the Pratika, देवीः
षडुर्वीरिषिषा. See Rv. X, 128, 5; Ts. IV, 7, 14, 2. 7 राष्ट्रभृतस्या° B pr. m. See
II, 4, 12. 8 सम्राडा° B. E. Bu. Hw. Hbg. T. 9 °पत्नी सन्दी Wh.—The three
Mantras 7-9 are given without any break in B. E. Bu.

आपः पादावनेजनीर्द्विषन्तं नाशयन्तु मे ।

अस्मिन्कुले ब्रह्मवर्चस्यसानि ॥ १० ॥

मयि महो मयि यशो मयीन्द्रियं वीर्यम् ॥ ११ ॥

आ मा गन्यशसा वर्चसा सँ सृज पयसा तेजसा च ।

तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनाम् ॥ १२ ॥

विराजो दोहोऽसि विराजो दोहमशीय मम पद्याय वि
राज ॥ १३ ॥

समुद्रं वः प्र हिणोमि स्वां योनिमपि गच्छत ।

अच्छिद्रः प्रजया भूयासं मा परां सेचि मत्प्रयः ॥ १४ ॥

नवमः खण्डः ॥ ९ ॥

चय्यै विद्यायै यशोऽसि यशसो यशोऽसि ब्रह्मणो दीप्तिरसि ।

तं मा प्रियं प्रजानां कुर्वधिपतिं पशूनाम् ॥ १ ॥

आ मा गन्नित्येषा ॥ २ ॥

अमृतोपस्तरणमसि ॥ ३ ॥

अमृतापिधानमसि ॥ ४ ॥

10a पादावनेजनीर्द्विषन्तं E. नीर्द्विषन्तं B.—See Ait. Br. VIII, 27, 9; Kauś. 90, 11.
11 वीर्यं E. 12 See Hir. I, 13, 3; Pār. I, 3, 15. 13 पद्याय MSS. and H. पद्यायि
Hir. I, 13, 1; Pār. I, 3, 12; Āśv. I, 24, 20-22; Śāṅkh. III, 7, 5. 14a ममि गच्छता
Bu. See Pār. I, 3, 14; Hir. I, 13, 4.—नवमः खण्डः ॥ Wh. ॥ ९ ॥ Bu. मयि पर्वत-
पूरुषं षोडश ॥ ९ ॥ E. B. II, 10, 1a यशोसि यशसि ॥ य° E. 1b and 2 = II, 9, 12.
3 and 4 are not separated in the MSS. See TĀ. X, 32; 35; Hir. I, 13, 6; 9; Āśv. I, 24, 13; 28.

यन्मधुनो मध्व्यं परममन्नाद्यं वीर्यम् ।

तेनाहं मधुनो मध्व्येन परमेणान्नाद्येन वीर्येण परमोऽन्नादो
मध्व्योऽसानि ॥ ५ ॥

गौरस्यपहतपाप्माप पाप्मानं जहि मम चामुषं च ॥ ६ ॥

अग्निः प्राश्नातु प्रथमस्स हि वेद यथा हविः ।

अरिष्टमस्माकं कृत्स्नब्राह्मणो ब्राह्मणेभ्यः ॥ ७ ॥

यज्ञो वर्धतां यज्ञस्य वृद्धिमनु वर्धापचितिरस्यपचितिं मा
कुर्वपचितोऽहं मनुष्येषु भूयासम् ॥ ८ ॥

गौर्धेनुमव्या माता रुद्राणां दुहिता वसूनां स्वसादित्यानाम्-
मृतस्य नाभिः ॥ ९ ॥

प्रणु वोचं चिकितुषे जनाय मा गामनागामदितिं वधिष्ट ॥ १० ॥

पिबतूदकं तृणान्यत्तु ॥ ११ ॥

- 5a यन्मधुनामध्व्यं E.—वीर्यं E. 5b परमो(मा pr. m.)न्नादो B. परमो-
न्नादो E.—See Hir. I, 13, 8; Pār. I, 3, 20. 6 गौरस्यपहतपा° E.—पाप्मा पाप्मानं
Wh. °पाप्माप पाप्मानं Bu. — See Hir. I, 13, 13; Pār. I, 3, 27 seq.; Āśv. I, 24, 31.
7a See TBr. II, 4, 8, 7; Pār. III, 1, 4; MBr. II, 1, 15. 7b अरिष्टम° Bu. Wh. Hw.
अनिष्टम° B. अनिष्टम° E. अनष्टम° Hbg. T. अरिष्टम° in Hbd. seems to have been
corrected from अनष्टम°. 8 वृद्धापचितिर° Bu. वृद्धापचितिर° T.—मनुष्येषु E.
9 गौर्धेनुमव्या E. Bu. Wh. Hw. Hbd. T. P. गौर्धेनुर्भ(म pr. m.)व्या B. गौः धेनुः भव्या
Hbg. See Hir. I, 13, 12 and Prof. Kirste's note; Pār. I, 3, 27. As to धेनुमव्या see Āp.
Dh. I, 31, 12; Gaut. IX, 19. 10 णु वोचं E.—See Hir. l.c.; Pār. l.c. 11 See
Hir. l.c.; Pār. I, 3, 28.—According to Sudarśanārya on Āp. 13, 17, Mantras 8-11
would be only three. T. counts 9 and 10 as one Mantra.

ओमुत्सृजत ॥१२॥

भूतम् ॥१३॥ सा विराट् ॥१४॥ तन्मा क्षायि ॥१५॥ तस्य
तेऽशीय ॥१६॥ तन्म ऊर्जं धाः ॥१७॥ ओं कल्पयत ॥१८॥

दशमः खण्डः ॥१०॥

धाता ददातु नो रयिमीशानो जगत्स्पतिः ।

स नः पूरणेन वावनत् ॥१॥

धाता प्रजाया उत राय ईशे धातेदं विश्वं भुवनं जजान ।

धाता पुत्रं यजमानाय दाता तस्मा उ हव्यं घृतवद्विधेम ॥२॥

धाता ददातु नो रयिं प्राचीं जीवातुमक्षिताम् ।

वयं देवस्य धीमहि सुमतिं सत्यराधसः ॥३॥

धाता ददातु दाशुषे वसूनि प्रजाकामाय मीढुषे दुरोणे ।

तस्मै देवा अमृतास्स व्ययन्तां विश्वे देवासो अदितिस्सजोषाः ॥४॥

यस्त्वा हृदा कीरिणा मन्यमानोऽमर्त्यं मर्त्यो जोहवीमि ।

जातवेदो यशो अस्मासु धेहि प्रजाभिरग्ने अमृतत्वमश्याम् ॥५॥

12 ओमुत्सृजत Bu.—See Hir. l.c.; Pār. l.c.

13 भूतं सुभूतं Wh. See Hir. I, 13,

14 seq. 15-17 तन्मा क्षायि तस्य तेशीय तन्म B. यन्मा क्षायि तस्य तेशीय तन्म

E.—See Hir. I, 13, 15. 18 दशमः खण्डः ॥ Wh. ॥१०॥ Bu. ॥१०॥ चक्षे

विद्याया अष्टादश ॥१०॥ B. ॥१८॥ चक्षे विद्यायाष्टादश ॥१०॥ E. II, 11, 1-8

धाता ददातु नो रयिमिति चतस्रो यस्त्वा हृदा कीरिणेति चतस्रः MSS. I have given

Mantras 1-4 from Ts. III, 3, 11, 2 seq., and 5-8 from Ts. I, 4, 46, 1 seq. Haradatta

explains them fully.

यस्मै त्वं सुकृते जातवेद उ लोकमग्ने कृणव स्योनम् ।
 अश्विनं स पुत्रिणं वीरवन्तं गोमन्तं रयिं नशते स्वस्ति ॥६॥
 ते सु पुत्र शवसोऽवृक्कामकातयः ।
 न त्वामिन्द्राति रिच्यते ॥७॥
 उक्थउक्थे सोम इन्द्रं ममाद नीथेनीथे मघवानं सुतासः ।
 यदौ सबाधः पितरं न पुत्रास्मानदक्षा अवसे हवन्ते ॥८॥
 भूर्भुवस्सुवः ॥९॥

राकामहं सुहवां सुष्टुती हुवे शृणोतु नस्सुभगा बोधतु त्मना ।
 सीव्यत्पस्सूच्याच्छिद्यमानया ददातु वीरं शतदायमुक्थ्यम् ॥१०॥
 यास्ते राके सुमतयस्सुपेशसो याभिर्देदासि दाशुषे वसूनि ।
 ताभिर्नो अद्य सुमना उपागहि सहस्रपोषं सुभगे रराणा ॥११॥
 यौगन्धरिरेव नो राजेति सात्वीरवादिषुः ।
 विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेण यमुने तव ॥१२॥
 सोम एव नो राजेत्याहुर्ब्राह्मणीः प्रजाः ।
 विवृत्तचक्रा आसीनास्तीरेणासौ तव ॥१३॥
 पुंसुवनमसि ॥१४॥

9-11 भूर्भुवस्सुवां राकामहं यास्ते राके MSS. The Mantras, which are explained by H., are given from Rv. II, 32, 4 seq. = Ts. III, 3, 11, 5. 12a यौगन्धरिरेव B. Bu. H. T. यौगन्धरिरेव E. यौगन्धिरिरेव Wh. See Kāśikā on Pāp. IV, 1, 173. 12b तवा Bu. 13b विवृत्तचक्रा E.—तवा Bu.—See Hir. II, 1, 3; Āśv. I, 14, 7; Pār. I, 15, 8. 14 पुंसुव° Bu. Wh. H. T. पुंसुव° E. B.

आभिष्ट्वाहं दशभिरभि मृशामि दशमास्याय सूतवे ॥१५॥

यथैव सोमः पवते यथा समुद्र एजति ।

एवं ते गर्भं एजतु सह जरायुणा निष्क्रम्य प्रति तिष्ठत्वायुषि
ब्रह्मवर्चसि यशसि वीर्येऽन्नाद्ये ॥१६॥

दश मासाञ्छशयानो धात्रा हि तथा कृतम् ।

एतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवन्त्याः ॥१७॥

आयमनीर्यमयत गर्भमापो देवीस्सरस्वतीः ।

एतु गर्भो अक्षितो जीवो जीवन्त्याः ॥१८॥

तिलदेऽव पद्यस्व न मांसमसि नोदलम् ।

स्थवित्र्यव पद्यस्व न मांसेषु न स्नावसु न बद्धमसि मज्जसु ॥१९॥

निरैतु पृश्नि शेवलं शुने जरायुत्तवे ॥२०॥

15 °मि दशमास्याय E.—See Hir. II, 2, 5.

16a सोमः पवते B.—See Hir. II,

3, 1. 16b एवं ते E. एवं त्वं Wh.—गर्भं एजतु E.—जरायुणा E. रायुणा Bu.—

तिष्ठत्वायुषि Bu.—यशसि वीर्ये E. 17b and 18b एतु E. 19a तिलदेव B.

तिलदेव E.—मांसदसि नोदलं E. मांसदसि नोदलं T. °समसि नोदलं B. It

may be नो दलं, but Haradatta explains नोदलं = ná udālam = ná udāram. See Introd.,

p. xxiv, and Hir. II, 3, 3. 19b स्थवित्र्यव B.—सेषु न E.—बद्धमसि न मज्जसु E.

20 निरैतु B.—शेवलं etc. Av. I, 11, 4. शेवलं शुने (शूनो B.) जरायुत्तवे B. E. शैलं

शुने जरायुवत्तवे Bu. See also Pār. I, 16, 2.—I have followed Haradatta in dividing

Mantras 16-20. According to Sudarśanārya (on Āp. 14, 14 and 15), Mantra 16 ends

with प्रति तिष्ठतु, 17 with तथा कृतम्, 18 with सरस्वतीः, 19 begins with एतु गर्भो,

and 20 begins with स्थवित्र्यव.

दिवस्परि प्रथमं जज्ञे अग्निरस्मद्वितीयं परि जातवेदाः ।
 तृतीयमप्सु नृमणा अजस्रमिन्धान एनं जरते स्वाधीः ॥२१॥
 विद्मा ते अग्ने वेधा चयाणि विद्मा ते सद्य विभृतं पुरुचा ।
 विद्मा ते नाम परमं गुहा यद्विद्मा तमुत्सं यत आजगन्थ ॥२२॥
 समुद्रे त्वा नृमणा अप्सवन्तर्नृचक्षा ईधे दिवो अग्न ऊधन् ।
 तृतीये त्वा रजसि तस्थिवाँसमृतस्य योनौ महिषा अहिन्वन् ॥२३॥
 अक्रन्ददग्नि स्तनयन्निव द्यौः क्षामा रेरिहद्वीरुधस्समञ्जन् ।
 सद्यो जज्ञानो विहीमिद्वो अख्यदा रोदसी भानुना भात्यन्तः ॥२४॥
 उशिक् पावको अरतिस्सुमेधा मर्तेष्वग्निरमृतो नि धायि ।
 इयति धूममरुधं भरिभदुच्छुक्लेण शोचिषा द्यामिनस्तत् ॥२५॥
 विश्वस्य केतुर्भुवनस्य गर्भ आ रोदसी अपृणाज्जायमानः ।
 वीडुं चिदद्रिमभिनत्परायञ्जना यदग्निमयजन्त पञ्च ॥२६॥
 श्रीणामुदारो धरुणो रयीणां मनीषाणां प्रार्पणस्सोमगोपाः ।
 वसोऽस्सूनुस्सहसो अप्सु राजा वि भात्यय उषसामिधानः ॥२७॥
 यस्ते अद्य कृणवद्भद्रशोचेऽपूपं देव घृतवन्तमग्ने ।
 प्र तं नय प्रतरां वस्यो अच्छाभि द्युम्नं देवभक्तं यविष्ठ ॥२८॥

21-31 The MSS. of the text have only दिवस्परिखेपोनुवाकः ॥ This is, as Haradatta's commentary shows, Ts. IV, 2, 2 (not Rv. X, 45). Āp. 15, 1 refers to it by वात्सप्रिण. 22 Hw. reads consistently विद्मा and विद्म for विद्मा, also सद्य for सद्य. 27 b H. remarks that वसोः stands for वसुः, the reading of the Bahvryas.

आ तं भज सौश्रवसेष्वग्न उक्थउक्थ आ भज शस्यमाने ।
 प्रियस्सूर्ये प्रियो अग्ना भवात्युज्जातेन भिनददुज्जनिवैः ॥२९॥
 त्वामग्ने यजमाना अनु द्यून्विश्व वसूनि दधिरे वार्याणि ।
 त्वया सह द्रविणमिच्छमाना व्रजं गोमन्तमुशिजो वि वव्रुः ॥३०॥
 दृशानो रुक्म उर्या व्यद्यौहुर्मर्षमायु श्रिये रुचानः ।
 अग्निरमृतो अभवद्वयोभिर्यदेनं द्यौरजनयत्सुरताः ॥३१॥
 अस्मिन्नहं सहस्रं पुष्याम्येधमान स्वे वर्णे ॥३२॥
 अङ्गादङ्गात्सं भवसि हृदयादधि जायसे ।
 आत्मा वै पुत्रनामासि स जीव शरदश्शतम् ॥३३॥

एकादशः खण्डः ॥११॥

अशमा भव परशुर्भेव हिरण्यमस्तृतं भव ।
 पशूनां त्वा हिंकारेणाभि जिघ्राम्यसौ ॥१॥
 मेधां ते देवस्सविता मेधां देवी सरस्वती ।
 मेधां ते अश्विनौ देवावा धत्तां पुष्करस्रजा ॥२॥

32. ०धमानाः E. ०धमाना Wh. T. 33 b पुत्रनामा० E.—See Hir. II, 3, 2; Āśv. I, 15, 9; Pār. I, 18, 2; MBr. I, 5, 17; Brh. Up. VI, 4, 8; 26.—एकादशः खण्डः ॥ Wh. ॥ ११ ॥ Bu. धाता ददातु नो रुचिं विंशतिः ॥ ११ ॥ E. B. II, 12, 1a See MBr. I, 5, 18; Hir. II, 3, 2; Pār. I, 16, 18; Āśv. I, 15, 3; Brh. Up. VI, 4, 26. 1 b जिघ्राम्यसौ B.—See MBr. I, 5, 19; Pār. I, 18, 4. 2 b मे अश्विनौ B. तेष्विनौ Bu.—See MBr. I, 5, 9; Āśv. I, 15, 2; Rv.-Ms., fol. 56a; Rv. Khila 29, 2.

त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वय्यग्निस्तेजो दधातु ॥३॥
 त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयीन्द्र इन्द्रियं दधातु ॥४॥
 त्वयि मेधां त्वयि प्रजां त्वयि सूर्यो भ्राजो दधातु ॥५॥
 क्षेचियै त्वा निर्वृत्त्यै त्वा दुहो मुञ्चामि वरुणस्य पाशात् ।
 अनागसं ब्रह्मणे त्वा करोमि शिवे ते द्यावापृथिवी उभे इमे ॥६॥
 शं ते अग्निस्सहाजिरस्तु शं द्यावापृथिवी सहोषधीभिः ।
 शमन्तरिक्षं सह वातेन ते शं ते चतस्रः प्रदिशो भवन्तु ॥७॥
 या दैवीश्चतस्रः प्रदिशो वातपत्नीरभि सूर्यो विचष्टे ।
 तासां त्वा जरस आ दधामि प्र यक्ष्म एतु निर्वृत्तिं पराचैः ॥८॥
 अमोचि यक्ष्मादुरितादवत्यै दुहः पाशान्निर्वृत्त्यै चोदमोचि ।
 अहा अवर्तिमविदस्योनमप्यभूद्भदे मुकृतस्य लोके ॥९॥
 सूर्यमृतं तमसो याद्या यद्देवा अमुञ्चन्मृजन्व्येनसः ।
 एवमहमिमं क्षेचियाज्जामिषंसादुहो मुञ्चामि वरुणस्य पा-
 शात् ॥१०॥

भू स्वाहा भुव स्वाहा सुव स्वाहो स्वाहा ॥११-१४॥

द्वादशः खण्डः ॥१२॥

6-10 See TBr. II, 5, 6, 1-3; Av. II, 10; Hir. II, 3, 10-4, 1.

6b अनागसं B.

8a देवीश्च Wh.—रमो Bu.—सूर्यो वि चष्टे B. सूर्यो विचष्टे Bu.

8b तासां त्वा

B. E. TBr. l.c. तासां त्वा (tvā = tvā + ā) H.

10a वैनसः B. E.

14 द्वादशः

खण्डः ॥ Wh. ॥१२॥ Bu. अरमा भव षोडश ॥१२॥ E. B.

मा ते कुमारे रक्षो वधीन्मा धेनुरत्यासारिणी ।

प्रिया धनस्य भूया एधमाना स्वे गृहे ॥१॥

अयं कुमारो जरां धयतु दीर्घमायुः ।

तस्मै त्वं स्तन प्र ष्यायायुर्वचो यशो बलम् ॥२॥

यज्ञमेहृदयं दिवि चन्द्रमसि श्रितम् ।

तदुर्वि पश्य माहं पौत्रमघं रुदम् ॥३॥

यत्ते सुसीमे हृदयं वेदाहं तत्प्रजापतौ ।

वेदाम तस्य ते वयं माहं पौत्रमघं रुदम् ॥४॥

नामयति न रुदति यत्र वयं वदामसि यत्र चाभिमृशामसि ॥५॥

आपस्सुप्रेषु जागृत रक्षांसि निरितो नुदध्वम् ॥६॥

अयं कलिं पतयन्तं श्वानमिवोद्वृद्धम् ।

II, 13, 1a ०रत्यासारिणी Bu. Wh. H. T. ०रत्याचारिणी E. ०रत्याचारिणी B. P.
 ०रतिसारिणी Hir. II, 4, 2. 2b तक्षी Wh. Hw. यक्षी B. E. Bu. T.—स्तनं B. P. Hir.
 II, 4, 3. Cf. Rv.-Ms., fol. 56a. 3b रुदं E.—Cf. Hir. II, 3, 8. 4a सुसीमे हृदयं
 H. सुसीमे हृदयं Wh. T. सुशीमे हृदयं B. सुशीमे हृदये E. P. सुसीमेहृदयं Bu. Cf.
 Hir. II, 3, 8; MBr. I, 5, 10; Āśv. I, 13, 7; Pār. I, 11, 9.—वदाहं E. 4b रुदं E.
 5 वदामसि and चाभिमृशामसि, accents by conjecture. वदामसि and चाभि मृशामसि
 B. E.—See Hir. II, 4, 5; Pār. I, 16, 25. 6 जायत B. E. T. जायता प्रवृद्धा भवत
 Hbd. The Grantha MSS. do not distinguish between य and गृ, hence we may read
 जायत or जागृत in Bu. Wh. Hw. Hbg. HHg. See Hir. II, 4, 5; Pār. I, 16, 22.—
 निरुद्धतो Wh. 7a ०न्तं श्वानमिवोद्वृद्धं E.

अजां वाशितामिव मरुतः पर्याध्वं स्वाहा ॥७॥

शरडेरथशरडिंकेर उलूखलः ।

चर्वनो नश्यतादित स्वाहा ॥८॥

अयश्शरडो मर्क उपवीर उलूखलः ।

चर्वनो नश्यतादित स्वाहा ॥९॥

केशिनीं श्रलोमिनीः खजापोऽजोपकाशिनीः ।

अपेत नश्यतादित स्वाहा ॥१०॥

मिश्रवाससः कौबेरका रक्षोराजेन प्रेषिताः ।

यामँ सजानयो गच्छन्तीच्छन्तोऽपरिदाकृतान्स्वाहा ॥११॥

एतान्मत्तैतान्गृह्णीतेत्ययं ब्रह्मणस्पुचः ।

तानग्निः पर्यसरत्तानिद्रुस्तान्बृहस्पतिः ।

तानहं वेद ब्राह्मणः प्रमृशतः कूटदन्तान्विकेशास्त्रिभनस्तना-
नस्वाहा ॥१२॥

त्रयोदशः खरडः ॥१३॥

- 7b वाशितामिव E.—पर्याध्वं Bu. पर्याध्वं Wh. पर्याध्वं T. 8a शरडेरथः (?) H.
शरडे रथः B. E. 9a अयः B. अयः E.—शरडोयमर्क E.—Of. Hir. II, 3, 7; Pār.
I, 16, 23. 10a केशिनीः B. केशिनी E. केशिनि Bu.—खजापो B. Bu. Wh.
H. T. सखजाः पो E.—काशिनी B. E.—Of. Hir. II, 3, 7. 10b नश्यातादितः E.
11a प्रेषिताः Bu. 11b °च्छन्तोपरिदाकृतान् स्वा° Bu. Wh. H. °कृतीपरिदाकृ-
तांस्वा° (स्वा sec. m.) B. °कृतीपरिदाकृतांस्वा° E. See Hir. l.c. 12a ब्रह्मण-
स्पुचः B. ब्रह्मणस्पुचः E. ब्रह्मणः पुचः Wh. 12c ब्राह्मण B.—प्रमृशतः कू° B.

नक्तंचारिण उरस्पेशाञ्छूलहस्ताङ्कपालपान् ।

पूर्वं एषां पितेत्युच्चैश्चाव्यकर्णकः ।

माता जघन्या सर्पति ग्रामे विधुरमिच्छन्ती स्वाहा ॥१॥

निशीथचारिणी स्वसा सन्धिना प्रेक्षते कुलम् ।

या स्वपन्तं बोधयति यस्यै विजातायां मनः ।

तासां त्वं कृष्णवर्त्मने क्लोमानं हृदयं यकृत् ।

अग्ने अक्षीणि निर्दह स्वाहा ॥२॥

अङ्गादङ्गात्सं भवसि हृदयादधि जायसे ।

वेदो वै पुत्रनामासि स जीव शरदश्शतम् ॥३॥

अश्मा भवेत्येषा ॥४॥

अग्निरायुष्मान्स वनस्पतिभिरायुष्मान् । तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि ॥५॥

सोम आयुष्मान्स ओषधीभिरायुष्मान् । तेन - - - ॥६॥

प्रमृशतः कू° E.—See Hir. l.c.—चयोदशः खण्डः Wh. ॥१३॥ Bu. मा ते कुमारं
चयोर्विशतिः ॥१३॥ E. B. II, 14, 1a उरस्पेशाञ्छू° Bu. उरस्पेशाञ्छू° B. E. See Hir.
l.c. 1c जघन्या सर्पति E.—विधुर° B. 2b बोधयन्ति E. P. 2c कृष्णवर्त्मने B.
हे कृष्णवर्त्मने कृष्णवर्त्मने H. See Introd., p. xxv. 2d अक्षीणि निर्दह B. अक्षीणि
निर्दहत् E. P. 3b पुत्रनामा° E. See II, 11, 33. 4 See II, 12, 1. 5-9 The MSS.
of the text have अग्निरायुष्मानिति पञ्च I, and H. explains the five Mantras as given from
Ts. II, 3, 10, 3. (So also in P. T.) The Mantra पितर आयुष्मन्तं स्ते खधयायु° etc. is
only mentioned in Hw., not in Hbd. Hbg. HHg. See also Pār. I, 16, 6; Hir. II, 4, 18.

यज्ञ आयुष्मान्स दक्षिणाभिरायुष्मान् । तेन - - - ॥७॥

ब्रह्मायुष्मत्तद्वाँसैरायुष्मत् । तेन - - - ॥८॥

देवा आयुष्मन्तस्तेऽमृतेनायुष्मन्तः । तेन त्वायुषायुष्मन्तं
करोमि ॥९॥

सर्वस्मादात्मनस्संभूतासि सा जीव शरदश्शतम् ॥१०॥

भूरपां त्वौषधीनाँ रसं प्राशयामि । शिवास्त आप ओषधय-
स्सन्वनमीवास्त आप ओषधयस्सन्वसौ ॥११॥

भुवोऽपां त्वौ - - - ॥१२॥

सुवरपां त्वौ - - - ॥१३॥

भूर्भुवस्सुवरपां त्वौषधीनाँ रसं प्राशयामि । शिवास्त आप
ओषधयस्सन्वनमीवास्त आप ओषधयस्सन्वसौ ॥१४॥

उष्णेन वायवुदकेनेत्येषः ॥१५-२२॥

चतुर्दशः खण्डः ॥१४॥

यद्भूमैः क्रूरं तदितो हरामि पराचीं निर्वृतिं निर्वीहयामि ।

इदं श्रेयोऽवसानमा गन्म देवा गोमदश्चावदिदमस्तु प्र भूम ॥१॥

11b शिवास्ता, and श्रीवास्ता T.—सन्वसौ E. 12-13 भुवोपाँ (°पां B.) स्वरपां
B. E. T. सुवोपां सुवरपां Wh. Bu. 14a सुवरपां Wh. Bu. स्वरपां B. E. T.
15-22=II, 1, 1-8. See II, 7, 4-11. — चतुर्दशः खण्डः ॥ Wh. ॥१४॥ Bu. ॥१४॥
नक्तचारिणश्चतुर्दश ॥१४॥ E. B. II, 15, 1b देवा B.—प्र भूम B. प्रभूः Bu.

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ।

यच्छा नृशर्म सप्रथाः ॥२॥

इहैव तिष्ठ निमिता तिल्विला स्यादिरावती ।

मध्ये ताल्प्यस्य तिष्ठान्मा त्वा प्रापन्नघायवः ॥३॥

आ त्वा कुमारस्तरुण आ वत्सो जगता सह ।

आ त्वा परिसृतः कुम्भा आ दध्नः कलशीरयन् ॥४॥

चृतेन स्थूणावधि रोह वंशोयो विराजन्नप सेध शबून् ॥५॥

ब्रह्म च ते क्षुब्धं च पूर्वे स्थूणे अभि रक्षतु ॥६॥

यज्ञश्च दक्षिणाश्च दक्षिणे ॥७॥ इषश्चोर्जश्चापरे ॥८॥ मित्रश्च

वरुणश्चोत्तरे ॥९॥ धर्मस्ते स्थूणाराजः ॥१०॥ श्रीस्ते स्तूपः ॥११॥

उड्डीयमाण उड्ढर पाप्मनो मा यदविद्वान्यच्च विद्वान्श्चकार ।

2a पृथिवी (°वि sec. m.) भवा° B. पृथिवि भवा° E. पृथिवी भवा° Wh. Bu. See TĀ. X, 1, 10; Rv. I, 22, 15; MBr. II, 2, 7.—निवेशिनि Bu. 3a तिष्ठनिमिता E.

तिष्ठ नि° B. तिष्ठनिमिरा Wh.—तिल्विला B. तिल्विरा E. नितिल्पिला Bu.—

स्यादिरा° B. See Introd., p. xxv. 3b ताल्प्यस्य Bu. Hw. T. ताल्प्यस्य B. Wh. Hbg.

ताल्पास्य E. Deest in Hbd. HHg. 4a जायतां सह E. See Āśv. II, 8, 16; Pār. III,

4, 4; Hir. I, 27, 4; Av. III, 12, 7. 4b परिसृतः Bu.—कुम्भाः H. Wh. T. कुम्भा Bu. कुम्भ

E. कुम्भ B.—दध्नकलशीरयन् E. 5 °जन्नप सेध E. °जन्नप सेध (सेध sec. m.) B.

See Av. III, 12, 6a; Hir. I, 27, 7; Āśv. II, 9, 2. 6 पूर्वस्थूणे E.—रचन्तु E.

7 दक्षिण B. E. 9 °श्रीत्तरे B. 10-11 °राजश्रीस्ते स्तूपः (स्तूपः E.) B. E.

Wh. Bu. Cf. Pār. III, 4, 18; Sāṅkh. III, 3, 3 seqq. 12a °श्चकार B. E.

अहा यदेनः कृतमस्ति पापं रात्रिया यदेनः कृतमस्ति पापं
सर्वस्मान्मोद्धृतो मुञ्च तस्मात् ॥१२॥

इन्द्रस्य गृहा वसुमन्तो वरूथिनस्तानहँ सुमनसः प्र पद्ये ॥१३॥
अमृताहुतिममृतायां जुहोम्यग्निं पृथिव्याममृतस्य जित्वै ।
तयानन्तं काममहं जयानि प्रजापतिर्ये प्रथमो जिगायाग्निमग्नौ
स्वाहा ॥१४॥

अन्नपतेऽन्नस्य नो देह्यनमीवस्य शुष्मिणः ।
प्र प्रदातारं तारिष ऊर्जे नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे ॥१५॥
अरिष्टा अस्माकं वीरास्सन्तु मा परा सेचि मे धनम् ॥१६॥
भूमिर्भूमिमगान्माता मातरमर्पगात् ।
भूयास्म पुत्रैः पशुभिर्यो नो द्वेष्टि स भिद्यताम् ॥१७॥
वास्तोष्पते प्रति जानीह्यस्मान्स्वावेशो अन्नमीवो भवा नः ।
यस्त्वेमहे प्रति तन्नो जुषस्व शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे ॥१८॥
वास्तोष्पते शम्भया सँसदा ते सक्षीमहि रखया गातुमत्या ।
आवः क्षेम उत योगे वरं नो यूयं पात स्वस्तिभिस्सदा नः ॥१९॥

12b कृतमस्ति (bis) B. E.—रात्रिया B. E. Wh. Bu. रात्र्या H.—सर्वस्मान्मोद्धृतो E.

13 Cf. Pār. III, 4, 18; Sāṅkh. III, 4, 10. 14a जुहोत्य° Bu. 14b जयामि E.—

अग्निमग्नौ E. 15 The MSS. of the text give only the Prātika, अन्नपत इत्येषा ॥ See

Ts. IV, 2, 3, 1; V, 2, 2, 1; TBr. III, 11, 4, 1. 16 नो ध° T.—Cf. Pār. I, 3, 14; Sāṅkh.

III, 4, 4. 17 Cf. Kaus. 136, 2. 18-19 The MSS. of the text have वास्तोष्पत इति

वे ॥ H. explains the Mantras as given from Ts. III, 4, 10, 1; cf. Rv. VII, 54, 1, and 3.

वास्तोष्पते प्रतरणो न एधि गोभिरश्वेभिरिन्दो ।
 अजरासस्ते सख्ये स्याम पितेव पुत्रान्प्रति नो जुषस्व ॥२०॥
 अमीवहा वास्तोष्पते विश्वा रूपाण्याविशन् ।
 सखा सुशेव एधि नः ॥२१॥
 शिवं शिवम् ॥२२॥

पञ्चदशः खण्डः ॥१५॥

कूर्कुरस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वालबन्धनः ।
 उपरिष्टाद्यदेजाय तृतीयस्या इतो दिवः ॥१॥
 औलव इत्तमुपा ह्यथार्जीञ्छ्यामश्शबलः ।
 अधीराम उलुबलस्सारमेयो ह धावति समुद्रमिव चाकशत् ॥२॥

See also Āśv. II, 9, 9; Pār. III, 4, 7; Hir. I, 28, 1; Kauś. 43, 13. 20a एधि गो°
 Bu. H. T. एनधि गो° E. एधि गयस्कानो गो° B. See Rv. VII, 54, 2. In Wh.,
 Mantras 20 to 22 are missing. 20b अजरासस्ते E. 21a वास्तोष्पते E.—
 Rv. VII, 55, 1. 22 पञ्चदशः खण्डः Wh. यद्भूमिः कूरं षड्विंशतिः ॥१५॥ E. B. Bu.
 has ॥१५॥ before Mantra 22. II, 16, 1a कूर्कुरः (कृ Hbg.) रस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल°
 Wh. Hbg. Hbd. कूर्कुरः स कूर्कुरः कूर्कुरो वाल° B. कूर्कुरसुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल° E.
 कूर्कुरस्सुकूर्कुरः कूर्कुरो वाल° Bu. कूर्कुरः सुकूर्कुरः कूर्कुरः वाल° Hw. कूर्कुरः
 सुकूर्कुरः कूर्कुरः वाल° HHg. See Pār. I, 16, 24; Hir. II, 7, 2. 1b °देजायत E.
 2a औलव B.—इत्तमुपा E.—ह्यथार्जीञ्छ्यामः शबलः B. ह्यथार्जीञ्छ्यामः शबलः E.
 ह्यथार्जीञ्छ्यामः शबलः Wh. ह्यथार्जीञ्छ्यामः शबलः Bu. ह्यथ, आर्जीञ्छ्यामः H.
 ह्यथार्जीञ्छ्यामः T. 2b अधीराम E.—उलुबलः Wh. Bu. T. उलुबल

बिभ्रन्निष्कं च रुक्मं च शुनामयं सुवीरणः ।

सुवीरणं सृज सृज शुनकं सृजैकव्रात्यं सृज च्छत् ॥३॥

तत्सत्यं यत्वेन्द्रोऽब्रवीज्जा स्थाशयस्वेति तास्त्वं स्थाशयित्वाग-
च्छस्तं त्वाब्रवीद्विद हा ३ इत्यविदं हीति वरं वृणीष्वेति कुमा-
रमेवाहं वरं वृणु इत्यब्रवीः ॥४॥

विगृह्य बाहू स्रवसे द्यामिव चाकशत् ॥५॥

बिभ्रन्निष्कं च रुक्मं च शुनामयं सुवीरणः ।

सुवीरणं सृज सृज शुनकं सृजैकव्रात्यं सृज च्छत् ॥६॥

उडवल्: H. उडुवल्: E. उडवल्: B. — अव चाकशत् Hw. Hbg. Hbd. T., for
इव चा°; HHg. has only चाकशत्, giving neither अव nor इव. Cf. Hir. II, 7, 2.
3a बिभ्रन्नि° E. बिभ्रति नि° B pr. m. — सुवीरणः Wh. Hw. Hbg. सुवीरिणः E.
Bu. HHg. T. सुवीरिणः B. Hbd. 3b सुवीरण Wh. Hw. सुवीरण Hbd. सुसूरिण
Hbg. सुवीरिण Bu. HHg. T. सुवीरिण B. सुवीरिणः E. — कव्रात्य B. कवाक्य
Bu. — Cf. Hir. II, 7, 2; Pār. I, 16, 24. 4 यत्वेन्द्रोऽब्र° B. E. यत्तेन्द्रोऽब्र° Wh. T.
यत्वेन्द्रोऽब्र° Bu. — स्थाशयित्वागच्छत् B sec. m. गच्छत् B pr. m. स्थाधियित्वा-
गच्छत् Bu. स्थाशयित्वागच्छत् Wh. — हा ३ B. E. Bu. T. ह ३ Wh. (The two
Grantha MSS. have a peculiar sign somewhat resembling the Grantha भ्य to mark the
pluta vowel.) — वृणा इ° Wh. — अब्रवीर्विगृह्य Bu. अब्रवीद्विगृह्य B. E. अब्रवीत् ।
विगृह्य Wh. त्वं च पुनरब्रवीः Hw. त्वं च पुनरब्रवीत् (sic) Hbd. Hbg. HHg. Cf.
Pār. I, 16, 24; Hir. II, 7, 3-4. 5 स्रवसे B. — द्यामिव Bu. Hw. द्यामिव B. E.
Wh. द्यामव T. Hbg. HHg. (deest in Hbd.). See Introd., p. xxv. 6a Only Bu.
gives this verse in an abridged form, the other MSS. repeat it in full. सुवीरणः Wh.
सुवीरिणः E. T. सुवीरिणः B. 6b सुवीरण Wh. सुवीरिण E. T. सुवीरिण B.

तत्सत्यं यन्नै सरमा माता रोहितः पिता ।

अमी ये के सरस्यका अवधावन्ति तृतीयस्या इतो दिवः ॥७॥

तेकश्च ससरमतण्डश्च तूलश्च वितूलश्चार्जुनश्च लोहितश्च ।

दुला ह नाम वो माता मन्याकको ह वः पिता ॥८॥

सं तक्षा हन्ति चक्री वो न सीसरीदत ।

छदुपेहिं सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥९॥

समश्चा वृषणः पदो न सीसरीदत ।

छदुपेहिं सीसरम सारमेय नमस्ते अस्तु सीसर ॥१०॥

श्वानमिच्छादन्न पुरुषं छत् ॥११॥

- 7a रोहितः B. Wh. H. लोहितः E. T. लेहितः Bu.—Cf. Pār. I, 16, 24. 7b ये के सं° according to H. ये केस° B. E.—°धावत Bu. °धावन्ति B. Wh. T. °धावन्ति E. See Introd., p. xxvi, and Hir. II, 7, 2. 8a ससरमत्तण्डश्च E. सरमतण्डः Hbd. सरमताण्डः Hbg. ससरमतण्डः HHg.—तूलश्च विकूल° Bu. कूलः विकूलः Hbg. Hbd.—°नश्चालोहितश्च E.—See Hir. 1. c. 8b दूला ह B. दुला हा Bu.—मन्याकको ह Wh. Hbd. Hbg. HHg. T. ममन्याकको ह Bu. मंथाकको ह B. यथाककुह E. मन्याकः Hw.—See Hir. 1. c. 9a सं तक्षा H. संतक्षा B. E. सखचा Wh.—वो न सीसरीदत MSS. I cannot make any sense of this, nor does Haradatta give any help, who says अतश्च न सीसरीदत नोऽपसर्पत, leaving वः unexplained. See Hir. 1. c., and Introd., p. xxvi. 9b and 10b छदुपेहिं B.—सीसर for सीसरम Bu.—Cf. Pār. I, 16, 24. 10a समश्चा वृषणः E. समश्चा वृषाणः B. °श्चा वृषाणः T.—पदो न सीसरीदत B. पदोनसीसरीदत Bu. Wh. पदो न सीसरीदत E. See above 9a. 11 श्वानमिच्छादन्न पुरुषं E. श्वानमिच्छादन्नपुरुषं B. °मिच्छा° Wh.

एते ते प्रति दृश्येते समानवसने उभे ।

ते अहं सारयेण मुसलेनाव हन्युलूखले ॥१२॥

हतश्शङ्खो हतश्शङ्खपिता हतश्शङ्खकुतुर्वकः ।

अप्येषां स्थपतिर्हतः ॥१३॥

अपिबोधः प्रबोधः स्वप्नो मातरिश्वा ।

ते ते प्राणान्स्परिष्यन्ति मा भैषीर्न मरिष्यसि ॥१४॥

जग्धो मशको जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वर स्वाहा ॥१५॥

जग्धो व्यध्वरो जग्धो मशको जग्धा वितृष्टि स्वाहा ॥१६॥

जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वरो जग्धो मशक स्वाहा ॥१७॥

षोडशः खण्डः ॥१६॥

इन्द्र जहि दन्तशूकं पक्षिणं यस्सरीसृपः ।

- 12a एते ते B. E.—समानवसने E. 12b हन्युलूखले B sec. m. T. हन्यु° B pr. m.
हन्युलूखले E. Wh. हन्युलू° Bu. 13a शङ्खकुतुर्वकः Bu. H. T. शङ्खः कुतुर्व(or ब)कः
Wh. शङ्खकुतुर्वकः B. शङ्खकुतुर्वकः E. 14a अपिबोधः प्रबोधः E. अपिबोध-
प्रबोध Bu. 14b प्राणान् स्परिष्यन्ति Bu. H. °णान्स्परि° T. प्राणान् स्परिष्यन्ति
Wh. प्राणान् स्परिष्यन्ति B. प्राणात्स्परिष्यन्ति E.—मा भैषीर्न मरिष्यसि B. मो
भैषीर्न मरिष्यसि E. 15 जग्धा वितृष्टिर्जग्धो व्यध्वर व्यतृष्टिः स्वाहा B.—Cf.
Hir. II, 16, 5. 16 जग्धो मशको जग्धो व्यध्वरो Bu.—जग्धा B. 17 जग्धो व्यध्वरो
जग्धा वितृष्टिर्जग्धो म° Bu.—षोडशः खण्डः Wh. ॥१६॥ Bu. कुकुरः पञ्चविंशतिः
॥१६॥ B. कूकुरः पञ्चविंशतिः ॥१६॥ E. II, 17, 1a इन्द्र जहि, accents by con-
jecture. इन्द्र जहि B. E.—दन्तशूकं Wh. Hbg. HHg.—सरीसृपः E.

दृश्यन्तं च दशन्तं च सर्वोस्तानिन्द्र जम्भय स्वाहा ॥१॥
 अप्सु जात सरोवृद्ध देवानामपि हस्त्य ।
 त्वमग्न इन्द्रप्रेषितस्स नो मा हिंसी स्वाहा ॥२॥
 चाणमसि परिचाणमसि परिधिरसि ।
 अन्नेन मनुष्यांस्त्रायसे तृणैः पशून्कर्त्तेन सर्पान्यज्ञेन देवान्स्वधया
 पितृन्स्वाहा ॥३॥
 तत्सत्यं यज्ञेऽमावास्यायां च पौर्णमास्यां च विषबलिं हरन्ति
 सर्व उदरसर्पिणः ।
 तत्ते प्रेरते त्वयि सं विशन्ति त्वयि नस्स तस्त्वयि सज्जो वर्षाभ्यो नः
 परि देहि ॥४॥
 नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये के च पृथिवीमनु ।
 ये अन्तरिक्षे ये दिवि तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥५॥
 येऽदो रोचने दिवो ये वा सूर्यस्य रश्मिषु ।
 येषामप्सु सदः कृतं तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥६॥

1b दृश्यन्तं च दशन्तं च B. दृश्यन्तं च दशन्तं च E. दृश्यन्तश्च दशन्तश्च Bu. दृश्यन्तं
 च Hbd. 2a सरोवृद्ध Bu. Wh. Hw. सरोवृद्ध T. सरोवृद्ध B. सरोवृद्धा E. सरो
 वरसी समुद्रे वृद्ध Hbd. सरो सरसि समुद्रे प्रवृद्ध Hbg. HHg. 3a परिधीरसि ॥
 B. E. 3b मनुष्यांस्त्रायन्ति तृणैः E.—कर्त्तेन E. कर्त्तेन Bu. H. गतेन B. T. गतेन
 Wh. 4a वास्त्रायां E.—च विषबलिं हरन्ति B. 4b संविशन्तु । Wh. 5-7 are
 not given in full in the MSS. I take them from Ts. IV, 2, 8, 3. सर्पेभ्यो ये के च इति ।
 तिस्रिः ॥ E. सर्पेभ्य इति तिस्रः । B. Bu. Wh. T.

या इषवो यातुधानानां ये वा वनस्पतीरनु ।

ये वावटेषु शेरते तेभ्यस्सर्पेभ्यो नमः ॥७॥

नमो अस्तु सर्पेभ्यो ये पार्थिवा य आन्तरिक्ष्या ये दिव्या ये
दिश्याः ।

तेभ्य इमं बलिं हरिष्यामि तेभ्य इमं बलिमहार्षम् ॥८॥

तक्षक वैशालेय धृतराष्ट्रैरावतस्ते जीवास्त्वयि नस्तत्त्वयि
सद्भ्यो वर्षाभ्यो नः परि देहि ॥९॥

धृतराष्ट्रैरावत तक्षकस्ते वैशालेयो जीवास्त्वयि नस्तत्त्वयि
सद्भ्यो वर्षाभ्यो नः परि देहि ॥१०॥

अहिंसातिबलस्ते जीवास्त्वयि नस्तत्त्वयि सद्भ्यो वर्षाभ्यो
नः परि देहि ॥११॥

अतिबलाहिंसस्ते जीवास्त्वयि नस्तत्त्वयि सद्भ्यो वर्षाभ्यो
नः परि देहि ॥१२॥

8a आन्तरिक्ष्या E. अन्तरिक्ष्या B. आन्तरिक्ष्या Bu. Wh. H. T. Cf. Hir. II, 16, 6.—
दिव्या B.—दिश्याः B.—After दिश्याः, E. has the following interpolation: एवामृते
बभूवस्ते अस्मिन्यक्षि समचराती ॥ 8b इदं बलिं Bu.—इदमं बलिम् Bu. इमां
बलिम् B pr. m. इमं बलिम् B sec. m. इमं बलिमहार्षम् E. 9 वैशालेय
धृतराष्ट्रैरावतस्ते Wh. H. T. वैशालेय धृतराष्ट्रैरावत ते B. Bu. वैशालेय धृतराष्ट्री-
रावत तक्षकस्ते वैशालियो E.—जीवास्त्वयि न सतम् E. 10 धृतराष्ट्रैरावत B.—
तक्षकस्ते वैशालियो जीवा° E. तक्षक वैशालिय ते जीवा° B. Bu. तक्षकवैशालेयस्ते T.
11 अहिंसातिबलस्ते जीवा° Wh. H. T. अहिंसातिबल ते जीवा° Bu. अहिंसातिबलस्ते
जीवा° E. असातिबल ते जीवा° B. 12 अतिबलाहिंसस्ते जीवा° Wh. H. T.

ये दन्तशूकाः पार्थिवास्ताँस्त्वमितः परोगव्यूति नि वैशय ।
सन्ति वै नश्शफिनस्सन्ति दृशिडनस्ते वो नेद्धिनसान्येद्युयमस्मान्
हिनसात् ॥ १३ ॥

समीची नामासि प्राची दिक् तस्यास्तेऽग्निरधिपतिरसितो
रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृडयतां ते यं
द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधामि ॥ १४ ॥

ओजस्विनी नामासि दक्षिणा दिक् तस्यास्त इन्द्रोऽधिपतिः
पृदाकू (रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १५ ॥

प्राची नामासि प्रतीची दिक् तस्यास्ते सोमोऽधिपति स्वजो
(रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १६ ॥

अवस्थावा नामास्युदीची दिक् तस्यास्ते वरुणोऽधिपतिस्ति-
रश्चराजी (रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १७ ॥

अधिपत्नी नामासि बृहती दिक् तस्यास्ते बृहस्पतिरधिपति
श्विचो (रक्षिता etc. . . . दधामि) ॥ १८ ॥

वशिनी नामासीयं दिक् तस्यास्ते यमोऽधिपतिः कल्माष-

अतिबलाहिंसते जीवा° E. अतिबलाहिंस ते जीवा° B. Bu. 13a दन्तशूकाः Bu.

Wh. Hbg.—परो गव्यूति E. परोगव्यूति B.—वैशया Bu. 13b नेद्धिनसान्यद्यु° E.

नेद्धिनसानेद्यु° B. नेद्धिनसान्येद्यु° Bu. नेद्धिनसानेद्यु° Wh. नेद्धिनसानेद्यु° T.

नेत् हिनसात् नेत् यू° H. See Introd., p. xxvii. 14-25 The MSS. have only:

समीची नामासि प्राची दिग्धेतयो नाम स्वेति द्वादशपर्यायाः ॥ H. explains all the

Mantras as given from Ts. V, 5, 10, 1-3; 3-5.

यीवो रक्षिता यश्चाधिपतिर्यश्च गोप्ता ताभ्यां नमस्तौ नो मृड-
यतां ते यं द्विष्मो यश्च नो द्वेष्टि तं वां जम्भे दधामि ॥१९॥

हेतयो नाम स्थ तेषां वः पुरो गृहा अग्निर्व इषवस्सलिलो
(वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२०॥

निलिम्पा नाम स्थ तेषां वो दक्षिणा गृहाः पितरो व
इषवस्सगरो (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२१॥

वज्रिणो नाम स्थ तेषां वः पश्चाद्गृहा स्वप्नो व इषवो गह्वरो
(वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२२॥

अवस्थावानो नाम स्थ तेषां व उत्तराद्गृहा आपो व इषव-
स्समुद्रो (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२३॥

अधिपतयो नाम स्थ तेषां व उपरि गृहा वर्षे व इषवो
ऽवस्वान् (वातनामं etc. . . . दधामि) ॥२४॥

क्रव्या नाम स्थ पार्थिवास्तेषां व इह गृहा अन्नं व इषवो
निमिषो वातनामं तेभ्यो वो नमस्ते नो मृडयत ते यं द्विष्मो
यश्च नो द्वेष्टि तं वो जम्भे दधामि ॥२५॥

अपं श्वेत पदा जहि पूर्वेण चापरिण च ।

सप्त च मानुषीरिमास्ति सप्त राजबन्धवीः ॥२६॥

20 seqq. वातनामं to दधामि to be supplied from 25.

26b मानुषी° E.—

रिमा ति° B.—राजबन्धवीः MSS. and H. See Pār. II, 14, 4; Sāṅkh. IV, 18, 1;
Āśv. II, 3, 3; Hir. II, 16, 8, with Prof. Kirste's note; and Introd., p. xxiv.

न वै श्वेतस्याध्याचारेऽहिर्जघान कं च न ।
श्वेताय वैदुर्वाय नमो नम श्वेताय वैदुर्वाय ॥२७॥

सप्तदशः खण्डः ॥१७॥

परमेष्ठ्यसि परमां मा श्रियं गमय ॥१॥

प्रत्यवरूढो नो हेमन्तः ॥२॥

प्रति क्षुचे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे ॥३॥ प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि
गोषु ॥४॥ प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये ॥५॥ इह धृतिरिह
विधृतिरिह रन्तिरिह रमन्तिः ॥६॥७॥

स्योना पृथिवि भवानृक्षरा निवेशनी ।

बद्धा नृशर्म सप्रथाः ॥८॥

बद्धित्या पर्वतानां खिद्रं बिभर्षि पृथिवि ।

प्र या भूमि प्रवत्वति मूहा जिनोषि महिनि ॥९॥

आ त्वा वहन्तु हरयस्सचेतस श्वेतैरश्वैस्सह केतुमद्भिः ।

27a श्वेतस्याध्याचारे Bu. Wh. Hbd. Hbg. T. श्वेतस्याध्याचारे B. श्वेतस्याध्यासुरे E.
श्वेतस्य अद्यासुरे Hw. श्वेतस्य अद्याहारे HHg. See Hir. l.c.; Pār. II, 14, 5; Āśv.
II, 3, 3.—किं च ना E. 27b वैदुर्वाय नमो E. वैदुर्वाय नमो B.—सप्तदशः खण्डः
Wh. ॥१७॥ Bu. इन्द्रं जहि द्वाविंशतिः ॥१७॥ E. B. II, 18, 1 परमेष्ठ्यसि
परमा E.—मां Bu. Wh. T. 3-5 Cf. Sāṅkh. IV, 18, 10 seq.; MBr. II, 2, 2 seq.
6 विधृती E.—विधृतिरिह deest in Bu. 8-9 Only the Pratikas are given in the
MSS., viz. स्योना पृथिवि (°वी B pr. m. E.) बद्धित्या (बलि E.) पर्वतानामिति द्वे ॥
See II, 15, 2, and Rv. V, 84, 1 = Ts. II, 2, 12, 2. 9b भूमि H. = Ts. l.c. भूमि Rv. l.c.

वाताजिरैर्मम हव्याय शर्व ॥१०॥

उप स्पृशतु मीढान् मीढुषे स्वाहा ॥११॥

उप स्पृशतु मीढुषी मीढुष्यै स्वाहा ॥१२॥

जयन्तोप स्पृश जयन्ताय स्वाहा ॥१३॥

भवाय देवाय स्वाहा ॥१४॥ शर्वाय देवाय स्वाहा ॥१५॥

ईशानाय देवाय स्वाहा ॥१६॥ पशुपतये देवाय स्वाहा ॥१७॥

रुद्राय देवाय स्वाहा ॥१८॥ उमाय देवाय स्वाहा ॥१९॥ भीमाय

देवाय स्वाहा ॥२०॥ महते देवाय स्वाहा ॥२१॥ भवस्य देवस्य

पत्न्यै स्वाहा ॥२२॥ शर्वस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२३॥ ईशानस्य

देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२४॥ पशुपतेर्देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२५॥

रुद्रस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२६॥ उमस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा

॥२७॥ भीमस्य देवस्य पत्न्यै स्वाहा ॥२८॥ महतो देवस्य पत्न्यै

स्वाहा ॥२९॥ जयन्ताय स्वाहा ॥३०॥

अग्रये स्विष्टकृते सुहुतहुत आहुतीनां कामानां समर्धयिचे

स्वाहा ॥३१॥

स्वस्ति नः पूर्णमुखः परि क्रामतु ॥३२॥

गृहपोप स्पृश गृहपाय स्वाहा ॥३३॥ गृहपुप स्पृश गृहप्यै

10b वाताजरे° Bu.—In E. abridged as follows: श्वैरैर° ॥ वाता° शर्व. See Hir.

II, 8, 2. 13 जयन्तोप स्पृश जयन्ताय E. 32 क्राम E. क्रमतु B. 34 गृह-

पुपंश गृहात्यै E. गृहाप्युपस्पृश गृहा(°ह° pr. m.)प्यै B.

स्वाहा ॥३४॥ घोषिण॒ उप॑ स्पृशत॒ घोषिभ्य॒ स्वाहा ॥३५॥
 श्वासिन्॒ उप॑ स्पृशत॒ श्वासिभ्य॒ स्वाहा ॥३६॥ विचिन्वन्त॒ उप॑
 स्पृशत॒ विचिन्वद्भ्य॒ स्वाहा ॥३७॥ प्रपुन्वन्त॒ उप॑ स्पृशत॒ प्रपुन्वद्भ्य॒
 स्वाहा ॥३८॥ समञ्चन्त॒ उप॑ स्पृशत॒ समञ्चद्भ्य॒ स्वाहा ॥३९॥
 देवसेना॒ उप॑ स्पृशत॒ देवसेनाभ्य॒ स्वाहा ॥४०॥ या आख्याता
 याश्चानाख्याता॒ देवसेना॒ उप॑ स्पृशत॒ देवसेनाभ्य॒ स्वाहा ॥४१॥
 द्वारापोप॑ स्पृश॒ द्वारापाय॒ स्वाहा ॥४२॥ द्वाराप्युप॑ स्पृश॒ द्वाराप्यै
 स्वाहा ॥४३॥ अन्वासारिण॒ उप॑ स्पृशतान्वासारिभ्य॒ स्वाहा ॥४४॥
 निषङ्गिन्नुप॑ स्पृश॒ निषङ्गिणे॒ स्वाहा ॥४५॥ नमो॑ निषङ्गिण॒
 इषुधि॒मते ॥४६॥

35 घोषिण॒ by conjecture. घोषिण॒ B. E. 36 श्वासिन्॒ by conjecture. श्वासिन्
 B. E. 37 विचिन्वन्त॒ B. 38 प्रपुन्वन्त॒ E. T. प्रपुन्वन्त॒ B. प्रपुण्वन्त Wh. प्रपु-
 न्वन्तः शोधयन्तः Hbg. प्रपिन्वन्त Bu. प्रपिन्वन्तः शोभवन्तः Hw. प्रपिन्वन्तः
 शोधयन्तः HHg. Deest in Hbd.—प्रपुन्वद्भ्यः E. B. T. प्रपुण्वद्भ्य Wh. प्रपिन्वद्भ्य Bu.
 39 समञ्चन्त॒ by conjecture. समञ्चन्त॒ E. समञ्चन्त॒ B. 40 देवसेना॒ B. 41 य
 आख्याता॒ याश्च ना॑ E. या आ॑ to ०नाख्याता deest in B. The Mantra omitted in
 Wh. But see comm. on Āp. 20, 5. 42, 43 द्वारापोप॑ उप॑स्पृशत॒ द्वारापायः॒ स्वाहा ॥
 द्वाराप्युप॑स्पृशत॒ द्वाराप्यै॒ स्वाहा ॥ E. द्वारापोपस्पृशत॒ द्वारापाय स्वा॑ and द्वारा-
 प्युप॑ स्पृश द्वाराप्यै स्वा॑ B. द्वारापोप स्पृश द्वारापाय and द्वाराप्युप स्पृश द्वाराप्यै Wh.
 द्वारापोप स्पृश द्वारापाय and द्वाराप्युप स्पृश द्वाराप्यै Bu. All the Haradatta MSS. read
 द्वारापः and द्वारापी. 44 अन्वा॑ by conjecture. अन्वासारिण॒ E. न्वासारिण॒ B.
 45 निषङ्गिन्नुप॑ स्पृशत॒ E. निषङ्गिन्नुप॑ स्पृश B.—निषङ्गिणे॒ E. निषङ्गिणे॒ B. 46 H.
 states that this is not meant to be a Pratika of the Mantra occurring Ts. IV, 5, 3, 1.

क्षेचस्य पतिना वयं हितेनैव जयामसि ।
 गामश्च पोषयित्वा स नो मृडातीदृशे ॥४७॥
 क्षेचस्य पते मधुमन्तमूर्मि धेनुरिव पयो अस्मासु धुस्व ।
 मधुश्चुतं घृतमिव सुपूतमृतस्य नः पतयो मृडयन्तु ॥४८॥

अष्टादशः खण्डः ॥ १८ ॥

यन्मे माता प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मे रेतः पिता वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्मै स्वाहा ॥१॥
 यास्तिष्ठन्ति या धावन्ति या आद्रोघीः परि तस्थुषीः ।
 अङ्घ्रिर्विश्वस्य भर्त्रीभिरन्तरन्यं पितुर्दधेऽमुष्मै स्वाहा ॥२॥
 यन्मे पितामही प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।
 तन्मे रेतः पितामहो वृङ्क्तामाभुरन्योऽव पद्यताममुष्मै स्वाहा ॥३॥

47-48 The MSS. give only the Pratikas, viz. क्षेचस्य पतिना वयमिति द्वे ॥ H. explains the two verses as found in Ts. I, 1, 14, 2 seq.—अष्टादशः खण्डः Wh. ॥ १८ ॥
 Bu. परमेष्ठ्यसि परमामष्टौ ॥ १८ ॥ E. B. II, 19, 1a चरत्यननुव्रता E. 1b वृङ्क्ता-
 माभुरन्योपपद्यताममुष्मै E. वृङ्क्तामाभुरन्योपपद्यताममुष्मै Bu. वृङ्क्तां माभुरन्योव प० T.
 अवपद्यताम् H. See on this and the following verses Hir. II, 10, 7; Āp. Śraut. I, 9, 9; Śākh. III, 13, 5; Manu IX, 20; Dr. W. Caland, Altindischer Ahnencult (Leiden, 1893), pp. 193-197. 2a अस्तिष्ठन्ति E.—आद्रोघीः E. B. Wh. T. आद्रोघः Bu.
 आद्रोघीः आद्रोघ्यः Hw. आद्रोघीः आद्रोघ्यः Hbg. आद्रोघीः आद्रोघ्यै Hbd.
 आद्रोघ्यो HHg. See Caland l.c.—परि तस्थुषीः E. B. Read परितस्थुषीः? 2b भर्तृ-
 भिरन्तरन्यं E. भर्त्रीभिरन्तरन्यं Bu. 3a अनुव्रता E. 3b वृङ्क्तामा० E.
 वृङ्क्तामा० Bu. T.—न्योपपद्य० E. B.

अन्तर्देधे पर्वतैरन्तर्मह्या पृथिव्या ।

आभिर्दिग्भिरन्ताभिरन्तरन्यं पितामहाहधेऽमुष्मै स्वाहा ॥४॥

यन्मे प्रपितामही प्रलुलोभ चरत्यननुव्रता ।

तन्मेरेतः प्रपितामहो वृद्धक्तामाभुरन्योऽवपद्यताममुष्म स्वाहा ॥५॥

अन्तर्देध ऋतुभिरहोराचैश्च सन्धिभिः ।

अर्धमासैश्च मासैश्चान्तरन्यं प्रपितामहाहधेऽमुष्मै स्वाहा ॥६॥

ये चेह पितरो ये च नेह याँश्च विद्म याँ उ च न प्रविद्म ।

अग्ने तान्वेत्य यदि ते जातवेदस्त्वया प्रत्तं स्वधया मदन्ति स्वाहा ॥७॥

स्वाहा पित्रे ॥८॥ पित्रे स्वाहा ॥९॥ स्वाहा पित्रे ॥१०॥

पित्रे स्वाहा ॥११॥ स्वधा स्वाहा ॥१२॥ अग्नये कव्यवाहनाय

स्वधा स्वाहा ॥१३॥

एष ते तत् मधुमाँ ऊर्मिस्सरस्वान्यावानग्निश्च पृथिवी च
तावत्यस्य मात्रा तावतीं त एतां मात्रां ददामि यथाग्निरक्षितो
ऽनुपदस्त एवं मद्यं पित्रेऽक्षितोऽनुपदस्त स्वधा भव तां त्वं
स्वधां तैस्सहोष जीवर्चस्ते महिमा ॥१४॥

4a °संह्या पृथिव्याः E. 5b वृद्धातमा° E. वृद्धताम्मा° Bu. वृद्धतां मा° T.—

°न्योपपद्य° E. B. Bu.

6a °राचैः स सं° B. °राचैः स्तंसं° E. Possibly we ought

to read °राचैस्सन्धिभिः with T. 7a = Rv. X, 15, 13a.—प्रविद्म Bu. 7b °स्त्वया

प्रत्तं Wh. H. °स्त्वया प्रत्तं E. °स्त्वया प्रत्तं B. °स्त्वया प्रत्तं Bu. T.—मदन्तु B. T. मदन्तु

Bu. 8-11 E. has only स्वाहा पित्रे पित्रे स्वाहा ॥ 13 स्वधा deest in Wh.

14-16 See Hir. II, 13, 1.

14 ऊर्मिः सहस्वान् E.—°नुपपदस्त (twice) Bu. both here

एष ते पितामह मधुमाँ ऊर्मिस्सरस्वान्यावान्वायुश्चान्तरिक्षं
च तावत्यस्य माचा तावतीं त एतां मात्राँ ददामि यथा वायु-
रक्षितोऽनुपदस्त एवं मर्ह्यं पितामहायाक्षितोऽनुपदस्त स्वधा भव
तां त्वं स्वधां तैस्सहोप जीव सामानि ते महिमा ॥१५॥

एष ते प्रपितामह मधुमाँ ऊर्मिस्सरस्वान्यावानादित्यश्च द्यौश्च
तावत्यस्य माचा तावतीं त एतां मात्राँ ददामि यथादित्यो
ऽक्षितोऽनुपदस्त एवं मर्ह्यं प्रपितामहायाक्षितोऽनुपदस्त स्वधा
भव तां त्वं स्वधां तैस्सहोप जीव यजूषि ते महिमा ॥१६॥

एकोनविंशः खण्डः ॥१९॥

पृथिवी ते पाचं द्यौरपिधानं ब्रह्मणस्त्वा मुखे जुहोमि ब्राह्म-
णानां त्वा प्राणापानयोर्जुहोम्यक्षितमसि मैषां श्लेष्ठा अमुचामु-
ष्मिँल्लोके ॥१॥

मार्जयन्तां मम पितरो^३ मार्जयन्तां मम पितामहा^३ मार्ज-
यन्तां मम प्रपितामहाः ॥४॥

and in the next two Mantras.—भव तां त्वं स्वधां Wh. Bu. H. भवतां त्वं स्वधा E.
भवतां त्वं स्वधां B. T. 15 ऊर्मिः सरस्वान् E. here and in 16.—भवतां त्वं स्वधा
E. भवतां त्वं स्वधां B. T. 16 भवतां त्वं स्वधां E. भवतां त्वं (तै B sec. m. T.)
स्वधां B. T.—एकोनविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥१९॥ B. E. Bu. II, 20, 1 °धानं
ब्रह्मणस्त्वा E. °धानं ब्राह्मणस्त्वा B.—°होम्यक्षितमसि B.—श्लेष्ठा E.—°ष्मिँन् लो°
B. Wh. T. °ष्मिँन् लो° E. Bu. See Hir. II, 11, 4. 2-7 मम deest in T.

मार्जयन्तां मम मातरो^{१४} मार्जयन्तां मम पितामहो^{१५} मार्ज-
यन्तां मम प्रपितामहः ॥७॥

एतत्ते ततासौ ये च त्वामन्वे^{१६}तत्ते पितामहासौ ये च त्वामन्वे-
तत्ते प्रपितामहासौ ये च त्वामन्वे^{१७}तत्ते मातरसौ याश्च त्वामन्वे-
तत्ते पितामहसौ याश्च त्वामन्वे^{१८}तत्ते प्रपितामहसौ याश्च त्वा-
मनु ॥१३॥

मार्जयन्तां मम पितर इत्येते ॥१४॥१५॥१६॥१७॥१८॥१९॥

ये च वोऽत्र ये चास्मास्वाशंसन्ते याश्च वोऽत्र याश्चास्मा-
स्वाशंसन्ते ते च वहन्तां ताश्च वहन्ताम् ॥२०॥

तृप्यन्तु भवन्तस्त्रृप्यन्तु भवन्त्यः ॥२२॥ तृप्यन्त तृप्यन्त तृप्यन्त ॥२३॥
पुत्रान्पौत्रानभि तर्पयन्तीरापो मधुमतीरिमाः ।

स्वधां पितृभ्यो अमृतं दुहाना आपो देवीरुभयौस्तर्पयन्तु ॥२४॥

तृप्यन्त तृप्यन्त तृप्यन्त ॥२५॥

प्राणे निर्विष्टोऽमृतं जुहोमि ब्रह्मणि म आत्मा मृतत्वाय ॥२६॥

¹⁴⁻¹⁹ = 2-7 to be repeated.

²⁰ वहतां ताश्च वहन्ता E. वहन्तां ताँश्च वहन्तां

B. ²¹⁻²³ Accents by conjecture. तृप्यन्तु भवन्तस्त्रृप्यन्तु भवन्त्यस्त्रृप्यन्तस्त्रृप्यन्तस्त्रृप्यन्त E.

तृप्यन्तु भवन्तस्त्रृप्यन्तु भवन्तस्त्रृप्यन्त तृप्यन्त तृप्यन्त B. Sudarśanārya (comm. to Āp. 21, 9) takes 20-23 to be six Mantras, but adds that some explain them as four. ²³ Omitted

in Wh. ^{24a} पुत्रान्पौत्रानभि तर्प B. पुत्रा पौत्रानभि तर्प E. See Hir. II, 12,

10. ²⁶ See Hir. II, 11, 5; 12, 1.

यां जनाः प्रतिनन्दन्ति रात्रिं धेनुमिवायतीम् ।
 संवत्सरस्य या पत्नी सा नो अस्तु सुमङ्गली स्वाहा ॥२७॥
 वहं वपां जातवेदः पितृभ्यो यच्चैनान्वेत्य निहितान्पराके ।
 मेदसः कुल्या उप तान्क्षरन्तु सत्या एषामाशिषस्सन्तु कामै
 स्वाहा ॥२८॥

यां जनाः प्रतिनन्दन्तीत्येषा ॥२९॥
 इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छदन्तरस्यां चरति प्रविष्टा ।
 वधूर्जं जान नवगज्जनित्री त्रय एनां महिमानंस्सचन्ते ॥३०॥
 छन्दस्वती उषसा पेपिशाने समानं योनिमनु संचरन्ती ।
 सूर्यपत्नी वि चरतः प्रजानती केतुं कृण्वाने अजरे भूरिरेतसा ॥३१॥
 ऋतस्य पन्थामनु तिस्र आगुस्त्रयो घर्मासो अन्तु ज्योतिषागुः ।
 प्रजामेका रक्षत्यूर्जमेका व्रतमेका रक्षति देवयूनाम् ॥३२॥
 एकाष्टकां पश्यत दोहमानामन्नं मांसवद्घृतवत्स्वधावत् ।
 तद्ब्राह्मणैरतिपूतमनन्तमक्षय्यममुष्मिल्लोके स्फीतिं गच्छतु मे पि-
 तृभ्य स्वाहा ॥३३॥

27 See Av. III, 10, 2; Pār. III, 2, 2; Weber, Nakshatras, II, p. 333.—सुमङ्गली: B. T.

28a यच्चैनान्वेत्य B. यच्चैनान्वेत्य E. यच्चैतान् वे० T. 28b कुल्या Wh. Bu. HHg.

कुल्या Vs. XXXV, 20. कुल्या B. E. Hbg. Hbd. T. Hir. II, 15, 7.—एता आशिषः E. T.

29 = 27. 30-32 The MSS. give the Prātika only, viz. इयमेव सा या प्रथमा व्यौच्छ-
 दिति तिस्रः ॥ H. explains the verses as given from Ts. IV, 3, 11, 1. 33a पश्यत E.

पश्यति Wh. 33b तमन्नं तदं E. तमन्नं तदं B. See Hir. II, 15, 9.

अलूखला यावाणो घोषमक्रत हविष्कृत्वन्तः परिवत्सरीणम् ।
 एकाष्टके सुप्रजा वीरवन्तो वयं स्याम पतयो रयीणाम् ॥३४॥
 एकाष्टका तपसा तप्यमाना संवत्सरस्य पत्नी दुदुहे प्रपीना ।
 तं दोहमुप जीवाथ पितरस्सहस्रधारममुष्मिल्लोके स्वाहा ॥३५॥

विंशः खण्डः ॥२०॥

उक्थ्यश्वास्यतिराचश्च साद्यस्त्रीश्छन्दसा सह ।
 अपूपघृताहुते नमस्ते अस्तु मांसपिप्पले स्वाहा ॥१॥
 भूः पृथिव्यग्निर्चामुं मयि कामं नि युनज्मि स्वाहा ॥२॥
 भुवो वायुनान्तरिक्षेण साम्नामुं मयि कामं नि युनज्मि
 स्वाहा ॥३॥
 स्वर्दिवादित्येन यजुषामुं मयि कामं नि युनज्मि स्वाहा ॥४॥
 जनदङ्गिरथर्वाङ्गिरोभिरमुं मयि कामं नि युनज्मि स्वाहा ॥५॥
 रोचनायाजिरायाम्नये देवजातवे स्वाहा ॥६॥

34a °क्रता Wh. °कृत T.—°त्सरीणां E. See Hir. II, 14, 4; Av. III, 10, 5.
 35 See Hir. II, 15, 9. 35b पितरः E. पितरः B. — विंशः खण्डः ॥
 Wh. ॥२०॥ Bu. यव्यं माता पृथिवी ते पाचमेकविंशतिरेकविंशतिः ॥२०॥ E. B.
 II, 21, 1a उक्थ्यश्वास्यतिराचश्च E. उक्थ्यश्वातिराचश्च B.—साद्यस्त्री° E. सा(स
 sec. m.)द्यस्त्री° B. °स्वाद्यस्त्री° Bu. 1b अपूपघृताहुते E.—अस्तु मांसपिप्पले E.
 अस्तु मांसपिप्पले B. 2 पृथिव्यग्नि° E. B. 4 स्वर्दिवा° E. 5 जनदङ्गिर-
 थर्वाङ्गि° B. In E. this Mantra is not accentuated. 6 रोचनाया° E. B.

केतवे मनवे ब्रह्मणे देवजातवे स्वाहा ॥७॥
 स्वधा स्वाहा ॥८॥ अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा स्वाहा ॥९॥
 अन्नमिव ते दृशे भूयासम् ॥१०॥ वस्त्रमिव ते दृशे भूया-
 सम् ॥११॥ विक्षमिव ते दृशे भूयासम् ॥१२॥ आशेव ते दृशे
 भूयासम् ॥१३॥ अद्भेव ते दृशे भूयासम् ॥१४॥
 सँ स्रवन्तु दिशो महीस्समा धावन्तु सूनृताः ।
 सर्वे कामा अभि यन्तु मा प्रिया अभि रक्षन्तु मा प्रियाः ॥१५॥
 यशोऽसि यशोऽहं त्वयि भूयासमसौ ॥१६॥
 अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यौ ध्वान्तं वातायमनु संचरन्तौ ।
 दूरेहेतिरिन्द्रियावाङ्मपतन्त्री ते नोऽग्नयः पप्रयः पारयन्तु ॥१७॥
 अर्धनामध्वपते स्वस्ति मा सं पारय ॥१८॥
 अयं वामश्विना रथो मा दुःखे मा सुखे रिषत् ।
 अरिष्ट स्वस्ति गच्छतु विविघ्नपृतनायतः ॥१९॥

- 13 मासेव ते E. 14 अद्भावते E.—T. has 14 before 13. 15a See Hir. I,
 12, 6.—स्रवन्ति E.—महीः ॥ समाधा° E. महीः ॥ समाधा° B. 16 See Hir.
 I, 12, 7.—समसौ E. 17 The MSS. give the Prātika only: अङ्कौ न्यङ्कावभित
 रथिषा ॥ H. explains the verse as given from Ts. I, 7, 7, 2. See Pār. III, 14, 6; Hir.
 I, 12, 2. 18 मा deest in T.—पराया Bu. 19a See Hir. I, 12, 2; cf. Pār. III, 14,
 12.—वामश्विना E. वामश्विना B.—रथे E.—मां T.—दुःखे मा सुखे B.—रिषत्
 B. E. 19b अरिष्टं T.—विविघ्नं E. Bu. Wh. T. H. (कान्दसं विशब्दस्य द्विर्वच-
 नम्). विविघ्नत् B.—पृतनायतः B. E.

अथोऽसि^{२०} हयोऽस्यत्योऽसि^{२१} नरोऽस्यर्वासि^{२२} सप्रिरसि^{२३}
वाज्यसि^{२४} वृषासि^{२५} नृमणा असि^{२६} ययुर्नामास्यादित्यानां पत्वा-
न्विहि ॥३०॥

हस्ति^{२७}यशसर्मसि^{२८} हस्ति^{२९}यशसी^{३०}भूयासं^{३१} वहं^{३२} कालं^{३३} वहं^{३४} श्रियं^{३५} माभि^{३६} वहं ।
इन्द्रस्य^{३७} त्वा^{३८} वज्रेणाभि^{३९} नि^{४०} दधाम्यसौ ॥३१॥

अवजिह्वक^{४१} निजिह्वका^{४२}व त्वा^{४३} हविषा^{४४} यजे ।
तत्सत्यं^{४५} यदहं^{४६} ब्रवीम्यधरो^{४७} मदसौ^{४८} वंदात्स्वाहा ॥३२॥

आ^{४९} ते^{५०} वाचमास्यां^{५१} दद्^{५२} आ^{५३} मनस्यां^{५४} हृदया^{५५}दधि ।
यच्चयच^{५६} ते^{५७} वाङ्महिता^{५८} तां^{५९} त^{६०} आ^{६१} ददे ।

तत्सत्यं^{६२} यदहं^{६३} ब्रवीम्यधरो^{६४} मत्पद्यस्वासौ ॥३३॥

एकविंशः खण्डः ॥२९॥

या^{६५} त^{६६} एषा^{६७} रराट्या^{६८} तनूर्मन्योर्मृधस्य^{६९} नाशिनी ।
तां^{७०} देवा^{७१} ब्रह्मचारिणो^{७२} वि^{७३} नयन्तु^{७४} सुमेधसः ॥९॥

20-30 See Ts. VII, 1, 12; Hir. I, 12, 3. 26 वाज्यसि E. 31a वहं श्रियं
वाहाभि वहा E. 31b म्यसौ E.—Of. Hir. I, 12, 4; Pār. III, 15, 2. 32a निजि-
ह्वकाव E. निजिह्वकाय Wh. 32b ब्रवीं B. E.—धरे B.—मदसा Wh. T.—
मंदात् E.—See Hir. I, 15, 5. 33 Cf. Hir. I, 15, 6; Pār. III, 13, 6. 33a चमास्यं
E. 33b ते वाज नि° Bu. T. देवानि° Wh. देवा नि° E. 33c ब्रवीं B. E.—
एकविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥२९॥ Bu. उक्थंश्चास्तिराचश्च षोडश ॥२९॥ E. उक्थ-
श्चातिराचश्च षोडश ॥२९॥ B. II, 22, 1a एषा रराट्या E.—मृदस्य Bu. मृधस्य
E. मृधस्य T.—नाशिनी E. See Pār. III, 13, 5; Hir. I, 15, 3.

यत्न एतन्मुखेऽमर्त्तं रराटमुदिव विध्यति ।
 वि ते क्रोधं नयामसि गर्भमश्चतर्था इव ॥२॥
 अथ ज्यामिव धन्वनो हृदो मन्युं तनोमि ते ।
 इन्द्रापास्य फलिगमन्येभ्यः पुरुषेभ्योऽन्यत्र मत् ॥३॥
 यद्दहं धनेन प्रपणँश्चरामि धनेन देवा धनमिच्छमानः ।
 तस्मिन्तोमो रुचमा दधात्वग्निरिन्द्रो बृहस्पतिश्च स्वाहा ॥४॥
 परि त्वा गिरिरमिहं परि भ्रातुः परि प्वसुः ।
 परि सर्वेभ्यो ज्ञातिभ्यः परिषीतः क्लेशसि ॥५॥
 शश्वत्परिकुपितेन संक्रामेणाविच्छिदा ।
 उलेन परिषीतोऽसि परिषीतोऽस्युलेन ॥६॥
 आवर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र नर्देबुद ।

- 2a एषन्मुखिमर्त्तं Bu. एतन्मुखिमर्त्तं E. एतत्मुखिमर्त्तं B. 2b क्रोधं Wh.—नयामसि B.—See Hir. I, 15, 3; Pār. III, 13, 5. 3a अथ ज्यामिव E.—See Av. VI, 42, 1a.
 3b इन्द्रायास्य E. इन्द्रायास्य B. Cf. Hir. I, 14, 7, where the Mantra is quite corrupt.
 4a प्रपणन् व्यवहरन् H. प्रपणँश्चरामि E. प्रपणाश्चरामि B. प्रपणँश्च° T. प्रपणँश्च° Wh.—Bu. See Hir. I, 15, 1; Av. III, 15, 6; Introd., p. xxi.—देवा B.—मिच्छमानाः B. Wh. 4b रुचमा धानात्त्व° E. 5a गिरिरमिह E. गिरिरमिह B. गिरिरमहं Wh. 5b परिषीतः B. परिष्टुतः E. परिषितः Bu. See Introd., p. xxvii.—क्लेशसि B. See Introd., p. xxviii.—See Hir. I, 14, 2; Pār. III, 7, 2. 6a णाविच्छिदा E. णाविच्छिदा Wh. Bu. 6b उलेन परिषीतोसि E. उलेन परिषितोसि B.—परिषितोस्युलेन E. परिषितोस्युलेन B. See Hir. I, 14, 2. 7 The MSS. of the text give the Pratika only, viz. आवर्तन वर्तयेत्येषा ॥ Wh. Bu. आवर्तन विवर्त-

भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः ॥७॥

आवर्तने निवर्तन आवर्तननिवर्तनाय स्वाहा ॥८॥

अनु पोऽहदनुहयो निवर्तो वो न्यवीवृत्त ।

ऐन्द्रः परिक्रोशो वः परि क्रोशतु सर्वतः ॥९॥

यदि मामतिमन्याधा अदेवा देववत्तरम् ।

इन्द्रः पार्शेन सिक्ता वो मद्यमिद्वशमा नयात्स्वाहा ॥१०॥

यदि वृक्षाद्यद्यन्तरिक्षात्फलमभ्यपन्नत्तदु वायुरेव ।

यचास्पृक्षत्तनुवं यच वास आपो बाधतां निर्वृतिं पराचैः ॥११॥

ये पक्षिणः पतयन्ति बिभ्यतो निर्वृतिस्सह ।

येतिषा E. आवर्तन वर्तनेतिषा B. आवर्तन निवर्तयेतिषा T. Haradatta, explaining the verse as given from Ts. III, 3, 10, 1, takes आवर्तन = आ + आवर्तन. Cf. Rv. X, 19, 8. 8 निवर्तने E. विवर्तन B.—आवर्तननिवर्तनाय E. आवर्तनवि (नि sec. m.) वर्तनाय B. 9a अनु पो E. B. Wh. H. अनु वो Bu. See Introd., p. xxi.—हदनुहयो विवर्तो वो E. हदनुहयो निवर्तो B. हदनुहयविवृत्तो वो Wh. हदनुहयो निवृत्तो वो Bu.—न्यवीवृत्त Bu. H. T. न्यवीवृधत् E. B. Wh. 9b ऐन्द्रः परिक्रोशो तुवः E. ऐन्द्रः परिक्रोश वः Wh. इन्द्रः परि T. 10a माम-तिमन्याधा अदेवा Wh. Bu. मामतिमन्याधा आदेवा B. T. मामतिमन्याधा आदेवा E.—देववत्तरम् E. वीरवत्तरम् Wh. 10b ऐन्द्रः Wh.—सिक्ता वो H., who says that सिक्ता is कान्दस for सिक्ता. सिक्ता वो B. शिक्ता वो E. सिक्तापो Bu. सिक्तातो Wh. सिक्ता पो T. See Introd., p. xxvii. 11a मभ्यपन्नत्तदु वा E. मभ्ययत्तत्तदु वा B. मभ्यपत्तत्तदु वा Bu. 11b स्पृक्षत्तनुवं E. Wh. स्पृक्षत्तनुवं Bu.—वास आपो बाधतां E. वास आपो बाधतां B.—See Hir. I, 16, 7. 12a बिभ्यतो Wh.

ते मा शिवेन शुग्मेन तेजसोन्दन्तु वर्चसा ॥१२॥
 दिवो नु मा बृहतो अन्तरिक्षादुपाँ स्तोको अभ्यर्पप्रच्छिवेन ।
 समहमिन्द्रियेण मनसाहमा गां ब्रह्मणा संपृञ्चानस्सुकृता कृतेन ॥१३॥
 इमं मे वरुण ॥१४॥
 तत्त्वा यामि ॥१५॥
 त्वं नो अग्ने ॥१६॥
 स त्वं नो अग्ने ॥१७॥
 त्वमग्ने अयासि ॥१८॥
 प्रजापते न त्वदेतान्यन्यो विश्वा जातानि परि ता बभूव ।
 यत्कामास्ते जुहुमस्तन्नो अस्तु वयँ स्याम पतयो रयीणाम् ॥१९॥
 सम्राजं च ॥२०॥
 भू स्वाहा ॥२१॥ भुव स्वाहा ॥२२॥ सुव स्वाहा ॥२३॥

12b तेना E.—तेजसोदन्तु B. तेजसोदन्तु E. तेजसोन्तन्तु Bu.—See Hir. I, 16, 5.
 13a दिवो नु मा B. दिवा नु बमा E. दिवोनु मामनु Hw.—रिक्षादुपाँ स्तोको
 E.—अभ्यर्पप्रच्छिवेना E. शिवेन is omitted by H. 13b वीर्येण inserted before
 मनसा in E. T.—मनसाहमागी E.—ब्रह्मणा संपृञ्चानः सुकृता कृतेन B. ब्रह्मणा सं
 पृञ्चानः सुकृताकृतेन E. ब्रह्मणा संपृञ्चानास्सुकृता गणेन Wh. ब्रह्मणा संपृञ्चानसुकृता
 कृतेन Bu.—See Hir. I, 16, 6. 14-18=I, 4, 12-16. 19 The MSS. of the text
 have only the Pratiśa: प्रजापते. H. explains the verse as given from Ts. I, 8, 14, 2=
 Rv. X, 121, 10. 20=II, 8, 8. सम्राजं च B. Bu. सम्राजं च विराजं च E. T.
 21-23 The MSS. have only: व्याहृतीर्विहृताः E. व्याहृतीर्विहृताः B. व्याहृतीर्विहृताः

इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि सैषां नु गादपरो अर्धमेतम् ।
शतं जीवन्तु शरदः पुरुचीस्त्रिरो मृत्युं दधतां पर्वतेन ॥२४॥

द्वाविंशः खण्डः ॥२२॥

¹या त एषा रराव्या तनूः ॥ ²उक्थ्यस्यास्यतिरावस्य ॥ ³पृथिवी ते पाचम् ॥ यन्मे माता ॥
परमेष्ठ्यसि परमाम् ॥ इन्द्र जहि दन्दशूकम् ॥ ⁴कूर्कुरस्सुकूर्कुरः ॥ ⁵यद्भूमेः क्रूरम् ॥
नक्तचारिण उरस्येशान् ॥ मा ते कुमारै रघो वधीत् ॥ अरमा भव परशुर्भव ॥
धाता ददातु नो रयिमिति चतस्रः ॥ चक्षी विद्याधे ॥ मयि पर्वतपुरुषम् ॥
आयुष्यं वर्चस्यम् ॥ इमे स्तोममर्हति ॥ परि त्वापे परि मृजामि ॥
सुश्रवस्सुश्रवसं मा कुरु ॥ योगियोगि तवस्तरम् ॥ आगन्वा
समगन्वाहि ॥ आयुर्दा देव जरसं गृणानः ॥
⁶उष्णेन वायवुदकेनेहि ॥ उष्णेन
दधतां पर्वतेन ॥

॥ इति द्वितीयः प्रश्नस्समाप्तः ॥

॥ मन्त्रप्रश्नद्वयं समाप्तम् ॥

हरिः ओम् ॥ शुभमस्तु ॥

Bu. Wh. T. व्याहृतयश्च गताः H. I follow Haradatta on Āp. 23, 9, who says that there are ten Āhutis; according to Sudarśanārya there are eleven, so that after सुव खाहा, ओ खाहा would have to be added. But see Āp. 2, 7 with the comm. 24a ददामि B pr. m. T.—सैषां नु E. मा नो नु T.—मेतत् E. 24b जीवे E.—दधतां E.— See TBr. III, 7, 11, 3.—द्वाविंशः खण्डः ॥ Wh. ॥२२॥ Bu. या त एषा रराव्या तनूः सप्तविंशतिः ॥ E. B. E. adds here: द्वितीयो मन्त्रपाठा समाप्तः ॥ २॥

¹ This list from या त एषा down to वायवुदकेनेहि is omitted in Wh.

² E. adds

numbers from 1-22. ³ उक्थञ्चाति° B. E. उक्थञ्चास्यति° Bu. ⁴ दन्दशूकं E.
 दन्तशूकं Bu. ⁵ कूर्कुरः सकू° B. E. शिवं शिवं Bu. ⁶ B. ends: उष्णेन धाता
 ददातूक्थञ्च हविँशतिः ॥ हारीः ओँ ॥ इति मन्त्रप्रश्नः समाप्तः ॥ E. ends: उष्णेन
 धाता ददातु उक्थञ्च द्वाविँशतिः ॥ ३२ ॥ Wh. ends: उष्णेन दधतां पर्वतेन ॥ हरिः
 ओम् मन्त्रप्रश्नद्वयं समाप्तम् ॥ हरिः ओम् शुभमस्तु ॥ Bu. ends: उष्णेनायुर्दा आगन्ता
 योगेयोगे सुश्रवः परि त्वेमं स्तोमन्धाता यत् भूमेव्यन्मे माता दश ॥ उष्णेन दधतां
 पर्वतेन ॥ हरिः ओम् ॥ श्रीछण्णार्पणमस्तु ॥ ⁷ वाव उ° E. वायुवु° Bu.

APPENDIX A.

SYNOPSIS OF THE MANTRAPĀṬHA AND THE ĀPASTAMBIYA GRHYASŪTRA.

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Grhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Grhyasūtra
I, 1, 1-2	4, 2	I, 5, 8-10 }	5, 9
3	3	11 }	
4	4	12 }	
5	5	13-15	10
6	6	16-17	12
7	7	18	18
8 }		6, 1	19
9 }		2-3	20
10 }		4-7	22
2, 1-5 }	8	8	23
6 }		9-11	24
7 }		12	25
8	9	13	6, 1
3, 1-2	10	14	3
3-6	15	7, 1-7	4
7-13	16	8-9	5
14	17	10	6
4, 1-16	5, 2	11-12	7
5, 1	3	8, 1 }	8
2	6	2 }	
3-5 }	7	3-15 }	10
6 }		9, 1 }	
7	8		

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
I, 9, 2	
3	6, 11
4-5	
6-7	12
8	8, 2
9-10	5
10, 1-2	
3-9	
10-13	
11, 1-2	10
3	
4-6	
7-11	
12, 1-13, 4	13
13, 5-6	9, 2
7-10	3
14, 1-7	4
15, 1	
2-4	6
5	
6	
16 (Anuvāka)	9
17, 1-6	10
7-10	11
II, 1, 1	
2	10, 5
3-6	6
7	7
8	8
2, 1	
2	9
3-4	
5-7	10
8	
9-10	
11	11

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
II, 3, 1	
2	
3-12	10, 12
13-23	
24	
25	
26	11, 1
27-30	2
31	3
32	4
4, 1-11	6
12	7
13	9-12
14	13
15	14
5, 1	15
2-10	
11	18
12-21	
22	19
6, 1	
2-13	22
14	25
15	26
7, 1	
2	12, 3
3	
4-11	
12	5
13-18	6
19	
20	
21-23	
24	8
25	
26	
27-32	

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
II, 8, 1-8	12, 9
1-8 (<i>śis</i>)	10
9-10	}
11-9, 1	
9, 2	
3	
4	
5	
6	13
7	18, 2
8 }	}
9 }	
10	5
11	6
12 }	}
13 }	
14	9
10, 1-2 }	}
3-4 }	
5 }	}
6 }	
7 }	}
8-12	
13-18	17
11, 1-8	18
9-11	14, 2
12	3
13	5
14	6
15 }	}
16-18 }	
19-20	11
21-31	}
32	
33-12, 1 (<i>śis</i> , Sudarśanārya)	
33 }	
12, 1 }	}
2 }	
	(Haradatta)

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
II, 12, 3-5 (Haradatta)	}
2-5 (Sudarśanārya)	
6-10	
11-14	
13, 1	}
2	
3-4	
5	
6	}
7-14, 2 }	
14, 3	}
4	
5-9	}
10	
11-14	12
15-22	13
10	16, 1
11-14	8
15, 1	17, 1
2 }	}
3-4 }	
3-4	3
5	4
6-11	5
12 }	}
13 }	
14 }	}
15	
16	7
17	9
18	10
19	11
20-21	12
22	13
16, 1-11	18, 1
12-13 }	}
14 }	
15-17	3
17, 1-3	6
4-7	7
	8

Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra	Mantra- pāṭha	Āpastambīya Gṛhyasūtra
II, 17, 8	{ 18, 10 19, 4	II, 20, 2-7	
9-25 }	18, 12	8-13	
26-27 }		14-19	
18, 1	19, 7	20-23 }	21, 9
2 }	9	24	
3-7 }		25	
8-9	11	26	
10	20, 1	27	22, 1
11-13 }		28	4
14-30 }	4	29-35	5
31 }		21, 1	6
32 }		2-9	7
33-39 }	5	10-16	13
40 }		17	14
41 }		18 }	15
42-45	6	19 }	16
46	7	20-30	17
47-48	16	31	17
19, 1-7	21, 3 (or 4)	32 }	23, 1
8-13	4 (or 3)	33 }	
14-16	6	22, 1-2	2
20, 1	8	3	3
		4	5
		5-6	6
		7-10	7
		11-13	8
		14-23	9
		24	10

APPENDIX B.

SYNOPSIS OF PARALLEL PASSAGES SHOWING THE RELATION OF THE MANTRAPĀṬHA TO THE VEDIC SAṂHITĀS.

p. = Pratīka, indicates that the MSS. of the Mantrapāṭha give the Pratīka only.

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṁhitā	Atharvaveda-Saṁhitā	Taittirīya Saṁhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
I, 1, 1	cf. X, 32, 1				
2	= X, 85, 23	cf. XIV, 1, 34			
3		cf. XIV, 1, 62			
4	cf. X, 85, 44	cf. XIV, 2, 17			
6	cf. X, 40, 10	cf. XIV, 1, 46			
7		cf. XIV, 1, 39			
8		cf. XIV, 1, 39			
9	cf. VIII, 91, 7	cf. XIV, 1, 41			
10		cf. XIV, 1, 40			
2, 1					cf. Maitr. S. I, 2, 1
2-5		cf. I, 33	cf. V, 6, 1, 1-2	cf. Br. II, 8, 9, 3	cf. Maitr. S. II, 13, 1
6	= I, 10, 12		= I, 3, 1, 2; VI, 2, 10, 7		
7 p.		cf. XIV, 1, 42	= I, 1, 10, 1	= Br. III, 3, 3, 2	
8	cf. X, 85, 26				
3, 1	= X, 85, 40	cf. XIV, 2, 3			
2	= X, 85, 41	= XIV, 2, 4			
3	cf. X, 85, 36	cf. XIV, 1, 50			
14 c-e			cf. IV, 2, 5, 1		cf. Vs. XII, 58
14 f		cf. XIV, 2, 71			
4, 4		cf. XIV, 2, 52			cf. Brh. Up. VI, 4, 19
5	cf. X, 85, 25	cf. XIV, 1, 18			
6	cf. X, 85, 45				
11		cf. VIII, 6, 26			
12 p.	= I, 25, 19		} = II, 1, 11, 6 } = II, 5, 12, 3-4	} = Br. III, 7, 11, 3 } = Ā. IV, 20, 3 } = Br. III, 7, 12, 6	
13 p.	= I, 24, 11				
14 p.	= IV, 1, 4				
15 p.	= IV, 1, 5				

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
I, 4, 16				= Br. II, 4, 1, 9	
5, 2		cf. XIV, 2, 63			
3	= X, 85, 38	cf. XIV, 2, 1			
4	cf. X, 85, 39	cf. XIV, 2, 2			
5	= II, 7, 3				
7	cf. X, 85, 25	cf. XIV, 1, 17-18			
12	cf. V, 3, 2				
16	} cf. X, 85, 24	} cf. XIV, 1, 19; 58	{ cf. I, 1, 10, 2; III, 5, 6, 1-2		
17					
6, 1	= X, 85, 1	= XIV, 1, 1		= Br. III, 9, 4, 1	
2 p.	= I, 6, 1		= VII, 4, 20, 1		
3 p.	= I, 30, 7	= XIX, 24, 7	= IV, 1, 2, 1; V, 1, 2; 1-2		
4	cf. X, 85, 20	cf. XIV, 1, 61			
6	cf. X, 85, 46	cf. XIV, 1, 44			
8	cf. X, 85, 28	cf. XIV, 1, 26			
9	cf. X, 85, 31	= XIV, 2, 10			
10	= X, 85, 32	cf. XIV, 2, 11			
11		cf. XIV, 2, 8			
12	cf. X, 40, 13	cf. XIV, 2, 6			
7, 1	cf. VIII, 1, 12	cf. XIV, 2, 47		= Ā. IV, 20, 1-2	
2 p.	= III, 1, 23		= IV, 2, 4, 3		
8		cf. XIV, 2, 9			
9		cf. XIV, 2, 7			
10		cf. XIV, 2, 12			
11	cf. X, 40, 12	cf. XIV, 2, 5			
12		cf. VII, 17, 4			
8, 1		cf. XIV, 2, 21			
6		= VI, 78, 1			
7		cf. VI, 78, 2			
8	cf. X, 85, 42 a; VI, 57, 6 b	cf. XIV, 1, 22 a			
9		cf. XIV, 1, 52			
10		= VI, 78, 3			
9, 1		cf. XX, 127, 12			
2	cf. X, 85, 2	cf. XIV, 1, 2			
4	cf. X, 85, 27	cf. XIV, 1, 21			
5	= X, 85, 33	cf. XIV, 2, 28			
6			cf. IV, 3, 4, 1		cf. Vs. XIV, 1 cf. Maitr. S. II, 8, 1 = Vs. XXXII, 13
8	= I, 18, 6			= Ā. X, 1, 4 = Ā. X, 1, 4-5 = Ā. X, 1, 5	
9					
10					

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Aranyaka	Other Vedas
I, 10, 1	cf. X, 85, 22	cf. XIV, 2, 33			
2	cf. X, 85, 21	cf. XIV, 2, 33			
7			cf. I, 4, 14		cf. Maitr. S. III, 12, 12
8			cf. III, 4, 4, 1		
9					
11, 1	= X, 183, 1				
2	cf. X, 183, 2				
3	cf. X, 85, 47				
5	cf. X, 85, 43	cf. XIV, 2, 40			
6	cf. X, 85, 37	cf. XIV, 2, 38			
7		cf. XIV, 2, 39 a			
9	cf. X, 183, 3				
10	cf. VIII, 31, 8				
11	cf. VIII, 31, 9				
12, 1-3	= X, 184	cf. V, 25, 3; 5			
4	cf. Khila 30, 2	cf. V, 25, 2; VI, 17, 1			cf. Bṛh. Up. VI, 4, 21
5					
6	cf. Khila 30, 3	cf. V, 25, 10-13			
7	= Khila 30, 1				
9		cf. III, 23, 2			
13, 1		cf. III, 23, 5 a			
2		cf. III, 23, 3-4			
3		cf. III, 23, 4			
5		cf. XIX, 8, 4 a			
10	= II, 43, 2 a				
14, 1	= VII, 41, 1	cf. III, 16, 1		= Br. II, 8, 9, 7	= Vs. XXXIV, 34
2	= VII, 41, 2	cf. III, 16, 2		= Br. II, 8, 9, 7-8	= Vs. XXXIV, 35
3	cf. VII, 41, 3	cf. III, 16, 3		= Br. II, 5, 5, 2; 8, 9, 8	cf. Vs. XXXIV, 36
4	= VII, 41, 4	cf. III, 16, 4		= Br. II, 8, 9, 8	= Vs. XXXIV, 37
5	cf. VII, 41, 5	cf. III, 16, 5		= Br. II, 5, 5, 2; 8, 9, 8-9	cf. Vs. XXXIV, 38
6	= VII, 41, 6	cf. III, 16, 6		= Br. II, 8, 9, 9	= Vs. XXXIV, 39
7	cf. VII, 41, 7	cf. III, 16, 7		= Br. II, 8, 9, 9	cf. Vs. XXXIV, 40
15, 1	cf. X, 145, 1	cf. III, 18, 1			
2	cf. X, 145, 2	cf. III, 18, 2			
3	= X, 145, 3	cf. III, 18, 4			
4	cf. X, 145, 4	cf. III, 18, 3			
5	cf. X, 145, 5	cf. III, 18, 5			
6	= X, 145, 6	cf. III, 18, 6			
16, 1	= X, 159, 1	cf. I, 29, 5			
2	cf. X, 159, 2				

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
I, 16, 3	cf. X, 159, 3				
4	cf. X, 159, 4				
5	cf. X, 159, 5				
6	cf. X, 159, 6				
17, 1	cf. X, 163, 1	cf. XX, 96, 17; II, 33, 1			
2	= X, 163, 2	= XX, 96, 18; II, 33, 2			
3	= X, 163, 3	= XX, 96, 19 cf. II, 33, 4			
4	cf. X, 163, 4	cf. XX, 96, 20; II, 33, 5			
5	cf. X, 163, 5	cf. XX, 96, 21			
6	cf. X, 163, 6	cf. XX, 96, 22			
7	cf. X, 85, 29	cf. XIV, 1, 25			
8	cf. X, 85, 30	cf. XIV, 1, 27			
9	cf. X, 85, 34	cf. XIV, 1, 29			
10	cf. X, 85, 35	cf. XIV, 1, 28			
II, 1, 1		cf. VI, 68, 1			
2a		cf. VI, 68, 2	= I, 2, 1, 1		
2b	= I, 23, 21b				
3a		= VI, 68, 3a		= Br. II, 7, 17, 2	
3b		cf. VI, 68, 3b; VIII, 5, 21b		cf. Br. II, 7, 17, 2	
7		cf. VIII, 2, 17			
2, 1		cf. II, 13, 1		cf. Br. I, 2, 1, 11	
5		cf. XIV, 1, 45			
6		cf. II, 13, 2; XIX, 24, 4			
7		cf. XIX, 24, 5			
8		cf. II, 13, 3; XIX, 24, 6			
3, 2a	cf. IV, 58, 1a			cf. Ā. X, 10, 2	cf. Vs. XVII, 89
2b	cf. I, 109, 7b				
24			cf. Ts. I, 3, 1, 1; II, 6, 4, 1, and often = II, 3, 10, 3	cf. Ā. III, 10, 1 = Br. II, 7, 7, 5 cf. Ā. II, 5, 1	
4, 2 p.					
3	= I, 89, 9				
5a	= Khila 29, 1				
6	cf. Khila 29, 3			cf. Ā. X, 41	

Mantrapāṭha	Rigveda-Samhitā	Atharvaveda-Samhitā	Taittirīya Samhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
II, 4, 13 p.	= III, 62, 10		= I, 5, 6, 4		
5, 11			= I, 2, 8, 1		
12-21	cf. VII, 66, 16			= Ā. IV, 42, 5 (32)	
6, 2		cf. XIX, 64, 1-2			
3-5			= I, 4, 45, 3; VI, 6, 3, 5	= Br. II, 6, 6, 4-5	cf. Maitr. S. I, 3, 39
6	cf. I, 23, 23; X, 9, 9		cf. I, 4, 45, 3; 46, 2	cf. Br. II, 6, 6, 5	cf. Maitr. S. I, 3, 39
7	cf. I, 23, 24 a				
8	cf. I, 23, 24 b				
15		cf. II, 13, 5			
7, 1	= I, 94, 1	cf. V, 28, 7			cf. Vs. III, 62
2					= Vs. III, 63
3					
13-15 p.	= X, 9, 1-3		= IV, 1, 5, 1; V, 6, 1, 4; VII, 4, 19, 4	= Ā. IV, 42, 4; X, 1, 11-12	
26				cf. Br. I, 2, 1, 19-20	
8, 1	cf. Khila 27, 1				cf. Vs. XXXIV, 50
2	cf. Khila 27, 2				
3	cf. Khila 27, 3				
5					cf. Brh. Up. VI, 3, 3
8	cf. Khila 27, 4				
11		cf. IV, 9, 9		cf. Ā. VI, 10, 2	
9, 3					cf. Vs. V, 33
4					cf. Vs. V, 28
5			cf. II, 6, 4, 1; VII, 1, 11, 1; V, 7, 3, 1		
6 p.	= X, 128, 5		= IV, 7, 14, 2		
10, 3				= Ā. X, 32	
4				= Ā. X, 35	
7 a				cf. Br. II, 4, 8, 7	
II, 1-4 p.			= III, 3, 11, 2-3		
5-8 p.	5 = V, 4, 10		= I, 4, 46, 1-2		
10-11 p.	= II, 32, 4-5		= III, 3, 11, 5		
20		cf. I, 11, 4			
21-31 p.	cf. X, 45		= IV, 2, 2		= Brh. Up. VI, 4, 8a;
33					26 b
12, 1					cf. Brh. Up. VI, 4, 26
2	cf. Khila 29, 2				
6-10		cf. II, 10		= Br. II, 5, 6, 1-3	

Mantrapāṭha	Rigveda-Saṃhitā	Atharvaveda-Saṃhitā	Taittirīya Saṃhitā	Taittirīya Brāhmaṇa and Āraṇyaka	Other Vedas
II, 14, 5-9 p. 15, 2	cf. I, 22, 15	cf. XVIII, 2, 19	= II, 3, 10, 3	= Ā. X, 1, 10	cf. Vs. XXXV, 21; XXXVI, 13
4		cf. III, 12, 7			
5		cf. III, 12, 6 a			
15 p.			= IV, 2, 3, 1; V, 2, 2, 1	= Br. III, 11, 4, 1	
18 } p.	cf. VII, 54, 1		} = III, 4, 10, 1		
19 }	cf. VII, 54, 3				
20 }	cf. VII, 54, 2				
21	= VII, 55, 1				
17, 5-7 p.			= IV, 2, 8, 3		cf. Vs. XIII, 6-8
14-19 p.			= V, 5, 10, 1-3		
20-25 p.			= V, 5, 10, 3-5		
18, 6-7			= VII, 1, 12		
9 p.	cf. V, 84, 1		= II, 2, 12, 2		
10	cf. I, 16, 1 a				cf. Maitr. S. II, 9, 1
46			cf. IV, 5, 3, 1		
47-48 p.			= I, 1, 14, 2-3		
19, 7	cf. X, 15, 13				
20, 27		cf. III, 10, 2			
28					
30-32 p.			= IV, 3, 11, 1		cf. Vs. XXXV, 20
34		cf. III, 10, 5			
35		cf. III, 10, 12			
21, 17 p.			= I, 7, 7, 2		
20-30			= VII, 1, 12		
22, 3 a		cf. VI, 42, 1 a			
4		cf. III, 15, 6			
7 p.	cf. X, 19, 8		= III, 3, 10, 1		
19 p.	= X, 121, 10	cf. VII, 79, 4; 80, 3	= I, 8, 14, 2; III, 2, 5, 6	= Br. II, 8, 1, 2-3; III, 5, 7, 1-2	cf. Vs. X, 20
24	cf. X, 18, 4	cf. XII, 2, 23		= Br. III, 7, 11, 3 cf. Ā. VI, 10, 2	cf. Vs. XXXV, 15

INDEX OF MANTRAS.

An asterisk indicates that the MSS. give only the Pratika of the Mantra.

अंशसि हस्तं II, 3, 9.	अङ्गादङ्गात्सं भवसि . . .	*अन्नपतेऽन्नस्य II, 15, 15.
*अक्रन्ददपि स्तनयन् II, 11, 24.	वेदो वै II, 14, 3.	अन्नमिव ते दृशे II, 21, 10.
अक्षीभ्यां ते नासिकाभ्यां I, 17, 1.	अङ्गादङ्गाल्लोमोलोमः I, 17, 6.	अन्नावाय व्यूहध्वं II, 7, 19.
अग्रये कव्यवाहनाय II, 19, 13; 21, 9.	अजीता स्याम II, 5, 20.	अन्वासारिण उप II, 18, 44.
अग्रये जनिविदे स्वाहा I, 4, 3.	अतिबलाहिसंसे II, 17, 12.	अपश्रं त्वा मनसा चेकितानं I, 11, 1.
अग्रये त्वा II, 3, 13.	अत्योऽसि II, 21, 22.	अपश्रं त्वा मनसा दीधानां I, 11, 2.
अग्रये बृहते II, 6, 9.	(अस्त्रिर्यर्वाङ्गिरोमि° II, 21, 5.)	अप श्वेत पदा II, 17, 26.
अग्रये समिधमाहार्यं II, 6, 2.	अश्वस्त्वा II, 3, 21.	अपां त्वौषधीनां II, 14, 11-14.
अग्रये स्विष्टकृते मुञ्जतङ्गत II, 18, 31.	*अधिपतयो नाम स्य II, 17, 24.	अपाशोऽसुरो मे II, 7, 26.
अग्निः प्राज्ञातु II, 10, 7.	*अधिपत्नी नामासि II, 17, 18.	अपो अद्यान्वचारिषं II, 6, 6.
*अग्निरायुष्मान्स II, 14, 5.	अध्वनामध्वपते श्रेष्ठ° II, 3, 32.	अप्रजस्तां पौचमृत्युं I, 4, 11.
अग्निरेतु प्रथमो देवतानां I, 4, 7.	अध्वनामध्वपते स्वस्ति II, 21, 18.	अप्सरसु यो गन्धः II, 7, 24.
अग्निष्ट आयुः प्रतरां II, 4, 4.	अनु पोऽङ्गदनु° II, 22, 9.	अप्सरसु च या मेधा II, 4, 6.
अग्निष्टे हस्तं II, 3, 3.	(अनु वोऽङ्गदनु° II, 22, 9.)	अप्सु जात II, 17, 2.
अग्ने प्रायश्चित्ते त्वं I, 10, 3.	अनुहवं परिह्वं I, 13, 5.	अभि वर्धतां पयसा I, 8, 7.
अघोरचक्षुरपतिष्ठेधि I, 1, 4.	अनुहृतं परिहृतं I, 13, 6.	अधातृघ्नीं वरुणापतिघ्नीं I, 1, 3.
*अङ्गी न्यङ्कावमितो II, 21, 17.	अनुचरा अजवस्सन् I, 1, 2.	अमीवहा वास्तोष्पते II, 15, 21.
अङ्गादङ्गात्सं भवसि . . .	अन्तकाय त्वा II, 3, 20.	अमृतापिधानमसि II, 10, 4.
आत्मा वै II, 11, 33.	अन्तर्दधे अतुभिर° II, 19, 6.	अमृताङ्गतिममृतायां II, 15, 14.
	अन्तर्दधे पर्वतैर° II, 19, 4.	

अमृतोपस्तरणमसि II, 10, 3.
 अमोचि यत्साद् II, 12, 9.
 अयं वामश्विना रथो II, 21, 19.
 अयं कलिं पतयन्तं II, 13, 7.
 अयं कुमारो II, 13, 2.
 अयं नो देवस्सविता I, 7, 12.
 अयं नो मह्याः पारं I, 6, 13.
 अयमग्निर्गृहपतिः I, 8, 4.
 अयश्शण्डो मर्क II, 13, 9.
 अयाद्यापेऽस्य I, 5, 18.
 अरिष्टा अस्माकं II, 15, 16.
 अर्यमणं नु देवं I, 5, 7.
 अर्यमा ते हस्तं II, 3, 8.
 अर्यम्णो अग्निं परि I, 1, 8.
 अर्वासि II, 21, 24.
 अवजिह्वक निजिह्व II, 21, 32.
 अव ज्यामिव II, 22, 3.
 *अवस्थावा नामास्तु II, 17, 17.
 *अवस्थावानो नाम स्त्र II, 17, 23.
 अवृधमसौ II, 4, 14.
 अरमा भव परशुर् II, 12, 1; 14, 4.
 अस्तीला तनूर्भवति I, 17, 8.
 अन्धावतीर्गोमतीः I, 14, 7.
 अन्धोऽसि II, 21, 20.
 असपत्ना सपत्निघ्नी I, 16, 5.
 असाविष ते देव II, 3, 31.
 असौ नामास्त्रि II, 3, 28.
 अस्मिन्नहं सहस्रं II, 11, 32.

अस्य पारे निर्द्धयस्य I, 6, 14.
 अहं केतुरहं मूर्धा I, 16, 2.
 अहं गर्भमदधाम् I, 11, 9.
 अहमस्मि सहमाना I, 15, 5.
 अहिंसातिबलस्ते II, 17, 11.
 आगन्गोष्ठं महिषी I, 8, 3.
 आगन्ता समगन्महि II, 3, 1.
 *आ तं भज सौ II, 11, 29.
 आ तिष्ठेममरमानं... स्थिरा भव I, 5, 1; 6; 11.
 आ तिष्ठेममरमानं... स्थिरो भव II, 2, 2.
 आ ते गर्भो योनिमेतु I, 12, 9.
 आ ते वाचमा II, 21, 33.
 आ त्वा कुमारस् II, 15, 4.
 आ त्वा वहन्तु II, 18, 10.
 आदित्य प्रायश्चित्ते I, 10, 5.
 आदित्यानां पत्न्या II, 21, 30.
 आ नः प्रजां जनयतु I, 11, 5.
 आन्त्रेभ्यस्ते गुदाभ्यः I, 17, 3.
 आप उन्दन्तु जीवसे II, 1, 2; 7, 5; 14, 16.
 आपः पादावनेजनीः II, 9, 10.
 आपस्तुप्तिषु II, 13, 6.
 *आपो हि षा मयोभुवः II, 7, 13.
 आभिद्वाहं दशभिः II, 11, 15.
 आ मा गन्धशसा II, 9, 12; 10, 2.
 आयमनीर्यमयत II, 11, 18.
 आयुर्दा देव जरसं II, 2, 1.

आयुषि ब्रह्मवर्चसि II, 11, 16b (=Sudars.: II, 11, 17).
 आयुष्यं वर्चस्यं II, 8, 1.
 आरात्ते अभिरस्तु I, 13, 7.
 आ रोहोऽसुप I, 11, 7.
 आर्द्रयारण्या यच्च I, 11, 8.
 *आवर्तन वर्तय II, 22, 7.
 आवर्तने निवर्तन II, 22, 8.
 आ वामगन्तुमतिः I, 7, 11.
 आशसनं विशसनमथो I, 17, 10.
 *आशासाना सौमनसं I, 2, 7.
 आशेव ते दृशे II, 21, 13.
 (आस्त्रे ब्राह्मणाः I, 1, 7.)
 *इडामग्ने I, 7, 2.
 इदमहं या त्वयि I, 1, 5.
 इदमहममुष्य II, 7, 12.
 इन्द्र जहि दन्द्र्यूकं II, 17, 1.
 इन्द्रस्य गृहा II, 15, 13.
 इमं वि ध्यामि वरुणस्य I, 5, 17.
 इमं सौममर्हते II, 7, 1.
 इमं जीवेभ्यः परिधिं II, 22, 24.
 *इममग्र आयुषि II, 4, 2.
 *इमं मे वरुण I, 4, 12; 7, 3; 8, 11; II, 4, 7; 22, 14.
 इमां खनाम्योषधीं I, 15, 1.
 इमां त्वमिन्द्र मीढुः I, 4, 6.
 इमामग्निस्त्रायतां I, 4, 8.
 इयं दुरुक्तात् II, 2, 9.
 इयं नार्युप ब्रूते I, 5, 2.

- *इयमेव सा या II, 20, 30.
 इयमोषधे त्रायमाणा II, 7, 25.
 इयमूर्जममि I, 3, 14d.
 इषद्योर्जस्य II, 15, 8.
 इह गावः प्र जायध्वम् I, 9, 1.
 इह धृतिरिह II, 18, 6.
 इह प्रियं प्रजया I, 9, 4.
 इह रन्तिरिह II, 18, 7.
 इहेव तिष्ठ निमिता II, 15, 3.
 इहेव स्तं मा वि योष्टं I, 8, 8.
 ईशानस्य देवस्य II, 18, 24.
 ईशानाय देवाय II, 18, 16.
 *उक्थउक्थे सोमः II, 11, 8.
 उक्थश्चास्यति° II, 21, 1.
 उयस्य देवस्य II, 18, 27.
 उयाय देवाय II, 18, 19.
 उच्चैर्वादि (v.l. °वाजि) पृत-
 नाजि II, 8, 2.
 उतेदानीं भगवन्तः I, 14, 4.
 उत्तराहमुत्तरे I, 15, 3.
 उत्तानपर्णे सुभगे I, 15, 2.
 उदसी सूर्यो अगात् I, 16, 1.
 उदायुषा स्वायुषो° II, 5, 11.
 उदीर्घातः पतिवति I, 10, 2.
 उदीर्घातो विश्वावसो I, 10, 1.
 उदुत्तरमारोहन्ती I, 6, 5.
 उन्नातेव शकुने I, 13, 10.
 उद्दीयस्व जातवेदः I, 9, 9.
 उद्घ्रियमाण उद्धर II, 15, 12.
 उप तेऽधौ सहमानाम् I, 15, 6.
 उप सृशतु मीढुषी II, 18, 12.
 उप सृशतु मीढ्वान् II, 18, 11.
 उप्त्वाय केशान् II, 1, 8; 7, 11; 14, 22.
 *उशिक् पावको अरतिः II, 11, 25.
 उष्णेन वायुदकेन II, 1, 1; 7, 4; 14, 15.
 ऊरुभ्यां तेऽष्टीवद्भ्यां I, 17, 4.
 ऋतस्य गोप्त्री II, 2, 10.
 *ऋतस्य पन्थामनु II, 20, 32.
 ऋतेन खूणावधि II, 15, 5.
 ऋषिर्बोधः प्रबोध II, 16, 14.
 एकमिषे I, 3, 7.
 एकाष्टका तपसा II, 20, 35.
 एकाष्टकां पश्यत II, 20, 33.
 एतत्ते ततासौ II, 20, 8.
 एतत्ते पितामहासौ II, 20, 9.
 एतत्ते पितामह्यसौ II, 20, 12.
 एतत्ते प्रपितामहासौ II, 20, 10.
 एतत्ते प्रपितामह्यसौ II, 20, 13.
 एतत्ते मातरसौ II, 20, 11.
 एतान्ध्रतैतान् II, 13, 12.
 एते ते प्रति II, 16, 12.
 एधोऽस्येधि° II, 6, 3.
 एष ते तत मधु° II, 19, 14.
 एष ते पितामह II, 19, 15.
 एष ते प्रपितामह II, 19, 16.
 एषा ते अमे II, 6, 11.
 ऐतु गर्भो अक्षितः II, 11, 17b; 18b (=Sudarś.: II, 11, 18; 19).
 औ स्वाहा I, 10, 13; II, 12, 14; (22, 23 note.)
 औं कल्पयत II, 10, 18.
 *औजस्विनी नामासि II, 17, 15.
 ओमुत्सृजत II, 10, 12.
 ओषधीभ्यस्त्वा II, 3, 22.
 ओलव इत्तमुपा II, 16, 2.
 ओलूखला यावाणो II, 20, 34.
 कन्यला पितृभ्यो यती I, 4, 4.
 करोमि ते प्राजापत्यम् I, 13, 1.
 कस्य ब्रह्मचार्यसि II, 3, 29.
 कामप्रमृध्यतां I, 13, 4.
 कामस्समृध्यतां I, 13, 4 v.l.
 कूर्कुरस्सुकूर्कुरः II, 16, 1.
 केतवे मनवे II, 21, 7.
 किशिनी श्वलोमिनीः II, 13, 10.
 को नामासि II, 3, 27.
 *क्रव्या नाम स्य II, 17, 25.
 क्रूरमेतत्कटुकम् I, 17, 9.

*क्षेत्रस्य पतिना II, 18, 47.

*क्षेत्रस्य पते मधु° II, 18, 48.

क्षेत्रिये त्वा निर्वर्त्ये II, 12, 6.

खेऽनसः खे रथः I, 1, 9.

(खे रथस्य खे I, 1, 9.)

गदाय त्वा II, 3, 19.

गन्धर्वाय जनिविदे स्वाहा I,
4, 2.

गर्भं धेहि सिनीवालि I, 12, 2.

गृभ्यामि ते सुप्रजास्त्वाय I,
3, 3.

गृहपोप सृश II, 18, 33.

गृहप्युप सृश II, 18, 34.

गृहान्भद्रान्त्सुमनसः I, 8, 2.

गौरस्वपहतपाप्मा II, 10, 6.

गौर्धेनुभया माता II, 10, 9.

सीवाभ्यस्त उष्णिहाभ्यः I, 17, 2.

घोषिण उप सृशत II, 18, 35.

चत्वारि मायोभवाय I, 3,
10.

चित्तं च चित्तिश्च I, 10, 9.

*हृन्स्वती उपसा II, 20, 31.

जग्धा वितुष्टिर् II, 16, 17.

जग्धो मशको II, 16, 15.

जग्धो व्यध्वरो II, 16, 16.

जनदन्निरथवीङ्गि° II, 21, 5.

जयन्ताय स्वाहा II, 18, 30.

जयन्तोप सृश II, 18, 13.

जरां गच्छासि II, 2, 7; 7, 31.

जीवाँ रुदन्ति I, 1, 6.

जीवेम शरदश्शतं II, 5, 14.

ज्योक्त सूर्यं II, 5, 21.

तच्चक वैशालेय II, 17, 9.

तच्चबुर्देवहितं II, 5, 12.

*तत्त्वा यामि I, 4, 13; 7, 4;
8, 12; II, 4, 8; 22, 15.

तत्सत्त्वं यत्तेऽमावास्यायां II,
17, 4.

तत्सत्त्वं यत्ते सरमा II, 16, 7.

तत्सत्त्वं यत्तेन्द्रो II, 16, 4.

*तत्सवितुर्वरेण्यं II, 4, 13.

तन्म ऊर्जे धाः II, 10, 17.

तन्मा चायि II, 10, 15.

तपश्च मे II, 5, 8.

*तस्मा अरं गमाम II, 7, 15.

तस्य तेऽशीय II, 10, 16.

ता मन्दसाना मनुषः I, 6, 12.

तां पूषञ्छिवतमाम् I, 11, 6.

तासां त्वं कृष्ण° II, 14, 20.

तिलदेऽव पयस्व II, 11, 19.

तुभ्यमग्रे पर्यवहन् I, 5, 3; 8;
13.

तृप्यत तृप्यत तृप्यत II, 20, 23;
25.

तृप्यन्तु भवत्यः II, 20, 22.

तृप्यन्तु भवन्तः II, 20, 21.

तेकश्च ससरमतण्डश्च II, 16, 8.

तेजोऽसि तेजः II, 6, 5.

तेन भूतेन हविषा I, 8, 6.

ते ह पूर्वे जनासो I, 3, 4.

त्रय्ये विद्यायै यशोऽसि II,
10, 1.

त्राणमसि परि° II, 17, 3.

त्रीणि व्रताय I, 3, 9.

त्र्यायुषं जमदग्नेः II, 7, 2.

*त्वं नो अग्ने I, 4, 14; 7, 5;
8, 13; II, 4, 9; 22, 16.

*त्वमग्ने अयासि I, 4, 16; 7,
7; 8, 15; II, 4, 11; 22,
18.

त्वमर्यमा भवसि I, 5, 12.

त्वयि मेधां . . . त्वयि सूर्यो
II, 12, 5.

त्वयि मेधां . . . त्वयीन्द्र II,
12, 4.

त्वयि मेधां . . . त्वय्यप्सि II,
12, 3.

त्वष्टा जायामजनयत् I, 8, 10.

*त्वामग्ने यजमाना II, 11, 30.

*त्वे सु पुत्र II, 11, 7.

दश मासाञ्छशयानः II, 11,
17.

*दिवस्परि प्रथमं II, 11, 21.
(दिवादित्येन II, 21, 4.)

दिवो नु मा बृहतो II, 22, 13.

*दृशानो रुक्म II, 11, 31.

देवसेना उप सृ° II, 18, 40.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव उप
II, 3, 24.

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवेऽश्वि°
II, 9, 5.

*देवा आयुष्मन्तस्ते II, 14, 9.

देवीर्देवाय II, 2, 4; 7, 28.

*देवीष्णुर्वीरु II, 9, 6.

बावापृथिवीभ्यां स्वाहा II, 6, 10.

बीसे पृष्ठं रचतु I, 4, 10.

द्वारापोप सृष्ट II, 18, 42.

द्वारापुप सृष्ट II, 18, 43.

द्वे ऊर्जे I, 3, 8.

धर्मसे स्थू II, 15, 10.

*धाता ददातु दामुषे II, 11, 4.

*धाता ददातु नो रयिमी II, 11, 1.

*धाता ददातु नो रयिं प्रा II, 11, 3.

*धाता प्रजाया उत II, 11, 2.

धृतराष्ट्रिरावत II, 17, 10.

ध्रुवचितिर्ध्रुवयोनिः I, 9, 6.

ध्रुवधि पोष्या I, 8, 9.

नक्तचारिण उर II, 14, 1.

नन्दाम शरद II, 5, 15.

नमश्शक्तसदे रुद्राय I, 13, 8.

नमश्शाकज्जभाभ्यां II, 7, 22.

नमस्ताभ्यो देवताभ्यः II, 7, 23.

*नमो असु सर्पेभ्यो ये के च II, 17, 5.

नमो असु सर्पेभ्यो ये पार्थिवा II, 17, 8.

नमो यहाय चा II, 7, 21.

नमो निषङ्गिण II, 18, 46.

नरोसि II, 21, 23.

न वै श्वेतस्त्रा II, 17, 27.

नह्यस्ये नाम I, 15, 4.

नामयति न रुदति II, 13, 5.

निन्दा च मे II, 5, 3.

निरैतु पृथि शेवलं II, 11, 20.

*निलिम्पा नाम स्थ II, 17, 21.

निशीथचारिणी II, 14, 2.

निषङ्गितुप सृष्ट II, 18, 45.

नीललोहिते भवतः I, 6, 8.

नृमणा असि II, 21, 28.

नेजमेष परा पत I, 12, 7.

पञ्च पशुभ्यः I, 3, 11.

परमेष्ठ्यसि परमां II, 18, 1.

परा देहि शबल्यं I, 17, 7.

परि त्वा गिरिरमिहं II, 22, 5.

परि त्वा गिर्वणो I, 2, 6.

परि त्वापे परि II, 6, 1.

परि धत्त धत्त II, 2, 6; 7, 30.

परीदं वासो अधि II, 2, 8; 7, 32.

पशुपतये देवाय II, 18, 17.

पशुपतेर्देवस्य II, 18, 25.

पश्चिम शरदश्चतं II, 5, 13.

पिचि स्वाहा II, 19, 9; 11.

पिबतूदकं II, 10, 11.

पुँसुवनमसि II, 11, 14.

पुचान्यौचानभि II, 20, 24.

पुत्रिणिमा कुमारिणा I, 11, 10.

पुनः पत्नीमभिरदात् I, 5, 4; 9; 14.

पुमाँसे पुत्रो नारि I, 13, 2.

पूषा ते हस्तं II, 3, 7.

पूषा खेतो नयतु I, 2, 8.

पृथिवी ते पात्रं II, 20, 1.

(पृथिव्यग्निर्चा II, 21, 2.)

पृथिव्यै त्वा सवैद्यानराद्यै II, 3, 23.

प्रजापते तन्वं मे I, 11, 4.

*प्रजापते न त्वदे II, 22, 19.

प्रजापते प्रायश्चित्ते I, 10, 6.

प्रजापतेश्चरणमसि II, 9, 4.

प्रजाया आभ्यां प्रजापते I, 8, 5.

प्र शु बोचं चि II, 10, 10.

प्रति चचे प्रति II, 18, 3.

प्रति प्रजायां प्रति II, 18, 5.

प्रतिष्ठे स्थो देव II, 9, 3.

प्रत्यवच्छेदो नो II, 18, 2.

प्रत्यश्वेषु प्रति II, 18, 4.

प्र त्वा मुञ्चामि I, 5, 16.

प्रपुन्वन्त उप II, 18, 38.

प्र ब्रवाम शरद II, 5, 19.

प्रसवक्षोपयामश्च I, 10, 7.

प्रसाधन्ये देव्यै II, 8, 7.

प्र सु रमन्ता I, 1, 1.

प्रस्य स्थः प्रेयं I, 9, 3.

*प्राची नामासि II, 17, 16.

प्राणस्य ब्रह्मचार्यसि II, 3, 30.

प्राणे निविष्टो II, 20, 26.

प्रातरपिं प्रातरिन्द्र I, 14, 1.

प्रातर्जितं भगमुयं I, 14, 2.

प्रियं मा देवेषु II, 8, 4.

प्रेतो मुञ्चाति नामुतः I, 4, 5.

*बडित्या पर्वतानां II, 18, 9.

विभ्रन्निष्कं च II, 16, 3; 6.

ब्रह्म च ते चक्रं II, 15, 6.

ब्रह्मचर्यमागामुष II, 3, 26.

ब्रह्मचार्यस्त्वपोऽशान II, 6, 14.

ब्रह्मण आणी स्थः II, 4, 15.

*ब्रह्मायुष्मत्तद् II, 14, 8.

भग एव भगवाँ I, 14, 5.

भग प्रणेतर्भग I, 14, 3.

भगस्ते हस्तं II, 3, 10.

भवस्य देवस्य II, 18, 22.

भवाम शरदं II, 5, 17.

भवाय देवाय II, 18, 14.

भीमस्य देवस्य II, 18, 28.

भीमाय देवाय II, 18, 20.

भुव स्वाहा I, 10, 11; II, 12,

12; 22, 22.

भुवोऽपां त्वौषधीनां II, 14,

12.

भुवो वायुनान्तरि° II, 21, 3.

भूः पृथिव्यग्नि° II, 21, 2.

भूतम् II, 10, 13.

भूमिर्भूमिमगान् II, 15, 17.

भूरपां त्वौषधीनां II, 14, 11.

भूर्सर्वस्सुवः II, 11, 9.

भूर्सर्वस्सुवरपां त्वौषधीनां II,

14, 14.

भू स्वाहा I, 10, 10; II, 12,

11; 22, 21.

मधुस्य माधवस्य I, 10, 8.

मम पुत्राश्शत्रुहणः I, 16, 3.

मयि पर्वतपुरुषं II, 9, 1.

मयि महो मयि II, 9, 11.

महते देवाय II, 18, 21.

महतो देवस्य II, 18, 29.

मा ते कुमारै II, 13, 1.

मा ते गृहे निशि I, 4, 9.

मा नो हिंसीज्जातवेदः I, 9,

10.

मार्जयन्तां मम पितरः II, 20,

2; 14.

मार्जयन्तां मम पितामहाः II,

20, 3; 15.

मार्जयन्तां मम पितामह्यः II,

20, 6; 18.

मार्जयन्तां मम प्रपितामहाः

II, 20, 4; 16.

मार्जयन्तां मम प्रपितामह्यः

II, 20, 7; 19.

मार्जयन्तां मम मातरः II,

20, 5; 17.

मा विदन्परिपन्थिनः I, 6, 10.

मित्रस्य वरुणस्य II, 15, 9.

मित्रस्ते हस्तम् II, 3, 11.

मित्रस्त्वमसि II, 3, 12.

मित्रस्य चतुर्धरणं II, 2, 11.

मित्रवाससः कौबेरका II, 13,

11.

मृत्यवे त्वा II, 3, 17.

मेधां ते देवस्त° II, 12, 2.

मेधां मह्यमङ्गिरसः II, 4, 5.

मेहनाद्वलंकरणास्तो° I, 17, 5.

मोदाम शरदं II, 5, 16.

य एति प्रदिशस्सर्वाः I, 3, 6.

*यज्ञ आयुष्मान्स II, 14, 7.

यज्ञस्य दक्षिणास्य II, 15, 7.

यज्ञो वर्धतां यज्ञस्य II, 10, 8.

यत्तुरेण मर्चयता II, 1, 7;

7, 10; 14, 21.

यत्त एतन्मुखे II, 22, 2.

यत्ते सुसीमे II, 13, 4.

यथा पृथिव्यग्निर्गर्भा I, 12, 5.

यथेयं पृथिवी मही I, 12, 4.

यथैव सोमः पवते II, 11, 16.

यदमेस्तेन्द्रस्य II, 5, 10 b.

यदहं धनेन प्रपणंश्च° II, 22, 4.

यदाज्ञनं चैककुदं II, 8, 11.

यदि मामतिमन्या° II, 22, 10.

यदि वृक्षाद्यद्य° II, 22, 11.

यद्वते चिदभिन्निषः I, 7, 1.

यद्वाह्यणानां ब्रह्मणि II, 5, 10.

यद्भूमेः क्रूरं II, 15, 1.

यद्भूमेर्हृदयं II, 13, 3.

यन्म आत्मन आ° II, 5, 10 c.

यन्मधुनो मध्वं II, 10, 5.

यन्मे पितामही II, 19, 3.

यन्मे प्रपितामही II, 19, 5.

यन्मे माता प्रलुलोभ II, 19, 1.

यन्मे वर्चः परा° II, 9, 2.

यमाय त्वा II, 3, 18.

ययुर्नामासि II, 21, 29.

यशोऽसि यशो II, 21, 16.

*यस्ते अद्य कृणावद् II, 11, 28.

- *यस्त्वा हृदा कीरिणा II, 11, 5.
यस्मिन्भूतं च भव्यं II, 5, 22.
*यस्यै त्वं मुकुते II, 11, 6.
यस्य ते प्रथमवास्यं II, 6, 15.
या अक्षन्तन् II, 2, 5; 7, 29.
या आख्याता II, 18, 41.
*या इषवो यातुं II, 17, 7.
या ओषधयो या नद्यः I, 7, 9.
याँ स्वस्तिमभिः II, 3, 31 b.
यां जनाः प्रति° II, 20, 27; 29.
या त एषा रराव्या II, 22, 1.
या तिरश्ची नि° II, 8, 5.
या दीव्यतस्तः II, 12, 8.
यानि भद्राणि I, 13, 3.
यामाहरज्जमदभिः II, 8, 10.
यासौ राजा वरुणः I, 2, 3; II, 7, 18.
यासां देवा दिवि I, 2, 4.
यास्तिष्ठन्ति या II, 19, 2.
*यास्ते राके II, 11, 11.
*युज्जन्ति ब्रध्नं I, 6, 2.
ये गन्धर्वा अप्सरसश्च I, 7, 8.
ये च वोऽच II, 20, 20.
ये चेह पितरो ये II, 19, 7.
ये दन्दशूकाः II, 17, 13.
*येऽदो रोचने II, 17, 6.
येन पूषा ... तेन ते II, 1, 6; 7, 9; 14, 20.
येन पूषा ... तेनास्यायुषे II, 1, 4; 7, 7; 14, 18.
येन भूयश्चरात्ययं II, 1, 5; 7, 8; 14, 19.
येनावपत्सविता II, 1, 3; 7, 6; 14, 17.
येनेन्द्रो हविषा I, 16, 4.
ये पक्षिणः पतयन्ति II, 22, 12.
ये वध्वश्चन्द्रं I, 6, 9.
*योगेयोगे I, 6, 3; II, 4, 1.
यो माप्ते भागिनं II, 6, 12.
*यो वशिषवतमो II, 7, 14.
यौगन्धरिरेव नो राजा II, 11, 12.
*राकामहं मुहवां II, 11, 10.
राष्ट्रभृदसि सम्राडा° II, 9, 8.
राष्ट्रभृदस्वधिपत्या° II, 9, 9.
राष्ट्रभृदस्याचार्या° II, 4, 12; 9, 7.
रुद्रस्य देवस्य II, 18, 26.
रुद्राय देवाय II, 18, 18.
रेवतीस्त्वा II, 2, 3; 7, 27.
रोचनायाजिराया° II, 21, 6.
*वज्रिणो नाम स्य II, 17, 22.
*वशिनी नामासीयं II, 17, 19.
वस्त्रमिव ते दृशे II, 21, 11.
वह वपां II, 20, 28.
वाज्यसि II, 21, 26.
(वायुनान्तरिक्षेण II, 21, 3.)
वायो प्रायश्चित्ते I, 10, 4.
वास्तोष्पते प्रतरणो II, 15, 20.
*वास्तोष्पते प्रति II, 15, 18.
*वास्तोष्पते शग्मया II, 15, 19.
विगृह्य बाह्व II, 16, 5.
विचिन्वन्त उप II, 18, 37.
वित्तमिव ते दृशे II, 21, 12.
*विद्या ते अग्ने II, 11, 22.
विद्या च मे II, 5, 5.
विद्युन्मे अस्य II, 6, 8.
विराजो दोहोऽसि II, 9, 13.
*विश्वस्य केतुर् II, 11, 26.
विश्वा उत त्वया वयं I, 5, 5; 10; 15.
विष्णुर्योनिं कल्पयतु I, 12, 1.
विष्णो अष्टेन रूपेण I, 12, 6.
वीतिहोचा छतद्वसू I, 11, 11.
वृषासि II, 21, 27.
व्यस्य योनिं प्रति रेतो I, 12, 8.
व्युत्तकूरमुदचन्त्वापः I, 1, 7.
व्रतं च मे II, 5, 9.
शण्डेरयशण्डिकेर II, 13, 8.
शतमिन्नु शरदः II, 4, 3.
शं ते अपिस्तह II, 12, 7.
शं ते हिरण्यं I, 1, 10.
शर्म वमैदम् I, 8, 1.
शर्वस्य देवस्य II, 18, 23.
शर्वाय देवाय II, 18, 15.
शश्वत्परिकुपितेन II, 22, 6.
शिवं शिवम् II, 15, 22.
शिवेन त्वा चक्षुषा I, 2, 5.
शिवो नामासि II, 7, 3.
शिवो मोप तिष्ठस्य II, 7, 26 b.
शुनमहं हिरण्यस्य II, 8, 3.
शुभिके शिर आ रोह II, 8, 9.

शृण्वाम शरदं II, 5, 18.
 अद्वा च मे II, 5, 4.
 अद्देव ते दृशे II, 21, 14.
 *श्रीणामुदारो II, 11, 27.
 श्रीसो सूपः II, 15, 11.
 अतं च मे II, 5, 6.
 आनमिच्छादन्न II, 16, 11.
 आसिन उप स्पृशत II, 18, 36.
 षडृतुभ्यः I, 3, 12.
 सैराधन्ये देव्ये II, 8, 6.
 सै स्रवन्तु दिशो II, 21, 15.
 सखा सप्तपदा भव I, 3, 14.
 सख्यं ते गमेयं I, 3, 14 b.
 सं काशयामि वहतुं I, 7, 10.
 सत्यं च मे II, 5, 7.
 सत्यनोत्तमिता भूमिः I, 6, 1.
 *स त्वं नो अग्ने I, 4, 15; 7, 6;
 8, 14; II, 4, 10; 22, 17.
 सदसस्तितमस्तुतं I, 9, 8.
 सं तथा हन्ति II, 16, 9.
 सं नी मर्गोसि I, 3, 14 c.
 सप्तर्षयः प्रथमां I, 9, 7.
 सप्त सप्तभ्यो होवाभ्यो I, 3, 13.
 सप्तिरसि II, 21, 25.
 समजैषमिमा अहं I, 16, 6.
 समजन्तु विश्वे देवाः I, 11, 3.
 समध्वरायोषसः I, 14, 6.
 समयाव सं कल्पावहे I, 3, 14 c.

समश्नन्त उप II, 18, 39.
 समश्वा वृषणः II, 16, 10.
 समिदसि समे II, 6, 4.
 समिधमाधायामि II, 6, 13.
 *समोची नामासि II, 17, 14.
 समुद्रं वः प्र हिणोमि II, 9, 14.
 समुद्रादूर्मिर्मधुमान् II, 3, 2.
 *समुद्रे त्वा नृमणाः II, 11, 23.
 सं मापि वर्चसा II, 6, 7.
 सम्राजं च II, 8, 8; 22, 20.
 सम्राज्ञी अशुरे भव I, 6, 6.
 सरस्वति प्रेदमव I, 3, 5.
 सरस्वती ते हस्तं II, 3, 6.
 सरस्वत्यै त्वा II, 3, 16.
 सर्वस्मादात्मनस् II, 14, 10.
 सविता ते हस्तं II, 3, 5.
 सवित्रे त्वा II, 3, 15.
 सा त्वमस्यमूहं I, 3, 14 f.
 सा विराट् II, 10, 14.
 सिगसि नसि वज्रो I, 13, 9.
 सुकिंयुक्ं शब्दलिं I, 6, 4.
 सुगं पन्थानं I, 6, 11.
 सुप्रजाः प्रजया भूयाः II, 3, 25.
 सुप्रजाः प्रजया भूयासं II, 6, 1b.
 सुमङ्गलीरियं वधूः I, 9, 5.
 सुवरपां त्वौषधीर्नो II, 14, 13.
 सुव स्वाहा I, 10, 12; II, 12,
 13; 22, 23.
 सुश्रवस्सुश्रवसं II, 5, 1.

सूर्यमृतं तमसो II, 12, 10.
 *सोम आयुष्मान्त्स II, 14, 6.
 सोम एव नो राजा II, 11, 13.
 सोमः प्रथमो विविदे I, 3, 1.
 सोमस्ये हस्तं II, 3, 4.
 सोमस्य तनूरसि II, 7, 20.
 सोमाय जनिविदे I, 4, 1.
 सोमाय त्वा II, 3, 14.
 सोमेनादित्या बलिनः I, 9, 2.
 सोमो ददन्नन्धर्वाय I, 3, 2.
 स्वविश्रव पदास्व II, 11, 19 b
 (=Sudarś.: II, 11, 20).
 सुषाणां अशुराणां I, 6, 7.
 स्मृतं च मेऽस्मृतं II, 5, 2.
 स्त्रोना पृथिवि II, 15, 2; 18, 8.
 स्वाधा स्वाहा II, 19, 12; 21, 8.
 स्वर्दिवादित्येन II, 21, 4.
 स्वस्ति नः पूर्णमुखः II, 18, 32.
 स्वाहा पित्रे II, 19, 8; 10.
 हतशङ्खो हतं II, 16, 13.
 हयोऽसि II, 21, 21.
 हस्तिशसमसि II, 21, 31.
 हिरण्ययी अरणी I, 12, 3.
 हिरण्यवर्णाशुचयः पावकाः
 प्र I, 2, 1; II, 7, 16.
 हिरण्यवर्णाशुचयः पावका
 चासु I, 2, 2; II, 7, 17.
 *हेतयो नाम स्व II, 17, 20.

INDEX OF IMPORTANT WORDS.

अकर्णक II, 14, 1.	अनुपदस्त II, 19, 14-16.	अरणी I, 11, 8.
अक्षित II, 11, 17; 18.	अनुहृत I, 13, 6.	अरिष्ट II, 10, 7.
अक्षया I, 13, 6.	अनुह्य II, 22, 9.	अरुन्धती I, 9, 7.
अधिगर्भ I, 12, 5.	अन्तरिक्ष I, 10, 7.	अर्जुन II, 16, 8.
अघ I, 4, 7; II; II, 13, 3; 4.	अन्वासारिन् II, 18, 44.	अर्णव I, 10, 7.
अघायु II, 15, 3.	अपराजित I, 13, 4.	अलक्षि p. xxviii; I, 1, 5.
अजिर II, 21, 6.	अपरिदाहृत II, 13, 11.	अवजिह्वक II, 21, 32.
अजीत II, 5, 20.	अपाश II, 7, 26.	अविच्छिद् II, 22, 6.
अजोपकाशिनी II, 13, 10.	अपिशाचधीत I, 13, 1.	अवीरघ्नी I, 8, 2.
अतिबल II, 17, 11; 12.	अपूपघृताङ्गति II, 21, 1.	अम् with सम् II, 18, 39.
अतिराच II, 21, 1.	अप्रजस्ता I, 4, 11.	अशाकुन I, 13, 6.
अत्यासारिन् II, 13, 1.	अभाग II, 6, 12.	अमून्योपस्था I, 4, 8.
अथर्वाङ्गिरस् II, 21, 5.	अभियह II, 7, 21.	अक्षील I, 17, 8.
अदेव II, 22, 10.	अभियाहिन् II, 7, 23.	अक्षोण I, 13, 1.
अधिपत्यासन्दी II, 9, 9.	अभिज्ञप्तिपावन II, 2, 7; 8.	अक्षतरी II, 22, 2.
अधिविचर्तन I, 17, 10.	अभित्री II, 8, 8.	अस् to be: स्तः p. xix; I, 9, 3;
अधोराम II, 16, 2.	अम् II, 13, 5.	नसि p. xxvii; I, 13, 9.
अध्याचार II, 17, 27.	अमत II, 22, 2.	अस् to throw, with वि I, 12, 8.
अध्वपति II, 3, 32.	अमु (अमूहम्) p. xxvii; I,	असित II, 17, 14.
अध्वर I, 5, 7.	3, 14 f.	असृत II, 12, 1.
अननुव्रत II, 19, 1; 3; 5.	अमृताङ्गति II, 15, 14.	अहिंस II, 17, 11; 12.
अनपेक्षित p. xvii; I, 8, 7.	अय p. xxv; II, 13, 7; 9.	
अनभिज्ञस्त्री p. xxviii; I, 5, 18.	अयस् I, 5, 18 (bis).	आकृत I, 10, 9.
अनाग II, 10, 10.	अयास् p. xxvii; I, 4, 16; 5,	आकृति I, 10, 9.
अनाहनस्त्र II, 2, 11.	18 (tris).	आगन्तु II, 3, 1.

आचार्यासन्दी II, 4, 12; 9, 7.
 आशि II, 4, 15.
 आधीत I, 10, 9.
 आधीति I, 10, 9.
 आन्तरिच्य p. xxiv; II, 17, 8.
 आपि II, 2, 8.
 आमु II, 19, 1; 3; 5.
 आयमनी II, 11, 18.
 आयुर्दा II, 2, 1.
 आयुष्मत्पत्नी I, 8, 3.
 आर्जि II, 16, 2.
 आर्द्रोहन् II, 19, 2.
 आर्य II, 2, 8.
 आवर्तन II, 22, 7; 8.
 आस् with परि p. xxv; II, 13, 7.
 आसन्दी II, 9, 7-9.
 आस् II, 21, 33.
 इ (पितेति, क्षेत्रसि) p. xxviii; II, 14, 1; 22, 5.
 इत् (न्यित) p. xxvii; II, 17, 13.
 इष I, 10, 8.
 इषुधिमत II, 18, 46.
 उक्थ्य II, 21, 1.
 उच् with वि I, 1, 7.
 उच्चैर्वादिन् II, 8, 2.
 उच्चैर्वाविन् II, 14, 1.
 उदरसर्पिन् II, 17, 4.
 उदल p. xxiv; II, 11, 19.
 उदृष्ट II, 13, 7.
 उपयाम I, 10, 7.

उपवीर II, 13, 9.
 उपायु p. xxiii; II, 3, 2.
 उरसेश II, 14, 1.
 उल II, 22, 6.
 उलुम्बल II, 16, 2.
 उलूखल II, 13, 8; 9; 16, 12.
 उर्ज I, 10, 8.
 उह् I, 7, 8 (उह्यमानाम्).
 चतुधा II, 4, 4.
 चत्विय I, 11, 2.
 एकव्रात्य II, 16, 3; 6.
 एकाष्टका II, 20, 33-35.
 एज् II, 16, 1.
 ऐरम्म I, 3, 6.
 ऐरावत II, 17, 9; 10.
 औषधि p. xxiv; II, 7, 25.
 औन्निय II, 8, 1.
 औलव II, 16, 2.
 औलूखल II, 20, 34.
 कन्यला I, 4, 4.
 कपालप II, 14, 1.
 कर्त II, 17, 3.
 कलि II, 13, 7.
 कल्याणशीव II, 17, 19.
 कक्षप I, 2, 2.

काट I, 10, 7.
 कामप्र I, 13, 4.
 कामाख्यानी p. xxiv; II, 8, 10.
 काम् (with अव?) p. xxv; II, 16, 2; 5.
 कुतुर्वक II, 16, 13.
 कुप् with परि II, 22, 6.
 कुल्प I, 5, 2.
 कुब्जा II, 20, 28.
 कूटदन्त II, 13, 12.
 कूर्जुर II, 16, 1.
 छत् p. xxiii; II, 2, 3; 5.
 छतिन् I, 16, 4.
 छत्तिका I, 9, 7; II, 2, 3.
 छष्टि II, 2, 7.
 छण्ववर्त्तन् p. xxv; II, 14, 2.
 केतु II, 21, 7.
 केतुमत II, 18, 10.
 केशिनी II, 13, 10.
 कौबेरक II, 13, 11.
 क्रतु I, 10, 9.
 क्रुप् with परि II, 22, 9.
 क्रूर I, 17, 9.
 क्लोमन् II, 14, 2.
 क्षण् with वि (व्यक्षन्?) p. xxii; II, 2, 3.
 क्षत्रिय II, 12, 10.
 क्षत्री II, 12, 6.
 खजापा II, 13, 10.
 गर्त II, 17, 3 v.l.

गा with प्र I, 3, 5 (प्र गाया-
मसि).

गार्हपत्य I, 4, 8.

गुह्य I, 5, 2 v.1.

गृह् with अप II, 7, 12.

गृहप II, 18, 33.

गृहपति (अग्नि) I, 8, 4.

गृहपी II, 18, 34.

गा II, 2, 3.

यम् II, 8, 3 (अयमेयम्).

यह् with वि II, 16, 5.

यह II, 7, 21.

याहि II, 12, 10.

घोषिन् II, 18, 35.

चक्रिन् II, 16, 9.

चर् (उवाचरेत्) p. xxi; I, 16, 2.

चि with वि II, 18, 37.

चित्त I, 10, 9.

चित्ति I, 10, 9.

चिबुक I, 17, 1 v.1.

चुनुक I, 17, 1.

च्यवन II, 13, 8; 9.

कृत् II, 16, 3; 6; 9-11.

कृन्दस् II, 21, 1.

जघन्य II, 14, 1.

जङ्घा I, 17, 4.

जङ्गम II, 7, 22.

जन्; विजातायां II, 14, 2.

जनत् II, 21, 5.

जनिविद् I, 4, 1-3.

जम् II, 17, 1.

जमदग्नि II, 8, 10.

जयन्त II, 18, 13; 30.

जरदष्टि II, 4, 2.

जरस् II, 2, 1 (bis).

जरायु II, 11, 16; 20.

जरिष्णु II, 2, 11.

जर्तु I, 7, 1.

जामिर्गस II, 12, 10.

जारघ्नी I, 10, 3-6.

जीवसू I, 1, 4.

जीवातु II, 7, 26.

जीव्री I, 9, 4.

जैत्र्य II, 8, 1.

तच्चक II, 17, 9; 10.

तच्चन् II, 16, 9.

तनू pp. xix, xxviii; I, 10, 3-6;

II, 2; II, 7, 20; 22, 1.

तप् with आ I, 3, 4.

तपस् I, 10, 8.

तपस्य I, 10, 8.

ताल्य II, 15, 3.

तिरश्चराजिन् II, 17, 17.

तिर्यङ् II, 8, 5.

तिलदा II, 11, 19.

तिल्लि II, 15, 3.

तूल II, 16, 8.

तुल्यन् I, 1, 10.

तेक II, 16, 8.

दण्डिन् II, 17, 13.

दन्दशूक II, 17, 1; 13.

दर्श I, 10, 9.

दशमास्य II, 11, 15.

दशवीर I, 6, 12.

दशस्य p. xx; I, 11, 11.

दा (अव अदास्य) p. xxviii;
I, 4, 4.

दिम् with निस् I, 1, 5.

दिश्य II, 17, 8.

दीक्षा I, 4, 4.

दुरुक्त II, 2, 9.

दुरुदित I, 13, 5.

दुला II, 16, 8.

दुस्त्रम् I, 13, 5.

देवजातु II, 21, 6; 7.

देववत् II, 22, 10.

देवसेना II, 18, 40.

द्रविण I, 10, 7.

द्वाराप II, 18, 42.

द्वारापी II, 18, 43.

धनंजय II, 8, 2.

धर्षसि I, 10, 7.

धर्मन् II, 3, 12.

धा I, 9, 2 (आधित:); with
पर्यधि(?) p. xxiii; II, 2, 8.

धा I, 4, 10 (धयन्तम्).

धाव् with अव p. xxvi; II, 16, 7.

धी II, 2, 3.

धृतराष्ट्ररावत् II, 17, 9; 10.

धेनुका I, 13, 3.

धेनुमब्धा II, 10, 9.

ध्रुवचिति I, 9, 6.
 ध्रुवतस् I, 9, 6.
 ध्रुवता I, 9, 7.
 ध्रुवयोनि I, 9, 6.
 ध्वंसस् I, 17, 4.

 नक्तंचारिन् II, 14, 1.
 नभस् I, 10, 8.
 नभस्व I, 10, 8.
 नर्दबुद् II, 22, 7.
 नवगत् II, 20, 30.
 नाथ I, 11, 2.
 नाथकाम I, 10, 3-6.
 नामन् I, 10, 9.
 निजिह्वक II, 21, 32.
 निधान II, 1, 8.
 निधिगोप II, 5, 1.
 निर्द्धत II, 22, 12.
 निर्द्धति II, 22, 11.
 निर्द्धय I, 6, 14.
 निवर्त II, 22, 9.
 निवर्तन II, 22, 7; 8.
 निवात I, 13, 7.
 निम् I, 4, 9.
 निशीथचारिन् II, 14, 2.
 निषङ्गिन् II, 18, 45; 46.
 निष्कर्तु I, 7, 1.
 नीललोहित p. xlii; I, 6, 8.

 पण् with प्र p. xxi; II, 22, 4.
 पतिघ्नी I, 1, 5; 10, 3-6.
 पतिशोक I, 4, 4; 9.

पतिवति p. xix; I, 10, 2.
 पद् II, 21, 33; with अव II,
 19, 1; 3; 5.
 पद्य II, 9, 13.
 परमेष्ठिन् II, 18, 1.
 परस्व II, 2, 10.
 परि II, 22, 5.
 परिक्रोश II, 22, 9.
 परिक्षप p. xxi; I, 13, 5.
 परिधि II, 2, 4; 17, 3; 22, 24.
 परिवत्सरीण II, 20, 34.
 परिधीत p. xxvii; II, 22, 5; 6.
 परिस्रुत् II, 15, 4.
 परिहृत I, 13, 6.
 परीवाद I, 13, 5.
 परोगव्यूति II, 17, 13.
 पर्वतपूरुष p. xxiv; II, 9, 1.
 पर्वतभेषज II, 9, 1.
 पर्वतवर्चस् II, 9, 1.
 पर्वतायुष II, 9, 1.
 पशुघ्नी I, 10, 3-6.
 पादावनेजनी II, 9, 10.
 पित् with प्र II, 18, 38 v.l.
 पी with प्र I, 14, 7; II, 20,
 35.
 पुंसुवन II, 11, 14.
 पुचनामन् II, 14, 3.
 पूरुष I, 11, 8.
 पुरोवसु I, 7, 1.
 पुष्टिवर्धन I, 8, 4.
 पू with प्र II, 18, 38.
 पूर II, 8, 3.

पूरुष n., p. xxiv; II, 9, 1.
 पूर्णमास I, 10, 9.
 पूर्णमुख II, 18, 32.
 पूर्ववद् I, 3, 4.
 पृतनाजि II, 8, 2.
 पृदाकु II, 17, 15.
 पृथ्नि II, 11, 20.
 पृ (पूर्वी) p. xvi; I, 1, 9.
 पीच I, 4, 7; 8; II, 13, 3; 4.
 पीचमृत्यु I, 4, 11.
 प्रजाघ्नी I, 10, 3-6.
 प्रत्यक्ष I, 17, 9.
 प्रबोध II, 16, 14.
 प्रभर्वी p. xix; I, 10, 1.
 प्रसव I, 10, 7; II, 3, 24.
 प्रसाधनी II, 8, 7.
 प्रसू p. xviii seq.; I, 9, 3.
 प्राजापत्य I, 13, 1.
 प्रायश्चित्ति I, 10, 3-6.

 फलिग II, 22, 3.

 बर्ह with उप I, 11, 7.
 बाध् with परि II, 2, 9.
 बोध p. xlv; II, 16, 14.
 ब्रह्मचारिन् II, 22, 1.
 ब्रह्मणस्युच II, 13, 12.
 ब्रह्मन् p. xxiv; II, 1, 3; 8, 4.
 ब्राह्मण II, 10, 7; 11, 13.

 भग I, 10, 7.
 भर्तृ II, 2, 10.
 भव्य II, 18, 5.

- भागिन् II, 6, 12.
 भू (बभूव) p. xvii; I, 3, 14.
 भूम्य II, 22, 7.
 मधव्य II, 10, 5.
 मधु I, 10, 8.
 मनस्य II, 21, 33.
 मन्याकक II, 16, 8.
 मन्मनस् I, 3, 6.
 मर्के II, 13, 9.
 मशक II, 16, 15-17.
 मही I, 6, 13.
 मौसपिप्पलि II, 21, 1.
 माधव I, 10, 8.
 मायोभव I, 3, 10.
 मि with प्र I, 8, 5.
 मिश्रवासस् II, 13, 11.
 मिह II, 22, 5.
 मीढुषी II, 18, 12.
 मीढूस् II, 18, 11.
 मुख्ययोग I, 9, 7.
 मूर्धन्वत् I, 3, 4.
 मृत्युपाश I, 4, 7.
 मृध्न II, 22, 1.
 मृष् with प्र II, 13, 12.
 मेघी (v.l. मेघी) I, 1, 10;
 9, 6.
 मेच I, 7, 10.
 यज्ञत् II, 14, 2.
 यज् with अय II, 21, 32.
 यु I, 3, 14 b; with प्र II, 3, 1;
 with वि I, 8, 8.
 युष्मद्, पः for वः, p. xxi seq.;
 II, 22, 9.
 यौगन्धरि p. xlvii; II, 11, 12.
 रक्षोराज II, 13, 11.
 रमति II, 18, 7.
 रराट् II, 22, 2.
 रराव्य II, 22, 1.
 राजबन्धव p. xxiv; II, 17, 26.
 रायस्योष I, 9, 1.
 राद्रभृत् II, 4, 12; 9, 7-9.
 रुद् I, 4, 7; 9 (रुदत्यः); II,
 13, 3-5.
 रुह् with प्रत्यय II, 18, 2.
 रेतोभृत् I, 3, 14 f.
 रेवती II, 2, 3.
 रोचन II, 21, 6.
 रोचिष्णु I, 3, 14 c.
 रोहित p. xxiv; II, 16, 7.
 लक्ष्मिणी p. xxviii; I, 10, 3-6.
 लक्ष्मी I, 1, 3.
 लम्बनस्तन II, 13, 12.
 लुम् with प्र II, 19, 1; 3; 5.
 लोहित p. xxiv; II, 16, 8.
 वध् with आ I, 4, 9.
 वन् with प्र II, 22, 4 v.l.
 वप् to shear, II, 1, 1; 3-8.
 वष्टु II, 1, 7.
 वलंकरण I, 17, 5.
 वाजिनीवत् I, 3, 5.
 वातपत्नी II, 12, 8.
 वाताजिर II, 18, 10.
 वालबन्धन II, 16, 1.
 वाशित II, 13, 7.
 विकेश I, 4, 9; II, 13, 12.
 विज्ञात I, 10, 9.
 विज्ञान I, 10, 9.
 वितूल II, 16, 8.
 वितुष्टि II, 16, 15-17.
 वित्ता p. xix; I, 10, 2.
 विद् I, 3, 14 f (वेत्तवै); p. xxiv;
 II, 6, 8 (विद्युन्मे).
 विद् with आ I, 16, 5.
 विधरणी II, 8, 5.
 विधुर II, 14, 1.
 विधृति II, 18, 6.
 विराज् I, 6, 5; 7; II, 8, 8.
 विवृत्तचक्र II, 11, 12; 13.
 विश्व II, 8, 4.
 विश्वजन II, 9, 4.
 विश्वव्यचस् I, 10, 7.
 विषबलि II, 17, 4.
 विहृत I, 7, 1.
 वृज् II, 19, 1; 3; 5.
 वृत् with नि II, 22, 9.
 वृध् with उद् II, 13, 7.
 वेद II, 14, 3.
 वैदर्व II, 17, 27.
 वैशालिय II, 17, 9; 10.
 व्यधर II, 16, 15-17.
 व्या with उपसम् II, 2, 7.
 शङ्खत्सद् I, 13, 8.

शङ्ख II, 16, 13.
 शचीपति I, 1, 9.
 शण्ड II, 13, 9.
 शण्डिकेर II, 13, 8.
 शण्डेरथ II, 13, 8.
 शतशारद II, 7, 26.
 शतहिमा I, 8, 3.
 शतायुस् II, 2, 6.
 शफिन् II, 17, 13.
 शवल II, 16, 2.
 शम् pp. xvi, xx; I, 1, 10; II, 11.
 शाक II, 7, 22.
 शाबल्य (v.l. शाबुल्य) I, 17, 7.
 शुक्र I, 10, 8.
 शुच् (शोचेष्ट) p. xix; I, 9, 3.
 शुचि I, 10, 8.
 शुनक II, 16, 3; 6.
 शुन्ध II, 1, 7.
 शुभिका II, 8, 9.
 शुलहस्त II, 14, 1.
 शृ with सं II, 7, 26.
 शेवल II, 11, 20.
 श्लाम II, 16, 2.
 श्रि, see सि.
 श्रोणी I, 17, 4.
 श्वलोमिनी II, 13, 10.
 श्वश्रू I, 1, 8; 6, 6.
 श्वासिन् II, 18, 36.
 श्विच II, 17, 18.
 श्वेत II, 17, 26; 27.
 सैराधनी II, 8, 5; 6.
 सगन्धर्वाप्सरस्क II, 5, 10.

संक्राम II, 22, 6.
 सजात I, 6, 7.
 सजानि II, 13, 11.
 सचासाह II, 8, 2.
 सन्धि II, 14, 2; 19, 6.
 सपत्निघ्नी I, 16, 5.
 सपित् II, 3, 2.
 सप्तपद p. xvii; I, 3, 14 a.
 सप्तर्षि I, 9, 7.
 सप्रथस् p. xlii; II, 15, 2.
 सम् for शम् p. xvi; I, 1, 10.
 समनुत्थराज II, 5, 10.
 समर्धयितु II, 18, 31.
 समानवसन II, 16, 12.
 समिद्ध p. xxiii; II, 2, 11.
 समुद्र I, 10, 7.
 समृद्धि II, 8, 2.
 संप्रिय I, 3, 14 c.
 सम्राज् II, 8, 8.
 सम्राडासन्दी II, 9, 8.
 सद्योनि I, 11, 7; 8.
 सरस्वक II, 16, 7.
 सरस्वत् I, 10, 7.
 सरीरूप II, 17, 1.
 सरेतस् I, 11, 7.
 सरोवृद्ध II, 17, 2.
 सर्वव्रत II, 5, 10; 6, 13.
 सवैश्वानर II, 3, 23.
 ससरमतण्ड II, 16, 8.
 सहमान I, 15, 2.
 सहस् I, 10, 8.
 सहसाम (?) p. xx; I, 11, 4.

सहस्य I, 10, 8.
 सहस्रधार II, 20, 35.
 सा (सि), सिक्का for सिल्का
 II, 22, 10; परिधीत II, 22,
 5; 6; p. xxvii.
 सायस्त्री II, 21, 1.
 सारमेय II, 16, 2; 9; 10.
 सारय II, 16, 12.
 साल् p. xlvii; II, 11, 12.
 सि, see सा.
 सिन्धु I, 10, 7.
 सीरा I, 6, 13.
 सीसर p. xxvi; II, 16, 9; 10.
 सीसरम II, 16, 9; 10.
 सीसरदीदत (?) p. xxvi; II, 16,
 9; 10.
 सुकेत I, 5, 16.
 सुपेशस् II, 1, 7.
 सुप्रजास्त्व I, 3, 3.
 सुवीरण (v.l. सुवीरिण)
 p. xxvi; II, 16, 3; 6.
 सुमनस्वमान I, 3, 14 c; 4, 9.
 सुवर्=स्वर् I, 10, 12; II, 1,
 8; 11, 9; 12, 13; 14, 13;
 14; 22, 23.
 मुशेव I, 5, 17.
 सुसँसद् I, 8, 4.
 सुसीमा II, 13, 4.
 सुजतज्जत् II, 18, 31.
 सूनुत I, 3, 14 f.
 सूर्यवर्चस् I, 1, 9.
 द्यत I, 13, 6.
 सौभ्रव I, 3, 4.

सीम्य I, 1, 1; II, 4, 14.
 सीझोक्व II, 1, 4; 5.
 स्तूप II, 15, 11.
 स्तु I, 8, 1 (उपस्तरे).
 स्थपति II, 16, 13.
 स्थवित्री II, 11, 19.
 स्थविर II, 2, 11.
 स्थूणाराज II, 15, 10.
 क्षपण I, 1, 7.

स्य् caus. II, 16, 4.
 स्तीति II, 20, 33.
 स्रज् I, 4, 11.
 सि (विस्तयति) p. xvi; I, 11, 6.
 खज II, 17, 16.
 खर्य I, 5, 12.
 हन् with विवि II, 21, 19; सं
 हयः p. xx; I, 11, 11.

हस्तियशस II, 21, 31.
 हस्तियशसिन् II, 21, 31.
 हस्त्य II, 17, 2.
 हिंस p. xxvii; I, 9, 10; II,
 17, 13.
 हिंकार II, 12, 1.
 हिरण्यवर्चस II, 7, 25.
 हिरण्यहस I, 3, 6.
 होचा I, 3, 13.

OXFORD
PRINTED AT THE CLARENDON PRESS
BY HORACE HART, M.A.
PRINTER TO THE UNIVERSITY

ARYAN SERIES OF 'ANECDOTA'.

(Crown quarto, stiff covers.)

Buddhist Texts from Japan. 1. *Vaṅgrakṣhedikā*. Edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER. 3s. 6d.

Buddhist Texts from Japan. 2. *Sukhāvati-Vyūha*. Edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER and BUNYIU NANJIO, M.A. 7s. 6d.

Buddhist Texts from Japan. 3. The Ancient Palm-leaves containing the *Pragñā-Pāramitā-Hṛdaya-Sūtra* and the *Uśnīṣha-Vigaya-Dhāraṇī*, edited by the Right Hon. F. MAX MÜLLER and BUNYIU NANJIO, M.A. With an Appendix by G. BÜHLER. 10s.

Kātyāyana's *Sarvānukramanī* of the *Rigveda*. With Extracts from Śaṅkara's Commentary entitled *Vedārthadīpikā*. Edited by A. A. MACDONELL, M.A., Ph.D. 16s.

The *Dharma-Saṃgraha*. Edited by KENJIU KASAWARA, the Right Hon. F. MAX MÜLLER, and H. WENZEL. 7s. 6d.

The *Buddha-Karita* of Asvaghosha. Edited, from three MSS., by E. B. COWELL, M.A. 12s. 6d.

Oxford

AT THE CLARENDON PRESS
LONDON, EDINBURGH, AND NEW YORK
HENRY FROWDE, M.A.

Col-
12/1/20

Archaeological Library,

24133

Call No. Sa 2V52 / Win

Author—Winckleritz, M

Title—Shu montepalthe

Borrower No.	Date of Issue	Date of Return

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY

GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI.

Please help us to keep the book
clean and moving.